

HAIN KİM

BİR İSYANIN PERDE ARKASI

REMZİ ÇAYUS

Hain Kim?

Remzi ÇAVUŞ

Remzi ÇAVUŞ

Remzi avuş, 1971 yılında Samsun’da doğdu ilk ve ortaöğrenimini Samsun’da, yüksek öğrenimini Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde tamamladı. İletişim, Hızlı Okuma, Etkili Öğrenme Teknikleri, Müşteri Memnuniyeti, Aile İçi İletişim, Çocuk Eğitimi, NLP, Diksiyon, Öğrenci-Öğretmen İlişkileri üzerine sertifikalı eğitim aldı.

Özel dersanelerde kişisel gelişim uzmanı ve idareci olarak görev yapan yazarın “Anlayarak Hızlı Okuma, Hafıza Teknikleri, Sınav Teknikleri, Beyin Fırtınası, Şeytan Tüyü, Çocuğumun Okul Başarısı, Tarihte İlginç Gerçekler” adlı kitapları yayınlanmıştır. Kişisel gelişim üzerine araştırmalar ve çalışmalar yapan yazar, “iletişim, motivasyon, hızlı okuma teknikleri, sınav teknikleri, çocuk eğitimi, aile içi iletişim, müşteri memnuniyeti ve yönetim teknikleri” üzerine seminerler vermektedir.

Remzi avuş, evli ve iki çocuk babasıdır.

HAIN KİM

BİR İSYANIN PERDE ARKASI

REMZİ ÇAVUŞ

HAIN KİM?

Copyright © Yitik Hazine Yayınları, 2006

Bu kitledaki metin ve resimlerin, tamamının ya da bir kısmının, kitabı yayımlayan şirketin önceden yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör
Fatih AKÇE

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Mizanpaj
Bekir YILDIZ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

ISBN
975-00368-3-2

Yayın Numarası
4

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası / İZMİR Tel: (0232) 252 20 96
Mayıs 2006

Genel Dağıtım
Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Çağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 519 39 33 Faks: (0212) 519 39 01

Yitik Hazine Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.hazineyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Giriş	7
Savaş Öncesinde Osmanlının Durumu	9
İttihat ve Terakki Cemiyeti	19
II. Abdülhamid	29
Türkçülük	39
Kutsal Cihat	49
Almanlar	53
Arap Bölgesinin Durumu	61
Arap Cemiyetleri	67
İngiltere ve Fransa	75
Casuslar	79
Misyonerler	85
Yabancı Okullar	89
Yahudiler ve Masonlar	93
Şerif Hüseyin İsyanı	97
İsyan ve Müslümanlar	115
Kaynakça:	123
Ansiklopedi-Dergi-Gazete	127
İndeks:	129

Kısaltmalar

a.g.d.	adı geçen dergi
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.s.	adı geçen sayı
a.g.y.	adı geçen yer
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
TTK	Türk Tarih Kurumu

Giriş

II. Abdülhamit, Şerif Hüseyin'i isyan eder ve Hicaz'da karışıklık çıkarır düşüncesiyle İstanbul'da tutmuştu. İttihatçılar, yönetimde etkili olmaya başlayınca Şerif Hüseyin'i Hicaz'a emir olarak gönderdiler. Şerif Hüseyin I. Dünya Savaşı esnasında, II. Abdülhamid'in tahmin ettiği gibi isyan çıkarır. İşin ilginç tarafı, isyan üzerine basın bildirisini yayınlayan İttihatçı hükümet, "Biz, onun isyan çıkaracağını zaten biliyorduk." türünden bir açıklama yapar.

Bu zamana kadar "Araplar, I. Dünya Savaşı'nda bizi arkamızdan vurdu." söylemi meşhurdur. Kim, nasıl, ne şekilde sorularını sormadan bu söylem kullanılıyordu. Aradan doksan yıl geçtiği hâlde bu söylem tazeliğini koruyor ve belki de birileri tarafından bunun böyle olması isteniyor.

Öğrencilerime I. Dünya Savaşı'nı anlatırken ilgili bölüme gelince uzun bir açıklama yapma gereği duyuyor, meselenin perde arkasını anlatıyordum. Öğrencilerim, işin gerçek yüzünü öğrenince şaşkınlık geçiriyorlardı. Ben, Şerif Hüseyin İsyanı'nın gerçek yüzünü biliyor ve öğrencilerime doğru bilgi veriyordum. Fakat olayı kitaplarda yazdığı şekliyle anlatıp, Arapların tümünü bir ihanet töhmeti altında bırakan meslektaşlarım yok değildi. İki millet sanki birbirinin ezeli düşmanıymış gibi anlatılıyordu.

Gerçeği bilmek sadece birkaç öğrenciyle sınırlı kalmasın diye bu isyanın perde arkasını kitaplaştırmak istedim ve bunun için yoğun bir araştırma yaptım. Bu olayın daha iyi anlaşılabilmesi için o dönemin yönetiminde etkili olan İttihatçılardan, Osmanlının birlikte hareket ettiği Almanlara; İngiliz casuslarından, yabancı okullara kadar geniş

bir yelpazeyi araştırmak zorunda kaldım. Araştırmalarımnda genel itibariyle o dönemleri yaşamış olanların hatıralarını ölçü aldım. Satır aralarından cımbızla topladığım verileri sentezlediğimde ortaya, branşım tarih olmasına rağmen, beni bile şaşırtan sonuçlar ıktı.

Bu kitabı okuyanların şerif Hüseyin İsyanı hakkındaki dşncelelerinin değişeceğine ve Türk-Arap ilişkilerine farklı bir açıdan bakacaklarına inanıyorum.

Remzi AVUş

Savaş Öncesinde Osmanlının Durumu

I. Dünya Savaşı esnasında gelişen hâdiseleri anlayabilmek için devletin son dönemdeki durumunu gözden geçirmek gerekiyor. Osmanlı Devleti'nin durumu savaşa girmeye müsait miydi değil miydi? Koskoca bir ülke savaşın içine çekildi. Buna zaruret var mıydı? Devletin girdiği ekonomik kriz Almanya'dan gelecek destekle aşılmaya çalışıldı. Canlar, kanlar, anneler, babalar, yavrular bu kadar ucuz muydu?

Osmanlı Devleti, sırtlanların yolu üzerindeydi. Sırtlan, güçsüzleri, acizleri, zor durumda olanları avlamayı seven mahlûk. Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında büyük yaralar almış bu yaşlı aslan, savaşı kabul etmekle sırtlanların önüne atılıyordu.

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Balkan milletlerinin çoğu Osmanlı Devleti'nden kopmuş, Rusya ve İngiltere tarafından kullanılmakta olan Ermeniler ise sık sık olay çıkarmaya başlamışlardı. Yahudiler, Filistin civarında yurt edinmenin derdine düşmüş, kendilerini hedefe götürebilecek her yolu meşru görüyorlardı. Hatta bunun için II. Abdülhamid'e para teklif etmekten bile çekinmemişlerdi. Çıkarları için Jön Türkleri çok iyi kullanıyorlardı. Dış güçlerin ve bölgedeki Hristiyan Arapların kışkırtmaları ile Osmanlı Orta Doğusu patlamaya hazır bir bomba hâline gelmişti. İktidar olma hırsına kapılan İttihatçılar yabancı güçlerin, Ermenilerin, Yahudilerin ve masonların oyuncacı hâline gelmişler; siyasi ihtirasları uğruna milleti ve orduyu bölmekten bile çekinmemişler, darbeyle ele geçirdikleri iktidarı entrika, kan ve rüşvetle elde tutmaya çalışıyorlardı. Devletin savaşa girmesi hâlinde içteki ve dıştaki düşmanların hemen harekete geçeceği ve yıllardır Türklerle iç içe yaşayan Ermeni ve Arapları kullanacağı muhakkaktı.

Avrupalı devletler 16. yüzyıldan itibaren sömürgecilik faaliyetlerine girişmişlerdi. Bundan sonra sömürmek, büyümenin, ayakta kalabilmenin,

daha ileri gitmenin ve rakipleri ezebilmenin en etkili yolu olarak görüldü. Sömürgeciliğin gayriahlaki ya da illegal yönü düşünülmedi. Avrupalı devletler az zamanda çok yol aldılar. Aldıkları mesafeyi de bilim ve teknikte ilerlemiş olmanın bir sonucu olarak gösterdiler. Onların gösterdiği sebebi bütün bütün görmezlikten gelmek de olmaz. Fakat asıl sebep sömürgecilikti. Bilim ve teknikte ilerlemiş olmak ise bir kılıf idi.

Sömürgeci devletlerle aynı dönemde yaşayan Osmanlının ahlakında sömürmek yoktu. Bazı eyaletlerden hak ettiği vergiyi bile almıyordu. Avrupalıların sömürmek amacıyla gittiği Hindistan'a Osmanlı yardım amacıyla gidiyor ve yaptığı masrafın bile karşılığını almıyor; Hicaz'dan vergi almadığı gibi o bölgeye para da aktarıyordu. Sonuç olarak, sömürmeyen Osmanlı karşısında sömüren Avrupalı devletler büyüdüler. Bunun neticesinde Osmanlı ülkesi de sömürgeciler için hedef ülke hâline geldi.

Sömürgecilerin dört koldan harekete geçtiği dönemde ülkenin başında II. Abdülhamid vardı. Sultan, zayıflamış olan devleti, elinden geldiğince, savaştan uzak tutmaya çalışıyor, sırtlanları birbirleriyle dengeliyordu. Öyle bir denge politikasıydı ki bu, kendisi de denge istiyordu. Hassasiyet gerekiyordu. İttihatçılar yönetimde söz sahibi olduktan sonra bu dengeyi koruyamayıp, devleti savaştan uzak tutmayı birkaç ay bile beceremediler. Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı derken, devleti I. Dünya Savaşı'na sürüklediler.

I. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı dönemde Osmanlı hâkimiyeti altındaki Arap topraklarında İngiliz ajanları cirit atıyordu. Oysaki Osmanlı Devleti'nin Arap Yarımadası'na gönderdiği vali ve hâkimlerin bir kısmı Arapça bilmiyor,¹ hâkimler ve valiler tercümanlar vasıtasıyla halkla irtibat sağlıyorlardı. Hâlbuki Avrupalı devletlerin ajanları Arapçayı bir Arap gibi konuşabiliyordu. Daha da ilginç olanı, I. Dünya Savaşı esnasında Arap birliklerinin başına geçirilebilecek Arapça bilen subayımız bile yeterli değildi. Bu konuda çok eksiktik.² Yıllardır birlikte yaşadığımız insanların dilini bile bilmiyorduk. İngiliz casusları ise kendilerini ne yapıp edip çöldeki bedevilere sevdirmeyi başarıyor, onlarla yatıp onlarla kalkıyorlardı.

---

1 Kutay, Cemal; Necit Çölllerinde Mehmet Akif, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992, Sayfa: 158

2 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979, Sayfa:83

O dönemin paşalarının hatıralarını okuduğumuzda çoğunun, “İngilizler, Arapları kışkırttı.” söylemini kullandığını görüyoruz. Bu söylem Şeyh Sait İsyanı için de kullanılıyor. “İngilizler, Şeyh Sait’i kışkırttı.” deniyor. Özrümüz kabahatimizden büyük. İngilizler, dışarıdan gelip bizim ülkemizdeki insanları örgütüyor, harekete geçiriyor ve bundan bizim haberimiz olmuyor. Daha da önemlisi yıllardır devlete bağlamayı başaramadığımız insanları birileri gelip kullanıyor. Meselenin diğer yönü ise Hicaz bölgesinde tam hâkimiyet kurmadığımız hâlde, örgütlediğimiz, hazır hâle getirmedığımız bir toplumla o bölgeleri etkileyecek bir savaşa girmeyi göze almışız. Ermenilerin devletten kopması an meselesi olduğu hâlde onları da etkileyecek cepheler açmışız.

İttihat ve Terakki Partisi, devletin savaş esnasında kullanacağı mühimmat, gıda, giyecek ve ilaç stokunu pek önemsemediği için savaş esnasında güney cephelerinde askerlerin yeterli yiyeceği ve giyeceği kalmamıştı. Hayvanlar bitkindi.³ Yaşanan çekirge istilası⁴ ise bu kıtlığın üzerine tuz biber olmuştu. Kanal’a doğru ilerlerken askerlerin, hayvanların yiyecek ve içecekleri kısılmıştı. Alman komutan Von Kress, “Bu kadar kıt yiyeceklerle çölü ancak kanaatli askerler geçebilir, ağır şartlar altında insanlar memnun, sıhhatli ve sağlam idiler.” diyor yazdığı anılarında.⁵ Fahrettin Altay Paşa ise anılarında, Kudüs savunmasında da yeterli silah ve askere sahip olmadığımızı söylüyor.⁶ Cemal Kutay, Süveyş Kanalı Savaşında 25.000 kişiyle 185.000 kişilik bir gücün üzerine taarruz ettiğimizi, İttihatçıların Kanal’dan karşıya geçildiğinde Mısır halkının Türk ordusuna yardım edeceğini zannettiklerini, fakat kanalı geçme ihtimalimizin bile çok düşük olduğunu⁷ söylüyor. Şerafettin Turan da Osmanlı birliğinin sayısını 25.000 olarak veriyor.⁸ Mete Tunçay ise Cemal Paşanın Süveyş’e 10. ve 25. tûmenden oluşan 80.000 kişi ile gittiğini yazıyor.⁹ Kanal’da Osmanlı kaybı 1150 civarında, İngiliz kaybı ise 175 civarındadır.¹⁰ Girenlerin sayısı her ne olursa olsun sonuç ortadadır. Osmanlı ordusu bu cephede perişan olmuştur. Buradan

3 Belen, Fahri; 20nci Yüzyılda Osmanlı Devleti, Remzi Kitabevi, 1973, Sayfa: 365

4 Belen, a.g.c., Sayfa: 241

5 Belen, a.g.c., Sayfa: 233

6 Sorgun, Taylan; İmparatorluktan Cumhuriyete, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, sayfa: 140-141

7 Kutay, Cemal; Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, Alioğlu Yayınevi, İstanbul, S:10309

8 Turan, Şerafettin; Türk Devrim Tarihi, C:1, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1991, Sayfa:47

9 Tunçay, Mete; Çağdaş Türkiye, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, Sayfa:47

10 Kutay, a.g.c., S:10310

çekiliş Anadolu sınırına kadar devam edecektir. Irak cephesinde de durum Kanal cephesinden çok farklı değildi, asker sayımız burada da yetersizdi.¹¹ İngilizlerin 1918’li yıllarda Irak’taki asker sayısı 447.000 idi.¹² Gazze’de yapılan savaşta 191.000 İngiliz askerinin karşısına 40.000 Türk askeri çıkmıştır.¹³ Ekonomik ve teknik bakımdan yeter-sizliğimiz ise ordumuzu daha da sıkıntıya sokmuştur. İngilizler savaş esnasında bile su ihtiyaçlarını gidermek için çölün ortasında metal boru-lar döşerken biz hâlâ doğal yollarla su ihtiyacımızı gidermeye çalışıyor-duk. Meselenin diğer yönü ise bağlı milletler, İngilizler karşısında Os-manlının ne hâlde olduğunu görüyordu. Koca Ragıp Paşanın tabiri ile “Aslanın, pençelerinin ve dişlerinin olmadığını...” dosta ve düşmana bir kez daha göstermiştik.

Mustafa Kemal, Birinci Dünya Savaşı’ndaki ordularımızın durumunu şöyle anlatıyor: “Yüzlerce kilometre genişliğinde bir cephe üzerinde üç ordu vardı. İsimleri ordu; zayıf, dağınık birtakım kuvvetler...” diyor.¹⁴

Savaşta tecrübeli subay eksikimiz çoktu. Bunun sebeplerinden biri de Enver Paşanın yaptığı tasfiye hareketiydi.¹⁵ Kazım Özalp, Enver’in yaşlı subayları tasfiye etmesine değinerek, “Enver Paşanın yaptığı bu gençleştirme hareketi sonradan orduya çok faydalı oldu. Eski paşaların yerlerini alan genç kumandanlar Birinci Cihan Harbinde tecrübe kazandılar ve Millî Mücadelede büyük başarı gösterdiler.” diyor.¹⁶ Özalp’ın yaklaşımı da tuhaf, keşke devleti ve milleti perişan eden savaş esnasında tecrübeli komutanlarımız evlerinde oturmak zorunda bırakılmasalardı da ordunun başında olsalardı.

Kafkas cephesindeki Osmanlı ordusuna mühimmat, gıda ve giyecek türü destek götüren gemi Ruslar tarafından Karadeniz’de batırılmış, asker Ruslarla savaştığı gibi açlığa ve soğuğa karşı da mücadele vermek zorunda kalmıştı. Rusların gemi batırması veya çekirgelerin istilası, bunlar olabilir, önemli olan savaşa girmeden önce tüm hazırlıkların

---

11 Hiçyılmaz, Ergün; Osmanlı’dan Cumhuriyete Gizli Teşkilatlar, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1994, Sayfa:40

12 Armaoğlu, Fahir; Siyasi Tarih, A.Ü. SBF Yayını, 1973, Sayfa: 458

13 Armaoğlu, a.g.c., Sayfa: 442

14 Almaz, Ahmet; Atatürk’ün Hatıraları, Oku Yayınları, İstanbul, 2003, Sayfa:81

15 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, Sayfa: 98

16 Özalp, Tcoman; Atatürk’ten Anılar, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1998, Sayfa: 9

yapılmasıydı. İşte bu yoktu. Doğru dürüst hazırlık yapılmadan savaşa giriliyordu.

Avrupa'daki yükünü hafifletmek için Türk askerini cepheye süren Alman makamları sürekli ümit bağışlamış, gerçekleri maskeleymişlerdi. Gerek onlar gerekse İttihatçılar en iyi ihtimalleri düşünerek hareket ediyorlardı. İttihatçılar örgütledikleri, hazır hâle getirmedikleri Orta Asya Türklerinden ve Mısır halkından yardım göreceklerini umuyorlardı. Yardımı umulan Türkler, savaş esnasında Ruslar tarafından Almanlara karşı savaştırılıyordu.

I. Dünya Savaşı'nın seferberlik planlarını kendi menfaatleri doğrultusunda yapan Almanlar,¹⁷ Kanal'a yönlendirdikleri Türk ordusunun orada başarılı olmasını istemiyordu. Falih Rıfkı Atay, 'Zeytindağı' adlı hatıra kitabında, "Almanların amacı, Türklerin Mısır'ı alması değil, İngilizlerin Kanal'da tutulması ve Almanların rahat olmasıydı. Hatta Von Kress, 'Bir defa buraya gelen kuvvetin vazifesi geri dönmek değil, ölmektir.' diyordu." şeklinde yazıyor.¹⁸ Cemal Paşa, İstanbul'dan Kanal'a hareket ederken Alman büyükelçiliği, "Türkler kazanırsa bu bizim için çok kötü olur." demiştir.¹⁹ Aslında Cemal Paşa da bunun böyle olduğunu biliyordu. Oraya giderken görevinin Almanların işini kolaylaştırmak olduğunu biliyordu.

Almanya'nın amacı İngilizleri oyalamak ve bu iş için de Türk ordusunu kullanmak, Mısır'a daha fazla İngiliz yığmak ve Avrupa'da rahatlamaktı. Devletler arası politikada dostluk yoktur; çıkarlar vardır. Almanya, çıkarlarını takip ediyordu ve kendi açısından haklıydı. Onu suçlamak doğru olmaz. Biz de kendi çıkarlarımızı gözetmeliydik.

Almanların istekleri doğrultusunda hareket eden Cemal Paşa, Kanal Harekâtı için, "Ben bunu münhasıran bir nümayiş fikri ile yapıyor ve Kanal'da kendilerini rahat bırakmayacağımızı İngilizlere anlatmak ve binaenaleyh Mısır'da büyük bir İngiliz kuvvetini bağlamak emeliyle yapıyordum." diyor.²⁰ Cemal Paşa, anılarında iki tarafın güç mukayeselerini ise şöyle yapıyor: "En büyük harp gemilerinden tutun da zırhlı trenlere, her çeşit müdafaa vasıtalarına malik olan İngiliz ordusu gibi faal ve cesur bir ordu tarafından müdafaa edilen en az 100 metre genişliğindeki bir Kanal'ın, bizimki gibi mevcut vasıtaları, kanal önünde ancak

17 Kafkas, Mehmet; Geçmiş Bilmek 1, Nil Yayınları, İzmir, 1996, Sayfa: 54

18 Atay, Falih Rıfkı; Zeytindağı, MEB Yayınları, İstanbul, 1986, Sayfa: 131

19 Kafkas, a.g.c., Sayfa: 48

20 Kafkas, a.g.c., Sayfa: 47

dört gün kadar kalabilmesine müsait olan bu 14.000 tüfekli, birkaç cebel bataryası ve yalnız bir tek obüs (top) bataryasından mürekkep bulunan ve Kanal'ı geçmek için beş on köprücü pantolonundan başka bir şeyi olmayan bir ordu tarafından cebren geçilip zapt edeceğini, ciddi bir mülahaza ile hiçbir zaman hatır ve hayalime getirmedim.”²¹ Hatıralarının başka bir yerinde ise Cemal Paşa, “İngilizlerin Kanal'daki müdafaa vasıtalarının mükemmeliyeti itibarıyla bu seferin zaferle nihayet bulacağına ben ihtimal vermemekle beraber, bütün seferî kuvvete bir muvaffakiyet imanı verebilmek için, her gece, yol boyunca tesadüf ettiğim birliklere pek yakın olan zaferden bahsediyordum.” diyor.²²

Cemal Paşa, bile bile Türk ordusunu ölüme sürüklüyor. Almanların çıkarlarına hizmet ediyor. 27 Ekim'de Karadeniz'e açılan donanmaya, “Souchon'un emirleri benim emrimdir.” tarzında bir buyruk veriyor.²³ Alman komutanı ise önceden belirlendiği şekliyle Rus limanlarını bombalıyor ve Osmanlı ile Rusya'yı karşı karşıya getirmiş oluyordu. Osmanlı'nın bu şekilde savaşa sokulacağından Sadrazam Sait Halim Paşa'nın bile haberi yoktu.²⁴ Yani aynı Cemal Paşa, Osmanlı Devleti'nin bir oldubittiye getirilerek savaşa sokulmasının müsebbiplerinden birisidir.

I. Dünya Savaşı'na girilirken, ittifak devletlerinin (Osmanlı, Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Bulgaristan'dan oluşan grup) toplam nüfusu 168.300.000 idi. Buna rağmen, sadece İngiltere'nin nüfusu 461.000.000, Rusya'nın nüfusu ise 181.000.000 idi. İtilaf devletlerinin toplam nüfusu ise 1.002.435.000 idi.²⁵

I. Dünya Savaşı'ndan önce, Osmanlı Devleti'nin asker sayısı 2.900.000, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun asker sayısı 7.800.000, Almanya'nın asker sayısı ise 11.000.000 idi.²⁶ I. Dünya Savaşı'nda, itilaf devletlerinin 42.7 milyon askerine karşılık ittifak devletlerinin 22.9 milyon askeri vardır.²⁷ İtilaf grubunun maddi gücü ise ittifak grubunun çok üzerindedir. İngilizlerin sömürdüğü toprakların genişliği İngiltere'nin 104 katıydı.

21 Kafkas, a.g.e., Sayfa:47

22 Kafkas, a.g.e., Sayfa:41

23 Akşin, Sina; Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Remzi Kitabevi, İstanbul. 1987, Sayfa: 276

24 Çavdar, Tevfik; Talat Paşa, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, Sayfa: 338-339

25 Öztuna, Yılmaz; Büyük Türkiye Tarihi Cilt:7, Ötüken Yayınları, Sayfa: 285

26 Öztuna, a.g.e., Sayfa: 286

27 Öztuna, a.g.e., Sayfa: 285

İki grubun asker sayısında büyük bir fark olduğu gibi savaşa ayırdıkları bütçede de çok büyük bir fark vardı. I. Dünya Savaşı'nda, itilaf grubunun harcaması 125 milyar dolar, ittifak grubunun harcaması ise 60 milyar dolar civarındadır. Osmanlının gideri ise 1.5 milyar dolardı.²⁸ Savaşta ekonomi de çok önemlidir. Çünkü Osmanlı cepheye gönderdiği askerlerin bazılarını silah bile verememişti. Askerlerden bir kısmına, yanındaki arkadaşı şehit olunca silah kullanma sırası geliyordu.²⁹ Buna karşılık İngilizler savaşa yeterince bütçe ayırdıkları gibi ayrılıkçı Arap liderlerine de bol bol para dağıtabiliyorlardı. Hatta savaş esnasında kıtlık çeken Arap halkının ihtiyaçlarını gidererek onlara, 'Siz Osmanlı değil, biz sahip çıkabiliriz.' mesajını veriyorlar, kullandıkları savaş teknolojisi ve dağıttıkları para ile İngiltere'nin çok güçlü olduğu görünümünü veriyorlardı. Medine'yi savunmakla vazifeli olan Fahrettin Paşa ise kıtlıktan dolayı askerlerine çekirge yemenin faydalarından bahsediyor ve çekirge ile yapılacak yemeklerin tariflerini veriyordu.

Osmanlı, I. Dünya Savaşı'na girerken kararlı ve planlı bir iç siyasetten yoksundu.³⁰ Yönetenler, kendi içinde çelişkideydiler. Birinin ak dediğine diğeri kara diyebiliyordu. Yöneticilerin bir kısmı savaşa girmeyelim derken diğeri kısmı savaşa taraftarıydı. Daha da ilginç padişah, devlet savaşa sokulurken haberdar bile edilmemişti.

Savaş planlarını yaptığımız, seferberlik ilan ettiğimiz günlerde devlet kademelerinde sayıları azımsanmayacak kadar gayrimüslim vardı. Kazım Karabekir, anılarında "Savaşa girmekte olduğumuz günlerde bile yani Goeben ve Bresleau'nun Çanakkale'den girdiği günlerde bile Beyoğlu Telgrafhanesi'nde çalışanların büyük bir kısmı Ermenilerden oluşuyordu."³¹ diyor. Savaş esnasında Ermeniler, Türk ordusu ile ilgili çok önemli ve gizli bilgileri elde ederek İngilizlere ulaştırıyorlardı. Savaş esnasında muhaberat kadar gıda da önemlidir. İttihatçılar, Yahudi Emanuel Carasso'yu, savaş yıllarında İstanbul'un gıda stoklarının yöneticilerinden birisi yapmışlar, çok sayıda insan açlıktan veya hastalıktan ölürlen, o büyük bir servet kazanıyordu. Daha sonradan, zenginliğinin sebebini soranlara ise "Satın alma işlemlerinden aldığım komisyonlar."

28 Turan, a.g.c., Sayfa:44

29 Kösoğlu, Nevzat; Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1990, Sayfa:720

30 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979, Sayfa:12

31 Karabekir, Kazım; Gizli Harp İstihbarat, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, Sayfa: 67

diyordu.³² Bir ülke için, dışişleri bakanlığı oldukça önemlidir. Balkan Harbi'nin başladığı dönemde İttihatçıların hariciye nazırı, Ermeni Gabriel Noradungiyân Efendi idi.³³ İttihatçılar, iktidar yolunda yürürken Ermenileri, Yahudileri ve masonları kullandıklarını zannediyorlar, hâlbuki kendileri kullanılıyorlardı.

Harp edeceğimiz bölgelerin haritaları yeterince yenilenmemişti. Savaş esnasında, Osmanlı subaylarının elindeki haritada Nefes Gölü vardır. Hâlbuki bu göl II. Abdülhamid zamanında planlı bir şekilde kurutulmuştu. Bu durumdan Erkân-ı Harbiye haberdar bile değildi.³⁴ Bu tür garabetler I. Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etti. Lozan'a Türk delegesi olarak gönderilen Rıza Nur, "Lozan'a giderken bizde ne hazırlık var ne dosya var, hiçbir şey yok. Avrupalılar ise tam teşekküllü gelmişler." diyor.³⁵ Yine Rıza Nur, Lozan hatıralarında, "Lozan görüşmeleri esnasında devletin Düyun-ı Umumiye borçlarını tam olarak bilen bir uzmanımız,³⁶ iktisadi meseleleri tam olarak bilen bir adamımız yoktu.³⁷ Durumunu görüşmemiz gereken Trakya hakkında yeterli bilgisi olan bir uzmanımız yoktu. O anda bize lazım olan Nöyyi Antlaşması'nı bile bulamadık.³⁸" diyor. Yani sınırlarımızı korumak için yüz binlerce asker besliyor, bir sürü masraf yapıyor, fakat sınırlarımız hakkında uzman yetiştirmeyi ihmal ediyoruz. Lozan'a başdelege olarak gönderilen İsmet Paşanın nutuklarını bile Rıza Nur hazırlıyordu.³⁹

Osmanlı'nın son dönem devlet adamları, iktidar hırsının etkisi, iç ve dış siyaseti bilmemeleri sebebiyle olacak, gaf üzerine gaf yapıyorlardı. İtalyanların, Trablusgarp'a saldırmayı planladığı günlerde, Londra elçimiz, Babiâli'ye çektiği telgrafta, "İngilizler bu türlü işgalci harekete asla izin vermeyecektir. İtalya'nın taleplerini şiddetle reddetmeliyiz." demektedir. Hâlbuki İngiltere ile İtalya arasında 1904 senesinde İtalya'nın Trablusgarp'ı işgalini onaylayan antlaşma yapılmıştı bile. Bundan Londra elçimizin haberi yoktu.⁴⁰ Balkan devletlerinin Osmanlıya karşı birleştiği haberlerinin geldiği dönemde, bu konu hakkında

32 Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı:20, Sayfa: 25

33 Akgündüz, Prof. Dr. Ahmet-Öztürk, Doç. Dr. Sait; Bilinmeyen Osmanlı, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İst., 1999, Sayfa: 290

34 Hiçyılmaz, a.g.c., Sayfa:49

35 Nur, Dr. Rıza, Lozan Hatıraları, Boğaziçi Yayınları, Sayfa:19

36 Nur, a.g.c., Sayfa:41

37 Nur, a.g.c., Sayfa:145

38 Nur, a.g.c., Sayfa:57

39 Nur, a.g.c., Sayfa:40

40 Ünal, Tahsin; Türk Siyasi Tarihi, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, Sayfa: 501

kendisinden bilgi istenen Dışişleri Bakanı Asım Bey, meclis kürsüsüne çıkarak, “Balkanların aleyhimize birleşmeleri tamamen yalandır, Balkanlardan imanım gibi eminim.” demiştir. Hâlbuki onun bu lafları söylediği günlerde Balkan devletleri arasında birleşme sağlanmıştır.⁴¹ Hariciye Nazırı Asım Bey’in bu konuşmasına değinen Venizelos, “Ben o anda Sofya’dan yeni dönmüş, Bulgar Başvekili Savof’la gizli muahedeyi imzalamıştım ve Sırp Başvekili Pasiç’le Karadağ Kralı Nikola’dan aynı iştirak teminatını almıştım.” diyor.⁴² Balkan Savaşı öncesinde 65.000 kişi terhis edilmiştir.⁴³ Bu iş de İngilizlerin tavsiyesi ile yapılmıştı.

Bu dönemin yönetiminde genel itibariyle II. Abdülhamid’in, “Yolunu şaşırılmış kuzular” olarak nitelendirdiği İttihatçılar etkiliydi.⁴⁴

I. Dünya Savaşı’nın başladığı günlerde Almanya, İngiltere ve Fransa’nın Müslümanlar üzerindeki olumsuz propagandasının sonuçsuz bırakılması için Arapların ikna edilmesi gerektiğine ve ilgili bölgelere etkili insanlar gönderilmesine inanıyordu. Mehmet Akif böyle bir görev için seçilmişti.⁴⁵ Akif’i, Alman imparatoru Almanya’ya davet etti. Burada İngiliz ve Fransızların sömürgelerden getirerek cepheye sürdüğü Müslümanlara gerçekler anlatılacaktı.⁴⁶ Akif, Almanya’da cepheye gidip, megafon türü bir cihazla İngiliz ve Fransız tarafında savaşan Müslüman askerlere etkili duyurularda bulunup, onlara işin gerçeğini anlattı. Bu konuşmalar ciddi etkiler yaptı. Müslüman askerlerin cepheyi terk ettiğini gören İngilizler ve Fransızlar onların yerlerini değiştirmeye başladılar.⁴⁷ Almanlar, Akif’in konuşmalarını plaklara kaydederek farklı cepheelerde de kullanıyorlardı. Konuşmalar etkili de oluyordu. Müslüman askerlerin bazıları Almanlar tarafına geçiyor, bazıları silah bırakıyor bazıları ise İngiliz ve Fransızlara silah çeviriyordu.⁴⁸ Bu şunu gösteriyor, bir kişiyle bunları yapabiliyoruz, ya bu iş için iyi bir ekip hazırlasaydık, neler yapmazdık ki? İngilizlerin, sadece Hindistan’dan getirdikleri asker sayısı 900.000 idi. Yetiştirilmiş iyi bir ekip bu

---

41 Ünal, a.g.c., Sayfa:513

42 Kutay, Cemal; *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, Alioğlu Yayınevi, İstanbul, S:XI

43 Turan, a.g.c., Sayfa:31

44 Kösoğlu, a.g.c., 1990, Sayfa:611

45 Kutay, Cemal; *Necit Çöllerinde Mehmet Akif, Boğaziçi Yayınları*, İstanbul, 1992, Sayfa: 11

46 Kutay, a.g.c., Sayfa: 14

47 Kutay, a.g.c. , Sayfa: 16

48 Kutay, a.g.c., Sayfa: 23-24

askerlerin İngilizlere bağlılığını azaltamaz mıydı? Planlı davranmadığımız hâlde birçok kişi İngiliz saflarından ayrıлып Türklerin safına geçmiştir. Mehmet Akif, Arnavut asıllı bir Müslümandı ve Türkler lehine çalışıyor, başarılı da oluyordu. Alman ajanı olan Wassmus, Arapça ve Farsçayı çok güzel konuşuyordu. Buşir civarındaki Arap kabilelerini İngilizlere karşı ikna etmeyi başarmıştır.⁴⁹ Yani bir Alman, Müslümanları ikna etmeyi başarmıştı, demek ki Osmanlı bu iş için planlı-programlı davransaydı sonuç çok daha güzel olabilirdi. Geniş çölü dolduran kabilelerin hareketine, İngiliz propagandasına karşı, Mehmet Akif, Şeyh Şerif Salih el-Tunusi, Mümtaz Bey ve Teşkilat-ı Mahsusa Reisi Eşref Beyden oluşan bir iki kişiyle gidiliyordu. Hem de savaşın tam ortasında⁵⁰ ki bu birkaç kişinin bile çok büyük faydaları görüldü.

Osmanlı Devleti'nin 20. yüzyıl başındaki durumunu göz önüne aldığımızda bu devletin savaşa girmesinin çılgınlık olduğunu görüyoruz. Hangi yönden bakarsanız bakın. İster ekonomik, ister politik isterse sosyal yönden, devlet hiçbir yönüyle savaşa hazır değildi. İngilizler nakliye işlerinin çoğunu deniz yoluyla yapıyorlardı. Bizim ise güney sahillerimizi koruyacak donanmamız bile yoktu.⁵¹ İngilizler, Basra Körfezi'nden Irak civarına hiç zorlanmadan asker çıkarmışlardı.

Neden böyle bir şeyi söylemeye gerek duydum? Savaş, aleyhimize sonuçlanınca, işin sorumlusunu aramaya başlamışız. Paşalarımızdan bir kısmı Alman komutanlarını, tabiat şartlarını, bir avuç Arap'ın çıkardığı isyanları vs. sebep olarak göstermeye çalışmış. Bunların hiçbirisi gerçek sebep değil. Yenilgimizin asıl sebebi, devletin böyle bir savaşa hazır olmayışı ve itilaf bloğunun ittifak bloğu karşısında çok güçlü oluşudur. İngiltere'nin sahip olduğu sömürgeler kendi topraklarının 104 katı, Fransız sömürgeleri ise kendi topraklarının 20 katıydı. Bu devletlerin savaş esnasındaki kaynağı bitmek bilmiyordu. Osmanlı ise kıtlık içindeydi. Askere ve hayvanlara gramla yiyecek dağıtılıyordu.

---

49 Hiçyılmaz, a.g.c., Sayfa:60

50 Kutay, a.g.c., Sayfa: 27

51 Bayur, Hikmet; Türk İnkılap Tarihi, Cilt: III, Kısım: III, TTK Yayınları, Ankara, 1951, Sayfa: 316

İttihat ve Terakki Cemiyeti

Tarihteki bazı olayları yeterince anlayabilmek için çevreden merkeze doğru gelişen bir araştırma yapmanız ve elde ettiğiniz parçaları titizlikle birleştirmeniz gerekir. Arapların, Osmanlılara karşı çıkardığı isyanı tam olarak anlayabilmek için İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında bilgi edinmek elzemdir. Çünkü Osmanlıların son döneminde yönetimi elinde bulunduran ve devletin gidişatına doğrudan doğruya hâkim olan bu cemiyettir.

Asıl amacının II. Abdülhamid'i devirmek olarak⁵² görülen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularından birisi İtalya'daki Karbonari Kulübü'nün çalışmalarını bilen ve Brindizi'deki mason locasına kayıtlı olan İbrahim Temo idi.⁵³ Cemiyetin kurucularından bir başka kişi ise Dr. Abdullah Cevdet idi. Batıcılıkta ifrata kaçan ve Batının her hâliyle alınması gerektiğini savunan kişidir. 1889'da kurulan bu cemiyetin ilk adı İttihad-ı Osmanî idi.⁵⁴ Cemiyet, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra partiye döndü.⁵⁵ 1908'de asıl hâlini aldı.⁵⁶ İlk dönemlerinde hayli karışıklıklar yaşayan cemiyetin bitme safhasına geldiği anlar bile oldu. Cemiyeti bazen merkez şubeleri bazen de diğer şubeleri ayakta tutmayı başardı. 1889'dan 1908'e kadar devam eden yapılanma sürecinde değişik isimler altında devam edildi. Cemiyetin 1906'da 'Osmanlı Hürriyet Cemiyeti' olarak kuruluşunu Mithat Şükrü (Bleda) şöyle anlatmıştır: "Akşam, geniş dalları ile bir şemsiye gibi başımızın üstünde yayılan çınarın altında Selanik'in meşhur gurubunu seyrederken Olimpos biralarını yudumluyor, bir yandan da cemiyetin nasıl

---

52 Kocabaş, Süleyman; Osmanlı İhtilallerinde Yabancı Parmağı, Vatan Yayınları, İstanbul, 1993, Sayfa:190

53 Tepedelenlioğlu, N. Nazif; İlan-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamid, Yeni Matbaa, İstanbul, 1960, Sayfa:50

54 Karabekir, a.g.c., Sayfa:28

55 Karabekir, a.g.c., Sayfa:22

56 Çavdar, Tevfik; İttihat ve Terakki, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, Sayfa:22

örgütleneceğini düşünüyorduk.”⁵⁷ Dr. Abdullah Cevdet ve diğer İttihatçıların düşünce yapısı gözden geçirildiğinde, XIX. ve XX. yüzyılda Avrupa’dan yenilik aktarmak isteyen aydın tabakamızın nasıl bir kompleks içinde olduğunu da daha iyi anlarız.

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ortaya çıkışında mason localarının da gayretleri olmuştur.⁵⁸ Masonların ve Yahudilerin cemiyetle ilişkisi ilk dönemlerde çok sönük görünse de 1902’den sonra, yani Herzl’in Filistin konusundaki isteği II. Abdülhamid tarafından reddedildikten sonra belirginleşmiştir.⁵⁹

Yahudi Emanuel Carasso, İttihatçıların para babası ve akıl hocasıydı.⁶⁰ Rıza Nur, “Talat’ın iş yaparken danıştığı bir adam vardı, Talat’ın dostu ve itimat ettiği bir adamdı. Devletin en mühim meselelerini bununla görüşürdü, Metr Salem Yahudiydi. Türkçe ve Fransızca’yı iyi biliyordu. Lozan’da karşımızda yer aldı.” diyor.⁶¹ Rıza Nur, Emanuel Carasso için ise “Emanuel Carasso, Lozan görüşmeleri esnasında Türkiye’den menfaat koparmaya çalışan bir adam. Yahudi dönmesidir. İttihat ve Terakki Partisi’nin Selanik şubesine girmeyi başarmış zamanında. İttihatçılarla masonlar arasındaki bağlantıları kurmuş, masonların parti içine sızmasına yardımcı olmuştu. Parti üzerindeki etkisi oldukça fazlaydı. I. Dünya Savaşı başlayınca İttihatçılar tarafından iase müfettişi yapıldı. Bu sayede büyük servet sahibi oldu. 1919’da İtalya’ya kaçtı.” diyor.⁶² Yılmaz Öztuna ise “Abdülhamit’e tahttan inme kararını bildirenlerden birisi olan Emanuel Carasso, İtalya’dan para alan bir casustu.” demektedir.⁶³ 1909’da iktisat nazırı olan, savaş başlarken istifa eden ve 1917’de tekrar iktisat nazırı olan Cavit, Selanikli bir dönme idi. Lozan’da Ankara hükümetine danışmanlık yaptı.⁶⁴

Talat ve Cemal mason idiler, ayrıca Cemal Paşa aşırı Türkçülüğü ile de tanınıyordu. Arap ayrılıkçı hareketlerine karşı aldığı önlemlerle de bunu açıkça ortaya koymuştur.⁶⁵ Ayrıca, İttihat ve Terakki’nin kurucularından olan Talat Paşa masonlardan para da almaktaydı.⁶⁶ Cavit,

---

57 Çavdar, a.g.c., Sayfa:26

58 Kocabaş, a.g.c., Sayfa:212

59 Kocabaş, a.g.c., Sayfa:210

60 Cem, Hasan; Dünyada ve Türkiye’de Masonluk, Yeni Çığır Basımevi, İstanbul, 1976, Sayfa:85

61 Nur, a.g.c., Sayfa:26

62 Nur, a.g.c., Sayfa:278

63 Öztuna, a.g.c., Sayfa: 233

64 Mango, Andrew; Atatürk, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, Sayfa:619

65 Akgündüz, a.g.c., Sayfa: 293

66 Kocabaş, a.g.c., 1993, Sayfa: 211

Mithat Şükrü ve İsmail Canbolat'ın da mason olduğu biliniyor.⁶⁷ İttihatçılarla masonlar arasındaki bağlantıları Carosso yapıyordu. Jön Türklerin bir kısmının mason localarına kayıtlı oluşu ve masonların etkinliğinin İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde hissedilecek dereceye gelmesi⁶⁸ halkın onlara karşı bakış açısını bulandırıyor, ayrılıkçı Arap milliyetçiliğini yeşertmek isteyenler de onların bu durumunu koz olarak kullanıyorlardı. Şerif Hüseyin, İttihatçıları inançsız ve insanlık görevlerini hiçe sayan kişiler olarak anlatıyordu.⁶⁹ Bu parti mensuplarının içkili âlemlerde bulunması, Türkçülüğe kaymaları, Arapları dışlamaya başlamaları bölücülerin propagandalarına dayanak teşkil ettiği gibi İttihatçı komutanların İstanbul'un gece hayatına atılıp kışlaya sarhoş gelmeleri askerlerle komutanlar arasına uçurum sokuyordu.⁷⁰

İttihatçıların, ilk yapılandıkları ve faaliyet gösterdikleri yer Selanik idi. Selanik nüfusunun yarısından çoğunu Yahudiler ve dönmeler oluşturuyordu.⁷¹ 19. yüzyılın sonlarında Selanik'te dönmelerin sayısı on bin civarındaydı.⁷² Bu insanlar kendilerini Müslüman olarak göstererek devletin en üst kademelerini işgal eder hâle gelmişti.

İttihat ve Terakki Partisi halk tarafından masonlarla işbirliği yapan ve laikliğe eğilimi olan bir parti olarak biliniyordu.⁷³ Ayrıca İttihatçıların genelinin pozitivist ve komitacı olduğu da bilinenler arasındaydı.⁷⁴ Gâvur, mason, memleketi satanlar olarak vasıflandırılıyordu. Bu da halkı onlardan soğutuyordu.⁷⁵ İttihatçılara muhalif olan gruplar ise onların açıklarını propaganda aracı olarak kullanıyordu ki bu da işin tuzu biberiydi. Ayrılıkçı Arapların kullanacağı söylemlere de güç katılmış oluyordu.

İttihatçılar masondu veya değildi, önemli olan halkın bildikleriydi. Halk, İttihatçıları masonlarla iç içe yaşıyor sanıyordu. İttihatçılar, Yahudi ve masonlarla gerçekten de çok yakın ilişki içindeyse ki belgeler bunu gösteriyor, o zaman akla şöyle bir soru geliyor. İttihatçılar, Arap bölgelerini terk etme konusunda ikna edilmiş olabilir mi? Yahudiler,

67 Koloğlu, Orhan; İttihatçılar ve Masonlar, Gür Yayınları, İstanbul, 1991, Sayfa: 45

68 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 209

69 Yılmaz, Yrd. Doç. Dr. Faruk; General Allenby'nin Hatıraları, Berikan Yayınları, Ankara, 2003, Sayfa: 32.

70 Yeni Türkiye, Sayı:31, Sayfa: 284

71 Koloğlu, a.g.c., Sayfa: 18

72 Koloğlu, a.g.c., Sayfa: 24

73 Tunçay, a.g.c., Sayfa: 31

74 Yeni Türkiye, Sayı: 31, Sayfa: 284

75 Kösoğlu, a.g.c., Sayfa: 616

Filistin ve civarında bir yurt istiyordu ve bunun gerçekleşmesi ise Osmanlıların o bölgelerden çekilmesine bağlıydı. Yahudilerin Türkçülüğü, Arapları dışlayan bir Türk milliyetçiliğini güçlendirme konusundaki çabaları da İttihatçıların iyi planlanmış bir telkinle karşı karşıya kaldığını gösterir.

İttihatçıların masonluğunu veya içkili âlemler yapmasını Arap milliyetçiliğinin oluşmasına sebep olarak gösteremeyiz. Fakat onların bu durumu ayrılıkçı hareketleri yürütenlerin eline koz veriyordu.

Araplarla Türkleri bir arada tutan ortak etken dindi. Fakat iki milletin yol ayrımına yaklaştığı günlerde, Osmanlı üzerinde hâkim olan güçlerin dinî yönlerinin güçlü olduğu da pek söylenemez. Falih Rıfki Atay, “Namaza durduk (Cemal ve Enver Paşa ile). Bir ara önümüzden testisini omuzlamış bir Arap geçti, bir tas su verdi. Şaşırarak ellerimi çözdüm ve suyu içtim. Tekrar ellerimi bağladım da Arap koluma yapıştı ve ‘Para’ dedi. Meğer herif su satıyormuş. Ceplerimi karıştırdım; bozuk para bulamadım. Yanımdaki yaverden rica ettim. Yaver sofı biri olacak ki önce selam, sonra Arap’a birkaç metelik verdi.” diyor.⁷⁶ Yani ne yöneten ne de yönetilen mensubu olduğu dini yeterince tanıyor ve yaşıyor.

Niyazi Berkes, “İslam’a karşı soğuma bizde Arap’a karşı soğuma ile at başı gitti. Gerilememizin nedenini İslamlıkta bulanlar bunun sorumluluğunu Araplıkta bulmaya başladılar. Bilmiyorlardı ki aynı şeyi, ters yönde olmak üzere Araplar da yapmakta. Onlar, geri kalmalarının nedenini Türk yönetimi altında kalmakta, Batı uygarlığının gelişmesinden böylece kopmuş olmakta buluyorlardı.” diyor.⁷⁷ Batı etkisinde yetişmiş olan aydınımızın bilinçaltına, geri kalma sebebi olarak İslam dini yerleştirildi. Fakat uzun yıllar Türkiye’nin yönetiminde etkili olan bu kişiler dinden uzak kalmalarına rağmen ülkeyi bir arpa boyu ileri götüremediler.

İttihatçılar, emellerine ulaşabilmek için azınlıkları kullandıkları gibi yabancı devletleri aracı yapmaktan bile çekinmediler.⁷⁸ Ermeni, Yahudi ve masonları, amaçlarına ulaşabilmek için kullanma yoluna girdiler. Amaçlarına ulaşabilmek için her yolu mübah görüyorlardı. Yabancılarla ortak düşmana karşı mücadele veriyor gibi bir hâlleri vardı. İttihatçıların

---

76 Atay, a.g.c., Sayfa: 60

77 Kafkas, a.g.c., Sayfa: 38

78 Akgündüz, a.g.c., Sayfa: 283

ilk kongresi 4-9 Şubat 1902'de Fransız Akademisi üyelerinden M. Lefevre Pountalis'in evinde yapıldı.⁷⁹ 1902'de Paris'te toplanan Jön Türklerin başkanlığını Prens Sabahattin yapıyordu. Sathos isimli bir Rumla, Sissina isimli bir Ermeni de Prens Sabahattin'e yardımda bulunuyorlardı.⁸⁰ Jön Türklerin, Ermenilerden para desteği aldıkları da bilinenler arasındadır.⁸¹ 1903'te yaptıkları ihtilal hazırlığında İngiltere ve Yunanistan'dan destek almışlardı.⁸² 4-9 Şubat 1902'de Paris'te İttihatçılar, "Ahrar-ı Osmaniye" kongresini topladılar. Bu kongreye İttihatçıların dışında Ermeni, Rum ve Arnavutlar da katıldı. Onların talebiyle bütün Osmanlı İmparatorluğu'nda, milletlere göre mahallî muhtariyetler kurulması kararlaştırıldı.⁸³

İttihatçıların ortadan kaldırmak için büyük gayret gösterdikleri Yıldız istihbaratının dağıtılmasında İngiliz Büyükelçisi Sir Gerald Lowther'in de önemli rolü oldu.⁸⁴ İttihatçıların yapmak istedikleri, yabancıların ve Osmanlı düşmanlarının da yapmak istedikleri idi veya onlara öyle telkinler yapıyordu. Abdülhamit düşmanlığı gözlerini kör etmişti, onunla ilgili gördükleri her şeyin düşmanı olmuşlardı.

Kim kimi kullanmıştı? Ne askerî ne de siyasi tecrübesi olan Jön Türkler mi yoksa Yahudiler, masonlar, Ermeniler ve Avrupalı devletler mi kullanılmıştı? Jön Türkler, yönetimde söz sahibi olmaya başladıktan sonra Osmanlı için felaketli günler başlamıştır. Osmanlının düşmanlarından bazıları kısa vadede bazıları uzun vadede amacına ulaşmıştır. Ermeniler, zamanında birlikte hareket etmiş olmanın verdiği güvenle İttihatçılar idareyi ele geçirincede daha rahat hareket etmeye başlamışlardı.⁸⁵ Bunda İttihatçıların açıklarını bilmeleri de etkili oldu. İttihatçılar, padişaha ve devlete karşı gelişi alışıldık bir durum hâline getirmişlerdi. Yaptıkları eleştirilerle Osmanlı yönetimini halkın gözünde aşağılamışlardı. Aslında, baltayı ayaklarına vurmışlardı çünkü dibini delmeye çalıştıkları gemide kendileri de vardı.

Jön Türklerin imajı da ayrı bir sorundur. Jön Türklerin duruşu, halkla yönetim arasındaki uçurumu büyüttüğü gibi, ayrılıkçı Arap milliyetçiliğini körükleyenlere de koz veriyordu.

79 Çavdar, a.g.c., Sayfa: 18

80 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 201-202

81 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 203

82 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 204

83 Öztuna, a.g.c., Sayfa: 213

84 Alkan, Ahmet Turan; İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset, Cedit Neşriyat, Ankara, 1992, Sayfa: 97

85 Kösoğlu, a.g.c., Sayfa: 621

İttihatçılar, Osmanlının son döneminde, orduyu siyasete alet etme geleneğini de başlattılar. Bu iş için de ilk örgütlendikleri III. Orduyu kullandılar.⁸⁶ Doğal yollarla elde edemeyecekleri iktidara böylece sahip olmayı düşünmüşlerdi. Bundan sonra iktidara gelme ümidi kesilen partiler veya gruplar orduyu kullanma yolunu tuttular. Bu, Osmanlı tarihiyle de sınırlı kalmadı. Ordunun siyasete karıştırılmasının zararlı sonuçlar doğuracağını bilen Mustafa Kemal, İttihat Terakki'nin Selanik'teki ikinci kongresinde, cemiyetin masonlukla ilgisinin kesilmesini ve ordunun siyasetten tamamen arındırılmasını teklif etti.⁸⁷ Teklif isabetliydi; fakat bu nasıl olacaktı? İttihatçılar, III. Ordu içinde yapılanmıştı, cemiyet üyelerinin önde gelenleri ordu mensubuydu. İlk adım yanlış atılınca gerisi de öyle devam etmiştir. Jön Türkler ordu ile o kadar iç içe girmişlerdi ki âdeta etle kemik olmuşlardı. Yine, kendilerine karşı olanlara 'mürteci-gerici' deme geleneğini de İttihatçılar başlattılar.⁸⁸ Kendi adamlarını çok güzel kelimelerle (Büyük, hürriyetçi, kahraman vb.) vasıflandırırken karşılarında olanları aşağılayıcı kelimelerle yıpratma yolunu tuttular.⁸⁹ Bu uygulama sonraki yıllarda da devam etti. İktidarı elinde bulunduranlar muhaliflerini hain veya gerici olarak vasıflandırdılar. İttihatçılar, yönetimdeki güçlerinin sarsıldığını hissettikleri an bunu meşrutiyet ve özgürlük tehlikeye giriyor diye anlattılar. Kendi çıkarlarına yönelik tehditleri devlete yöneliyor gibi gösterip, şahsi çıkarlarını milletin önem verdiği olgularla maskeleydiler.

İttihatçıların, başka milletleri düşünmek gibi bir politikaları yoktu.⁹⁰ Milliyetçilik olaylarının iyice arttığı bir dönemde yönetimi ele geçiren Jön Türkler, II. Abdülhamid'in uyguladığı ince siyaseti anlamaktan uzaktılar. Önceleri İttihad-ı anasını, milletlerin dayanışmasını savunurken sonradan Turan milliyetçiliğine kaydılar.⁹¹ Laiklikten, Latin harflerinden, Arapçanın tasfiye edilmesinden bahseder oldular. Hem de Araplar arasında milliyetçiliğin yeşertilmeye başladığı bir dönemde. Bu durum, Avrupalı devletler ve ayrılıkçı Arap cemiyetleri tarafından kullanıldı ve Araplar üzerinde Türkler aleyhine bir hava oluşturuldu.⁹² Ayrılıkçı Araplar, İttihatçıların Müslüman olmadığını, onlarla birlik

86 Akgündüz, a.g.c., Sayfa: 283

87 Kösoğlu, a.g.c., Sayfa: 617

88 Akgündüz, a.g.c., Sayfa: 283

89 Ünal, a.g.c., Sayfa: 481-482

90 Türk-Arap İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, Sayfa:120

91 Akgündüz, a.g.c., Sayfa: 284

92 Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 34, Sayfa: 70

olmaktansa Hristiyan ve Yahudi Araplarla birlik olmanın daha iyi olacağını anlatıyorlar ve kendileriyle birlik olmayan Arapları da ölümle tehdit ediyorlardı.⁹³

İttihat ve Terakki Partisi'nin 'Türkçü' tutumu Araplarda imparatorluk içinde elde ettikleri tarihî haklardan uzaklaştırılma tedirginliğini oluşturdu. Özellikle de Cemal Paşanın bazı Arap liderlerini idam ettirmesi Arapların Osmanlı aleyhtarlığını güçlendirdi.⁹⁴ İttihatçılar, Araplara verdikleri sözleri de tutmadılar. Yönetimde aktif hâle getireceğini ve Arapçanın Meclis-i Mebusanda resmî dil olacağını söylemişlerdi.⁹⁵ İktidarda söz sahibi olduktan sonra bir zamanlar birlikte hareket ettikleri insanlara yaptıkları vaatleri unuttular. Onlara karşı sert bir dil kullanmaları ise Araplarla İttihatçılar arasındaki havayı daha da gerginleştirdi.⁹⁶ Arapların ısrarcı davranışları ve araya güçlü devletleri sokmaları sonucunda İttihatçılar geri adım attı ve Suriye civarında, söz verdikleri şekilde, ıslahatlar yapmak zorunda kaldılar.⁹⁷ Bu davranışları da pek isabetli olmadı. Araplara, "Yaptığınız baskı kadar hak koparırsınız." mesajını vermiş oldular.

Belki de Araplara verilen sözler unutulmamıştı. Bağımsızlık için hareket edeceği bilinen Şerif Hüseyin'in Hicaz'a emir yapılması ve başlattığı isyana göz yumulması belki de verilen sözlerin bir sonucuydu.

İttihatçılar, yönetimde söz sahibi olabilmek için her türlü yolu denediler. Devletin, Balkan devletleri ile savaştığı bir zamanda, 23 Ocak 1913'te askerî darbe yaparak yönetimi ele geçirdiler ve ülkede tam bir diktatörlük kurdular.⁹⁸ Öncelikle, darbelerine bir sebep oluşturmaya çalışmışlardı. Kamil Paşanın Edirne'yi Bulgarlara bıraktığı üzerinde dehşetli bir propaganda yaptılar. Hâlbuki Kamil Paşanın böyle bir şey yapmadığı Hikmet Bayur'un Türk İnkılap Tarihi'nde yayınladığı vesikalarla da kesin şekilde anlatılmıştır.⁹⁹ İşin ilginç tarafı, Edirne'yi Londra Antlaşması ile Bulgarlara verenler de kendileri oldu. Darbe esnasında tetikçilik yapan Yakup Cemil'i de daha sonradan kendileri öldürdüler.¹⁰⁰

93 Bayur, a.g.c., Sayfa: 229

94 Ortadoğu ve Geleceği, Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1992, Sayfa: 174

95 Turan, Ömer; Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu, Yeni Şafak, Sayfa: 257

96 Bayur, a.g.c., Sayfa: 218

97 Bayur, a.g.c., Sayfa: 222

98 Akgündüz, a.g.c., Sayfa: 291

99 Öztuna, a.g.c., Sayfa: 269

100 Hiçyılmaz, Ergün; Başverenler başkaldıranlar, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1993, Sayfa: 62

Yönetimde âdeta tek başlarına söz sahibi olma hırsına kapılmışlardı. Kendilerini engelleyecek olanları çeşitli bahanelerle tasfiye edip seçimlerde istedikleri kişilerin kazanabilmesi için nüfuzlu kişilerin şeref ve haysiyetleri ile oynadılar.¹⁰¹ Yüksek makamlara rahat ve hızlı gelebilmek için yaşlı ve tecrübeli subayların birçoğunu emekliye ayırdılar. Bu durum ordu açısından pekiyi olmadı. Ordu, tecrübesiz kişilerin eline kaldı. Savaşlarda bunun acısı pek ağır şekilde çekildi.¹⁰² Savaşta orduları yöneten Alman generalleri ve itilaf devletlerinin generalleri bilgili ve tecrübeli kişiler olmasına rağmen bizim ordu komutanlarımız otuz yaş civarında, duygularına kapılan tecrübesiz kişilerdi. Kendileri için bir tehdit olarak gördükleri II. Abdülhamid'i 31 Mart Hâdise'sinden sorumlu tutarak tahtından indirdiler.

II. Abdülhamid'i beceriksizlikle suçlayan İttihatçıların daha devlet yönetiminde etkileri hissediler hissedilmez felaketler üst üste gelmeye başladı. 5 Ekim 1908'de Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. 6 Ekim 1908'de Avusturya, Bosna-Hersek'i ilhak, aynı günlerde Girit, Yunanistan'a bağlandığını ilan,¹⁰³ 1911'de İtalya, Trablusgarp'ı işgal etti. İngiltere'nin, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgalini bir antlaşma ile tanıdığından İttihatçıların haberi bile olmadı. Hatta dostumuz olarak gördüğümüz Almanya bile Trablusgarp'ın işgalini onaylamıştı. II. Abdülhamid, Balkanlardaki kilise ihtilafını öne çıkararak Balkan devletlerinin Osmanlıya karşı birleşmesini önlüyordu. İttihatçılar, yönetimi devraldıktan sonra 9 Temmuz 1910'da çıkardıkları Kiliseler Kanunu ile Balkan devletleri arasındaki kiliseler ihtilafını çözdüler ve onların ittifakına zemin hazırladılar.¹⁰⁴ Balkan devletlerinin Osmanlılara karşı birleştiği haberleri İstanbul'da duyulmaya başlayınca dünyadan haberi olmayan Jön Türk yöneticiler buna inanmadılar. Balkan devletlerinin ani baskınıyla başlayan savaş Osmanlı için tam bir felaket oldu. İttihatçılar savaş esnasında bile siyasi hırslarından feragat edemediler ve orduyu siyasi entrikalarla böldüler.

Balkan savaşlarından sonra yokluk ve bunalım içinde olan ülkeyi I. Dünya Savaşı'na sürüklediler. Birkaç İttihatçıdan başka savaşa girme taraftarı olan yoktu. Bir zamanlar meclis açılışın diye isyan çıkaran Enver Paşa, I. Dünya Savaşı öncesinde 19 Temmuz 1914'te meclisi

---

101 Ünal, a.g.c., Sayfa: 489

102 Öztuna, a.g.c., Sayfa: 215

103 Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:16, Sayfa: 73

104 Turan, a.g.c., Sayfa: 96

kapattı.¹⁰⁵ Neden mi? Savaşa girilebilmesi için meclisin izninin alınması gerekiyordu. Meclisin ise böyle bir çılgınlığı onaylamayacağı belliydi. Devletin savaşa girdiğinden padişahın bile haberi olmamıştı. Çünkü devletin savaşa girebilmesi için, anayasaya göre hükümdarın tasdiki gerekliydi.¹⁰⁶ Yani, İttihatçılar milleti ve devleti bir oldubittiye getirerek savaşın içine sokmuşlardı.

Enver ve çevresindeki birkaç kişi savaşı Almanya'nın kazanacağına inanıyor, Almanya da ilk taarruzda Fransa'yı bertaraf edeceği söylemini kullanıyordu. İttihatçıları da buna inandırmıştı. Almanya, kesin zafer kazanacağını zannettiği cephede Fransızlar tarafından durduruldu. Marne Muharebesi, Almanlara umduğunu vermedi. Buna rağmen İttihatçılar, Osmanlı Devleti'ni savaşa soktular.¹⁰⁷ Alman komutanı Schlieffen, daha savaştan önce Fransa'ya yapılan bu taarruzun amacına ulaşmaması hâlinde sulh yapmak gerektiğini söylemişti.¹⁰⁸ Yani, bu taarruz Almanlar için ya hep ya da hiçti. İttihatçılar ve Almanlar yapılacak hamlede en kötü ihtimalleri düşünmek yerine en iyi ihtimalleri düşünmüşlerdi. Kanal üzerine yapılan taarruz da ümitle besleniyor muydu? I. Dünya Savaşı'na girişimiz bile en iyi ihtimaller üzerine bina edilmiş ümitlerle olmuyor muydu? Ümitler kâbusa dönüştü, İttihatçılar 2 Kasım 1918'de ülkeyi terk etti.¹⁰⁹

Turan İmparatorluğu kurma düşüncesindeydiler; fakat Orta Asya'da bir organizasyonları yoktu. Savaşa girerken, yıllardır kukla olarak kullandıkları halifenin dünya Müslümanlarına yapacağı cihat çağrısına güvendiler. Sömürgeci devletlerin emri altında yaşayan insanların Osmanlıya yardım edeceğini, yıllardır yüzünü bile görmedikleri insanları etkileyeceklerini zannettiler. Almanya'nın telkinlerine kanmışlar, Almanlar da onlara cesaret vermiş, "Sizin halifeniz kutsal cihat çağrısında bulunacak olsa İngilizler ve Fransızlar, sömürgelerindeki Müslümanların isyanlarından dolayı perişan olur." türünden söylemler kullanmışlar ve turan hayalleriyle de onların başını döndürmüşlerdi.

II. Abdülhamid'i maaşları zamanında ödeyemediği için tenkit ediyorlardı, fakat bile bile bu durumdaki bir devleti savaşa soktular.

---

105 Kocabaş, a.g.c., Sayfa:251

106 Öztuna, a.g.c., Sayfa: 253

107 Öztuna, a.g.c., Sayfa: 288

108 Öztuna, a.g.c., Sayfa: 289

109 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 255

İlk anda samimi düşüncelerle yola çıksalar da sonradan ortaya koydukları, onların iktidar olma hırsına sahip olduklarını ortaya koydu. Bunu, yaptıkları askerî darbelerle ve döktükleri kanlarla gösterdiler. Askerî okullarda milletin ekmeğini yiyerek okuyan bu topluluk, siyasetle ilgilendiği kadar askerlik mesleği ile ilgilenseydi, silahı, ekmeğini yediği millete çevireceğine düşmana çevirseydi belki de daha başarılı olurdu ve daha çok sevilirdi.

Askerî okullarda okudukları ve göreve başladıkları yıllarda mesleklerinden ziyade siyasete merak sardılar. İşin ilginç yanı her ikisini de beceremediler. Devlet yönetimini entrikalarla, darbelerle hilelerle elde ettiler. Fakat birkaç yılda koskoca devletin dağılmasına sebep oldular. Girdikleri I. Dünya Savaşı'nda da başarısızlıkları sonucunda binlerce askerimizin şehit olmasına ve sakat kalmasına sebep oldular.

İttihatçıların özelliklerini, zaaflarını, başka milletlere bakış açısını onlarla bir zamanlar iç içe yaşamış olan ve Arap ayrılıkçı hareketlerinin başını çeken kişiler biliyorlardı. İttihatçıların, bir devleti ne hâle getirebileceğini de yakından görmüşlerdi. Onların gelecek vaat etmeyen, İslami değerlerden uzak, iktidar hırsıyla yanıp tutuşan, entrikacı ve suikastçı insanlar olduklarını kendi halklarına anlatmışlardı.

İttihatçılar aslında, kendilerini iktidarda etkili konuma getirecek bir düzen istiyorlardı. Ne halkın özgürlüğü ne de muhalif hareketler ne de azınlıkların istekleri onları ilgilendiriyordu. Meşrutiyetten sonra beklemedikleri bir havayla karşılaştılar. Plan ve programdan yoksun olan bu acemi grup, muhalif hareketleri, zor kullanarak veya türlü entrikalarla susturma yolunu takip etti.

Ahmet Emin Yalman, Talat Paşanın, “Çok hata işledik. Bunların en büyüğü de bir felaket dakikasında yerimizi alacak ve memleketi karışıklıktan koruyacak namuslu bir muhalefetin vakit ve zamanıyla ortaya çıkmasına, halkın sevgisini üstüne toplamasına meydan bırakmamamızdır.” dediğini yazıyor.¹¹⁰

---

110 Yalman, Ahmed Emin; Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, İstanbul, 1997, Sayfa: 368

II. Abdülhamid

II. Abdülhamid, devletin en buhranlı döneminde yönetime gelmiş, iç ve dış siyasetteki tüm çalkantılara rağmen yenileşme hareketlerini devam ettirmiştir. Özellikle onun döneminde modern okulların sayısı artmış, kendisi de modern eğitimin nimetlerinden faydalanmış, Fransızca ve Batı müziği üzerine kurslar almış, birkaç parçayı seslendirebilecek kadar piyano çalmayı öğrenmiştir.¹¹¹

II. Abdülhamid, aynı devirde yaşamış Avrupalı politikacıların da övmek zorunda kaldıkları etkili bir siyasetçiydi. Avrupalı politikacılar II. Abdülhamid'le giriştikleri mücadeleden zevk alıyorlardı. Osmanlı sarayına girmeyi başarmış olan casus Vambery, II. Abdülhamid için, "En ince ayrıntısına kadar Avrupa politikasından haberdardır. Karar vermeden önce danışmanlarının fikirlerini alır, onları tarttıktan sonra kendi fikrini oluşturur." demektedir.¹¹² Yine Vambery, II. Abdülhamid için, "Benim, Şarklıların düşüncelerini okumaktaki tecrübem, II. Abdülhamid gerçeğini tahlil etmeye yeterli değildir. O, benim hayatımda tanıdığım en kurnaz şarklıdır. Bu özelliği ile kendisini kandırmaya çalışan tüm elçileri şaşırtmakta, zavallılar şaşkınlıkla kalakalmaktadırlar. Yine hepsine ayrı ayrı gösterdiği olağanüstü nezaketi, dostluğu ve sevimliliği karşısında elçiler padişahın niyetini aşağı-yukarı tahmin edebilmekle birlikte, hiçbir zaman esas politikasını anlayamamaktadırlar." demektedir.¹¹³ Vambery, iyi bir beden dili uzmanıydı, fakat II. Abdülhamid'in düşüncelerini okumakta zorlanıyordu.

II. Abdülhamid, I. Dünya Savaşı'nın çıkacağını çok önceden tahmin edenler arasındaydı. Savaşın büyük tahribata sebep olacağını ve savaşı İngiltere'nin kazanacağını daha savaş başlarken söylemişti.¹¹⁴

---

111 Yeni Türkiye, Sayı: 31, Sayfa: 255

112 Öke, Prof. Dr. Mim Kemal; Saraydaki Casus, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1991, Sayfa: 391

113 Öke, a.g.c., Sayfa: 77-78

114 Yeni Türkiye, Sayı: 31, Sayfa: 266

Devir, denizlere hâkim olanların devriydi. İngiltere de denizlere hâkimdi. I. Dünya Savaşı esnasında asker ve araç-gereç naklini pek zorlanmadan yapmış, karşı cephede bulunanların sahillerini abluka altına almıştır. Hicaz sahillerinin, Basra Körfezi'nin ve Süveyş Kanalı'nın İngilizler tarafından çok iyi kontrol edildiğini savaşın içinde bulunmuş komutanlarımız hatıralarında anlatmaktadırlar.

Bazıları, onu baskıcı ve gaddar olarak tanıtmaya gayretinde olsa da o aslında halkını düşünen bir padişahı. Okkası 30 paraya satılan ekmeğin fiyatına 10 paralık bir zam yapmak isteyen fırıncıları huzuruna çağırarak Sultan II. Abdülhamit, onlara: "Siz yine ekmeği 30 paraya satmaya devam edin. Sattığımız her ekmeğin için istediğiniz 10 parayı ben vereceğim. Çünkü memlekette ekmeğin fiyatına zam yapılırsa bunu bütün zaruri ihtiyaçların pahalılaşması gibi bir hareket kovalar ki halkımız bundan büyük ıstırap çeker." demiştir.¹¹⁵ Halkın onunla bir sorunu yoktu. Onunla sorunu olanlar yönetime gelme hırsına kapılmış ve sömürgeci devletlerin maşası hâline gelmiş olan Jön Türkler idi.

II. Abdülhamid'e karşı bir zamanlar propaganda yürüten ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ayakta kalmasını sağlayan Ahmet Rıza, Cumhuriyet devrinde Cumhuriyet Gazetesi'nde onu öven yazılar kaleme aldı.¹¹⁶ Zamanında onu anlayamadığını ve ona karşı çalışmış olduğundan pişmanlık duyduğunu dile getirdi. II. Abdülhamid'i anlayamadıklarını Enver, Talat ve Cemal de daha sonra itiraf etmiştir.¹¹⁷ O dönemlerin tarihçisi Ahmet Refik, Talat Paşa için, II. Abdülhamid'in cenazesi Sultan Mahmut Türbesi'nden içeri girerken gözyaşlarını tutamayıp hıçkırarak hıçkırarak ağlamaya başladı." diyor.¹¹⁸ İttihatçı liderler hatalarını daha I. Dünya Savaşı sürerken anlayıp II. Abdülhamid'in yanına akıl danışmaya gitmişlerdi.

II. Abdülhamid'e karşı gelişen özgürlüklerin kısıtlanmış olması oldukça etkiliydi. Fakat özgürlük isteyenlerin bir kısmının niyet, tutum ve davranışlarının devlet için tehlike arz etmesi, modern dünyanın kişi özgürlüğünü kutsallaştırdığı bir dönemde II. Abdülhamid'i müstebit bir görünüm sergilemeye yönlendirmişti. Ona karşı gelişen, şahsi hesaplar da vardı. Mahmut Celalettin Paşa, bir maden imtiyazı hakkında usulsüz talebi II. Abdülhamid tarafından reddedildiği için Jön Türklerle

115 Yıldız, Selim; Osmanlı, Nesil Yayınları, İstanbul, 2003, Sayfa: 40

116 Öztuna, a.g.c., Sayfa: 212

117 Öztuna, a.g.c., Sayfa: 212

118 Turan, a.g.c., Sayfa: 95

katılmıştı.¹¹⁹ Yine ona karşı gelişte, Yahudilerin ve Ermenilerin pervasız isteklerinin reddedilişi de vardı. Yine ona karşı gelişte Avrupalı devletlerin düşmanca tavrı¹²⁰ ve onun hakkında olumsuz bir kamuoyu oluşturma için kullanılan casusların etkisi de vardı. II. Abdülhamid'in ilk yıllarında etkili olan Ali Suavi'nin hanımı Mary İngiliz casusudur.¹²¹ Ve daha nice casuslar devlet adamlarının etrafında pervane gibidir. Devletin önemli kadrolarında görev alan Ermenilerin, üst kadronun çocuklarını eğitmekle görevli olan yabancı uyruklu mürebbiyelelerin bir kısmı da yabancı devletler adına casusluk yapıyordu. Bunlar gerektiğinde bilgi aktarıyor, gerektiğinde havayı yabancıların isteği doğrultusunda değiştiriyordu. Ekonomi piyasasını altüst etmeleri bile devrin padişahının eleştirilmesi için ortam oluşturuyordu.

Bazıları onun, özgürlükleri kısıtladığını savunuyordu. Hem de Ermenilerin, Bulgarların, Yahudilerin fırsat kolladıkları bir anda alabildiğince özgürlük isteniyordu. Onu suçlayanlar ondan sonra özgürlükleri daha da kısıtı. Politikasını beğenmeyenler devleti birkaç yılda perişan etti.

Bazı tarih kitaplarında II. Abdülhamit'in şüpheli, evhamlı, korkak bir kişiliğe sahip olduğu anlatılmaya çalışılır. Bunun sebebi ise onun casus teşkilatı kurmuş olması ve çok ihtiyatlı davranmasıdır. Fakat Osmanlı ülkesinde yabancı casusların kol gezdiği, devlet mekanizmasında dostla düşmanın ayırt edilmekte zorluk çekildiği, padişaha yönelik suikastların düzenlendiği, dost zannedilenlerle düşmanların kol kola gezdiği bir dönemde II. Abdülhamid gibi bir siyaset dehasının farklı davranması da beklenemezdi.

Jön Türkler yönetimde daha etkili olmak, Ermeniler bağımsız bir Ermenistan kurmak, Yahudiler Filistin'i ele geçirmek, Avrupalı devletler Osmanlı ülkesini rahat sömürebilmek için öncelikle II. Abdülhamid'in yönetimden uzaklaşması gerektiğine inanıyor, bunun için de her yolu mübah görüyorlardı. Hakkında çıkarılan yalan haberlere, hazırlanan tuzaklara ve teşebbüs edilen suikastlara kadar ellerinden geleni yapıyorlardı. II. Abdülhamit ise kendisini ve kurtlar sofrasına düşmüş olan devletini koruyabilmek için istihbarattan, sıkıyönetime kadar her çareye başvuruyordu. Çevresinde dolaşanların hangisi dost hangisi düşman belli değildi. Hâl böyle olunca da tedbirli hareket etmek

---

119 Öztuna, a.g.c., Sayfa: 213

120 Akgündüz, a.g.c., Sayfa:268

121 Akgündüz, a.g.c., Sayfa:267

kaçınılmaz oluyordu. Düşmanları II. Abdülhamid'in tedbirli ve kuşku-
lu davranışlarını da yadırgayarak ona 'evhamlı' diyorlardı.

Abdülhamit, İngiltere ve Fransa'nın, Müslümanların birliğinden
çekindiğini biliyordu. Fakat Müslümanların birlikte hareket edecek şu-
urda olmadığı da bir gerçektir ki Abdülhamit bunun farkındaydı. Bun-
dan dolayı da 'Pan-İslamizm' politikasını tehdidin öbür tarafına geçir-
miyordu. Aslında onun etkili bir İslam birliği politikası da yoktu. Bunu
ortaya çıkaran da evhamlı davranan da yine Avrupalı sömürgecilerdi.

20. yüzyılın başlarında Avrupalı devletler Osmanlı ülkesinde arke-
oloji çalışmaları görünümünü altında petrol aramaya başladılar. II.
Abdülhamid bunu fark etmekte gecikmedi. İngilizlerin, Osmanlı sınırları
içindeki yeraltı ve yer üstü servetlere hâkim olmak için yaptıkları
bütün teşebbüsleri geri püskürtmeye çalıştı.¹²² Musul'da petrol olduğu
daha o günlerde anlaşılmıştı. Musul üzerinde dönen oyunları fark etti
ve 1890'da Musul'u özel mülk hâline getirdi.¹²³ Herhangi bir savaşta
Musul kaybedilmiş olsa bile, özel mülkiyet sayıldığından, buradaki
petrolleri işlemek isteyenler II. Abdülhamid'den izin almak zorunda
kalacaklardı. İttihat ve Terakki Partisi yönetiminde etkili olmaya baş-
ladıktan sonra, Musul ve civarını Ticaret ve Ziraat Nezaretine intikal
ettirdi.¹²⁴ Musul'un devlet hazinesine geçirilme işinin bir İngiliz oyunu
olduğunu söyleyen tarihçiler de var. Osmanoğlu ailesi Musul ve ci-
varındaki gayrimenkullerini geri alabilmek için konuyu Lozan Antlaş-
ması'nda gündeme getirir. Bölgedeki petrol kaynaklarını kaybetmek ist-
emeyen İngiltere ortaya sahte bir ferman çıkarır. İngiltere'nin İstan-
bul Büyükelçiliği'nde tercüman olarak çalışan Sir Andrew Raine ta-
rafından hazırlanan sahte fermanda II. Abdülhamid'in tahtını devre-
derken şahsi tapusunu 'fakir kalmasın' diye Osmanlı Devleti'ne hibe
ettiği öne sürülüyordu. Bu sahte belgeyi Lozan'a delil olarak sunan
İngilizler böylece Osmanoğullarının hakkını gasp etmiş oldular.¹²⁵ Lo-
zan'a giden Türk heyetinin ödenecek borçlardan bile haberi yoktu ki
Musul'daki petroller üzerindeki hukuku görüşsünler. Hatta Musul'u
İngiltere'ye bırakacak bir antlaşmanın bir an önce imzalanmasını İs-
met Paşa içtenlikle isteyenler arasındaydı. Rıza Nur, bu durumu Lozan
hatıralarında geniş bir şekilde anlatmaktadır.

122 Karadağ, Raif; Petrol Fırtınası, Divan Yayınları, İstanbul, Sayfa: 62

123 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 65

124 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 69

125 Zaman Gazetesi, 18-02-2004

II. Abdülhamid, Arap milliyetçiliğini kontrol altında tutuyor,¹²⁶ isyanları daha büyümeden bastırmayı başarıyordu.¹²⁷ Fakat aynı politikayı İttihat ve Terakki Partisi devam ettiremedi.¹²⁸ II. Abdülhamit, Arap bölgesine ve Doğu Anadolu'ya ayrı bir önem verirdi. Bu bölgelerdeki ileri gelenlerin çocuklarının öğretmen ve yönetici olarak yetiştirilmesi için İstanbul'da parasız-yatılı bir okul bile açmıştı.¹²⁹ İsyanların bu bölgelerde çıkması II. Abdülhamid'in neyi önlemeye çalıştığını göstermektedir. Bu hareketler önce başlasaydı veya II. Abdülhamid'den sonra devam ettirilebilseydi daha güzel sonuçlar alınabilirdi.

Bu dönemlerde Osmanlı ülkesinde binlerce yabancı casus vardı. İngiltere, Fransa, Almanya, ABD gibi devletler Osmanlı Devleti üzerinde elde etmek istedikleri çıkarlar doğrultusunda casuslar kullanmışlardır. Bunlardan bazıları imam, bazıları şeyh, bazıları müderris, bazıları doktor kisvesi altında hareket ediyordu. Hepsi de rolünü iyi oynuyordu. İmamın imamlığından, şeyhin şeyhliğinden kimsecikler şüphelenmiyordu. Osmanlı yöneticilerinin çok dikkatli olması gerekirdi. Fakat İstanbul'daki iç çekişmelerden ne dış siyasete ne de ülke içindeki gidişata ilgi gösterildi. Jön Türkler iktidar yolunda kendi arkadaşlarını bile harcıyordu.

1902'li yıllarda Theodor Herzl, kendilerine Filistin ve civarında otonom bir bölge ayrıldığında, Osmanlının dış borçlarının ödeneceğini, Osmanlı lehine propaganda yapılacağını ve Ermeni terörünün önleneyeceğini vaat ediyordu. II. Abdülhamid ise bir karış toprak bile satamayacağını bu vatanın kendisine ait olmadığını bu toprakların milletin malı olduğunu söylüyordu.¹³⁰ II. Abdülhamid, Yahudilerin Filistin'e yönelik emellerini bildiğinden, oradan para karşılığı toprak almalarını önlemek için bölgedeki toprakların % 80'ini devlet arazisi hâline getirmiş ve özel mülklerin Yahudilere satışını zorlaştıracak yasalar hazırlatmıştı.¹³¹ Siyonistlerin II. Abdülhamid'e karşı İttihatçılarla işbirliği yapması Herzl'in Filistin konusundaki isteğinin reddedilmesinden sonra iyice belirginleşti.¹³² Yahudiler, Filistin civarında ancak II.

126 Türk-Arap İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, Sayfa: 120

127 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 118

128 Türk-Arap İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, Sayfa: 120

129 Yeni Türkiye, Sayı:31, Sayfa: 262

130 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 199-200

131 Akgündüz, a.g.c., Sayfa: 280

132 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 210

Abdülhamid tahttan indirildikten sonra etkili olabileceklerini anlamışlar ve bu işi de en iyi yapacak olanların Jön Türkler olduğuna karar vermişlerdi.

Önceden de bahsettiğimiz gibi İttihatçılar ona darbe yapabilmek için yabancı güçlerden bile destek almaktan çekinmiyordu. 1896'ya gelindiğinde II. Abdülhamid'e darbe yapma planı uygulamaya konulmuştu. Darbe planı, bir akşam Tokatlıyan Lokantası'nda içkiyi fazla kaçıran cemiyet üyesi Nadir tarafından Askerî Okullar Genel Müfettişi Zülfü İsmail Paşaya söylendi. "Paşam, bilsen yarın neler olacak." demişti Nadir.¹³³ Sarhoş kafaların yaptığı planlar suya düşmüştü.

31 Mart Hâdisesi'ni II. Abdülhamid'in tertiplemediği bilinmektedir.¹³⁴ O dönemde cereyan eden hâdiseler bunu gösteriyor.¹³⁵ II. Abdülhamid, meşrutiyeti ilan ettiği günlerde meşrutiyeti koruyacağına dair şeyhülislamın huzurunda yemin etmiştir.¹³⁶ Ünlü İttihatçılardan Talat Paşa ve Ahmet Rıza bile, daha sonradan Abdülhamid'in 31 Mart Hâdisesi ile ilgisi olmadığını söylemiştir.¹³⁷ Bu olayı İttihatçılar veya onların muhalifleri düzenlemiş, fakat İttihatçılar, sonucu kendi lehlerine kullanmış ve olaydan sorumlu tuttıkları II. Abdülhamid'i tahttan indirmişlerdi. (27 Nisan 1909) Onlar, her şeye rağmen II. Abdülhamid'den çekiniyor ve her fırsatta onu zayıflatmanın yolunu arıyorlardı.¹³⁸ Bu olay, onlar için bir fırsat oldu. Ona, tahttan indirildiği haberini bile hakaret edercesine duyurmuşlardı. II. Abdülhamid, kendisine tahttan inmesi gerektiği kararını bildirenlerin hiçbirinin Türk olmadığını (Yahudi Emanuel Carasso, Ermeni Komitacısı Aram Efendi, Arnavut Esad Toptani Paşa ve Gürcü Arif Hikmet Paşa) görünce: "Bir Türk padişahına, 33 sene bu makamda bulunmuş İslam halifesine hal' kararını bildirmek için bir Yahudi, bir Ermeni, bir Arnavut ve bir nankörden başkasını bulamadılar mı?" demiştir. Maalesef, hiçbiri de Müslüman değildir.¹³⁹ 1909 Darbesi ile 33 yıldır bölge siyasetini avucunun içinde bulunduran ve meselelere vâkif bir insan tahttan indiriliyordu.

---

133 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 190

134 Yeni Türkiye, Sayı: 31, Sayfa: 287

135 a.g.d., Sayı: 31, Sayfa: 288

136 Ünal, a.g.c., Sayfa: 478

137 Öztuna, a.g.c., Sayfa: 230

138 Kösoğlu, a.g.c., Sayfa: 617

139 Aksiyon, Sayı: 436, Sayfa: 29

1909 Martı sonlarında Yıldız Sarayı'nı korumakla görevli olan Arap ve Arnavut askerlerin yerine avcı taburları tehdit olarak kullanılarak, Türk kökenli askerler getirilir. Bu duruma Arap ve Arnavut asıllı askerler direnmek istese de Mahmut Muhtar Paşa, avcı taburlarını kullanarak silah yoluyla karşılık vermek ister. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşanın arabuluculuğu sonucunda problem çözülür. Arnavut ve Arap asıllı askerler saraydan uzaklaştırılır.¹⁴⁰ 31 Mart Hâdisesi'nin yaklaştığı günlerde böyle bir hâdise ilginç, sanki yapılacak darbeye zemin hazırlanıyor, Yıldız savunmasız duruma getiriliyordu.

31 Mart Hâdisesi'ni çıkaran avcı taburları isyandan birkaç hafta önce Selanik'ten İstanbul'a getirilmişti.¹⁴¹ Bu taburların meşrutiyeti korumak için getirildiği söyleniyordu¹⁴² İşin ilgi çeken yanı 31 Mart Hâdisesi'ni bu taburlar başlattı. Celal Bayar, avcı taburları için, "Bu taburların kumandanları ve subaylarının çoğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensuptu. Hemen hepsinin meşrutiyet inkılabında hizmetleri görülmüştür. İstanbul'a inkılabın koruyucusu olarak geldiklerini iftiharla söylüyorlardı." diyor.¹⁴³ Kazım Özalp de avcı taburları için, "Meşrutiyet ilan edildikten sonra korunmasına çok önem veriliyordu. Bu nedenle bir avcı taburu Rumeli'den İstanbul'a yollanmıştı." diyor.¹⁴⁴ Avcı taburlarının çıkardığı isyana neyin ne olduğunu, işin nereye varacağını bilmeyen halk da katıldı. "Din elden gidiyor." diye bağırıldılar. Bunların içinde hiç şüphesiz yeni düzenden dolayı çıkarları sarsılanlar da vardı. O gün için geçer akçe olan "Din elden gidiyor." sloganını kullanıyorlardı. Bu isyanı bastırmak için Selanik'ten İstanbul'a Hareket Ordusu geldi.

I. Ordu mensupları, Hareket Ordusunun Balkan çapulcularından oluştuğunu ve bu orduyu rahat bir şekilde haklayabileceklerini söylediyse de II. Abdülhamid, "Müslümanı Müslümana kırdırmayacağım..." diyerek I. Ordunun harekete geçmesini önlemiştir. Hatta ordu komutanlarından harekete geçmemeleri için yemin bile almıştır.¹⁴⁵ "Asker, zinhar kurşun atmasın. Eğer kurşun atacaklarsa ilk önce beni vursunlar, sonra kurşun atmaya başlasınlar." demiştir.¹⁴⁶ Onlara çapulcu

140 Alkan, a.g.c., Sayfa: 82

141 Öztuna, a.g.c., Sayfa: 229

142 Kösoğlu, a.g.c., Sayfa: 617

143 Turan, a.g.c., Sayfa: 93

144 Özalp, Teoman, Özalp, Kazım; Atatürk'ten Anılar, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1998, Sayfa: 3

145 Öztuna, a.g.c., Sayfa: 231

146 Alkan, a.g.c., Sayfa: 106

demekte de haklıydı. Çünkü onlar, İstanbul'a geldiklerinde sarayı bile yağmaladılar. Birçok masum insanın kanına girdiler.¹⁴⁷ O, yine de elinden geldiğince insanları birbirlerine kırdırmadı.¹⁴⁸ İsteseydi, I. Orduyu çok rahat kullanabilirdi ki ordu mensupları bunu kendileri teklif etmişti. I. Ordu bu sürüyü darmadağın edecek bir güçteydi. Fakat o, iç savaş istememişti. Mahmut Şevket Paşa, Yıldız Sarayı'nı bile yağmalatmış, padişahın tahttan indirilmesi kararını da meclisten silah zoruyla çıkartmıştı.¹⁴⁹ Hareket Ordusu'ndaki Müslüman olmayan askerler İstanbul'da kendilerine karşı gelmeyen, kendi işlerine bakan, hatta canını kurtarmak için kaçmaya çalışanları bile vurmuşlardır.¹⁵⁰

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a sevk edildiği günlerde, İttihatçı subaylar, erlerin arasına karışarak, İstanbul'daki olaylarda Rusların parmağı olduğu dedikodusunu yapmışlardır.¹⁵¹ Hareket Ordusu'ndaki Müslüman askerlere halifeyi kurtarmaya götürüldükleri söylenmiş, birliklerin ön saflarına er elbisesi giydirilmiş subaylar yerleştirilmişti. Onların peşine Bektâşi Arnavutlar, Bulgarlar, Rumlar, Sırlar ve Yahudiler konmuştu.¹⁵² Sayısı onbeş bine kadar çıkan bu ordunun düzenli asker sayısı sadece iki tabur kadardı. Bu ordunun çoğunluğunu Yahudi, Arnavut, Sırp, Rum ve Bulgarlar oluşturmaktaydı.¹⁵³ Bu ordunun başında Mahmut Şevket Paşa vardı. Kendisi hürriyet kahramanlarından sayılıyordu. İttihatçılar onu da şişirmişti. Bu kahraman, Balkan Harbi esnasında garp ordusuna kolordu komutanı olarak tayin edildiğinde verilen vazifeye gitmemişti. Sebebi sorulduğunda da "Canım bu tayin benim şöhretimi kırmak, askerî şerefimi ihlal etmek için yapılmıştır. Ben, şöhretimi nasıl feda ederim." demiştir.¹⁵⁴ O dönemde İstanbul'da makam-mevkiler sık sık el değiştiriyor, hâl böyle olunca da yüksek makamlara göz dikenler İstanbul'dan ayrılmak istemiyordu. Mahmut Şevket Paşa da çok geçmeden sadrazam yapıldı. Fakat bu işin tadını doya doya çıkaramadan bir suikasta kurban gitti.

31 Mart Hâdisesi'nin meşrutiyete karşı çıkarılmış gerici bir ayaklanma olduğunu bir kısım tarihçilerimiz yıllarca dillerinden düşürmediler.

---

147 Akgündüz, a.g.c., Sayfa: 287

148 Yeni Türkiye, Sayı: 31, Sayfa: 266

149 Akgündüz, a.g.c., Sayfa: 287

150 Alkan, a.g.c., Sayfa: 106-107

151 Alkan, a.g.c., Sayfa: 104

152 Kösoğlu, a.g.c., Sayfa: 622

153 Aksiyon, Sayı: 436, Sayfa: 29-30-31

154 Ünal, a.g.c., Sayfa: 521

Hem de bunu işin gerçek yüzünü bile bile yaptılar. Hâlbuki o günü tahlil edenler 31 Mart Hâdisesi'ni çıkararak neferlerin ne istediklerini bile bilmeyen bir grup olduğunu anlatıyor.¹⁵⁵ Avcı taburlarının isyankâr er ve erbaşlarının “Meşrutiyeti istemeyiz.” gibi bir söylemlerinin olmadığını o günleri yaşayanların hatıralarından anlıyoruz.¹⁵⁶

Onları harekete geçiren sebep her ne olursa olsun, bilinen bir şey var ki o da başlarındaki ittihatçı subaylardan memnun olmayışları ve bu durumun bazı fırsatçılar tarafından kullanılmasıydı. İstanbul'a getirilen avcı taburlarının inandığı gibi yaşamasına müsaade edilmemişti. Askerin geneli gusül abdesti almalarına, namaz kılmalarına vs. müsaade edilmediğinden ittihatçı subayların dine mugayir hareket ettiğinden yakınıyorlardı.¹⁵⁷ İttihatçı subaylara karşı isyan çıkarmaya her an hazırlardı.

31 Mart Hâdisesi'nin arkasında yabancı devletler olabilir miydi? O günleri bilen Ahmet Emin Yalman, 31 Mart Hâdisesi'nin bir İngiliz tertibi olarak görüyor.¹⁵⁸ Yalman, hatıralarında, “Gizli ajanlar, bir isyanda elebaşı olacak istidatta çavuşları, bu arada bilhassa Hamdi Çavuş adında birini gözlerine kestirmişler, mektepli subaylara karşı kendilerini zehirlemek için her çareye başvurmuşlardı. Mesela, bu çavuşları Galata'da Osmanlı Bankası'nın önüne getirmişler, ‘Burası ecnebinin kendi tuttukları adamlara rüşvet dağıttıkları yerdir. Bakınız ne kadar çok subay da rüşvet alanların arasındadır.’ demişlerdir. Aynı surette Tokatlıyan Oteli'nin bir genelev olduğunu söylemişler, oraya giren subayların çokluğuna çavuşların dikkatini çekmişlerdir.” diyor.¹⁵⁹

Hâdisiye, İngiliz tertibi mi yoksa Alman tertibi miydi? Bu soruya kesin cevap vermek zor. Almanya olsun diğer sömürgeciler olsun, II. Abdülhamid'e karşı Jön Türkler kullanılmak isteniyordu.¹⁶⁰ Hans Rohde, 1908 İhtilali için, “Fransız ve İngiliz topraklarında hazırlanmış ve gerek Londra ve gerek Paris hükümeti tarafından yardım görmüş ve oradaki uzuvlarına yardım yapılarak Türkiye'de gittikçe artan Alman nüfuzu aleyhine istifade olunmuştur.” diyor.¹⁶¹ Avrupalı devletler II. Abdülhamid'i etkisiz kılacak her fırsatı değerlendirmek istiyordu.

---

155 Alkan, a.g.c., Sayfa: 98-99

156 Alkan, a.g.c., Sayfa: 98-99

157 Alkan, a.g.c., Sayfa: 86-87

158 Yalman, a.g.c., Sayfa: 110

159 Yalman, a.g.c., Sayfa: 111

160 Kocabaş, Süleyman; Tarihte Türkler ve Almanlar, Vatan Yayınları, İstanbul, 1988, Sayfa:123

161 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 124

Osmanlı ordusunu eğitmekle görevli olan Alman Goltz Paşa, bir ayaklanma tertip ederek sultana baskı yapılması gerektiğine inanıyor ve bunu 16 Ekim 1899'da Alman makamlarına yazdığı mektupta dile getiriyordu. Ve yine Goltz, ordu içinde hoşnutsuzluğu tahrik edebilecek durumda olduklarını mektubunda dile getiriyor.¹⁶² Goltz, aynı mektubunda, askeri çok kısa zamanda isyan ettirebileceklerini ve bu isyanı da yine kendileri bastırarak sultanın gözüne de girebileceklerini ve bunu birkaç haftada uygulayabileceklerini söylüyor¹⁶³ ve bu durum Alman subayların Osmanlı ordusu üzerindeki güçlü etkisini gösteriyordu. Orduyu istedikleri zaman, istedikleri şekilde yönlendirebildikleri görülüyor. Almanya'nın Osmanlı Büyükelçisi Wangenheim, "Orduyu kontrol eden kuvvet Türkiye'de en büyük kuvvet olacaktır. Hiçbir Alman düşmanı hükümet, ordu tarafından kontrol edilmedikçe iktidar mevkiinde kalamayacaktır." demektedir.¹⁶⁴

31 Mart Hâdisesi, İstanbul'daki Almanlar tarafından sevinçle karşılanmıştı.¹⁶⁵

Lord Eversley, "Almanya'nın Jön Türkleri kullanarak Abdülhamit'i bertaraf etmek istediğinden..." bahsediyor.¹⁶⁶

Jön Türklerin askerî kanadı Almanya, sivil kanadı Fransa ve İngiltere taraftarıydı. II. Meşrutiyetin ilanı ile yönetimde siviller etkili olmaya başlamıştı.¹⁶⁷ II. Meşrutiyetin ilanından sonra sadrazam olan Kamil Paşa İngiliz dostudur. Bu dönemde Almanya'nın dışlanması yerine İngiltere ve Fransa ile birlikte hareket edilmesi gündeme geldi.¹⁶⁸ Almanya'nın bu durumu değiştirmek için harekete geçeceği muhakkaktı. Yıllardır yaptığı yatırımın boşa gitmesini istemezdi.

31 Mart Hâdisesi'ni bastırmakla kendisini vazifeli sayan Hareket Ordusunun başına, Alman komutanı Goltz'un tavsiyesiyle Mahmut Şevket Paşa getirilmiştir. 31 Mart Hâdisesi'nden sonra yönetimde Jön Türklerin askerî kanadı etkili olmaya başladı.¹⁶⁹

---

162 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 57-58

163 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 58

164 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 127

165 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 129

166 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 124

167 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 129

168 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 128

169 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 129

Türkçülük

Türkçülük düşüncesi, sömürgeci devletlerin Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik düşüncesini kullanarak, büyük devletleri parçalayarak sömürmeye hazır hâle getirdikleri ve bağlı milletlerin Osmanlıdan kopmak için çaba sarf ettikleri süreçte ortaya çıkmıştır. Bir anlamda, Araplar arasında milliyetçiliğin yeşermeye başladığı dönemde ortaya çıkmıştır.

19. yüzyılda Batılı devletler, Osmanlıyı milliyet esasına göre bölmenin planlarını yapıyorlardı. I. Dünya Savaşı sonuçlandığında bu planların büyük oranda gerçekleşmiş olduğu görülmüştür.¹⁷⁰ Türklerin elinde sadece Anadolu kalmıştır. Sömürgecilerin Sırp, Romenler, Yunanlılar, Ermeniler arasında milliyetçiliği yeşertmeleri belki doğal karşılanabilir. Bunlar, kışkırtıcı konumda olan Batılı devletlerle aynı dini paylaşıyorlar. Fakat Türklere de milliyetçiliği, diğer milletlerle aynı dönemde aşılmalara düşündürücüdür.

Özellikle aynı çatı altında yaşayan fakat milliyetleri farklı olan Müslüman topluluklar için değişik bir metot izleyip, onların İslam öncesi dönemini gün yüzüne çıkarıyorlar ve bu dönemlere merak uyandırıyorlardı.¹⁷¹ Aynı çatı altında yaşamakta olan ulusları birbirinden ayırmak için gayret gösteriyorlardı. Arap milliyetçiliğinde olduğu gibi Türk milliyetçiliğinin gelişmesi ve İslam karşıtı bir tavır takınmasında yabancı unsurların bu doğrultuda yaptığı çalışmalar etkin rol oynamıştır.¹⁷² Emperyalizme hizmet eden oryantalistler Türklerin,

170 Djuvara, T.G.-Arslan, Emir Şekip; Türkiye'yi Parçalamak İçin 100 Plan, Damla, İstanbul, 1979

171 Sibai, Dr. Mustafa; Oryantalizm ve Oryantalistler, Beyan Yayınları, İstanbul, 1993, Sayfa: 51

172 Turan, a.g.c., Sayfa: 252

İslam öncesi dönemlerini ağırlıklı olarak işledikleri gibi Arap bölgelelerinde de İslam öncesi dönemleri gün yüzüne çıkararak onlar arasında milliyetçiliği yeşertmeye çalışmışlardır.¹⁷³ Böylece, toplulukların kendilerini farklı hissetmesini sağlıyorlardı. Türklerin geçmişteki kahramanlıklarını, Arapların peygamberle aynı soydan geldiğini, Kur'an'ın Arapça olduğunu sık sık dile getiriyor ve öylece her iki tarafta da üstünlük düşüncesini oluşturuyorlardı. Araplarda ve Türklerde, 'Ben daha üstünüm.' düşüncesini oluşturmuşlardı.

İlk Türkoloji çalışmaları Avrupalılar tarafından başlatılmış, İslam öncesi Türk tarihine ait eserler üretilmiştir. Türk kökenli Türkçülerin genelini de etkilendiği kitaplar bunlardır.¹⁷⁴ Türkçülüğün mayası bu kitaplarla tutulmuştur. Osmanlı ülkesinde Türkçülük çalışmalarını ilk başlatanlar da yabancı uyrukludur. Osmanlı ülkesinin ilk Türkçülerinden sayılan Mustafa Celalettin Paşa (1826-1876) aslen Leh asıllıdır ve asıl adı Konstanty Polkozic-Borzecki'dir. 1848'de Osmanlıya sığınmıştır.¹⁷⁵ İlk tahsilini papaz okulunda yapan bir kişidir.¹⁷⁶ 1869'da "Les Ancienes Turcs" adlı eserinde birçok kavmin Türk kaynağından geldiğini ileri sürmüştür.¹⁷⁷ Onun fikirleri ilk anda gülünüp geçilecek cinsten görülse de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında resmî tarih anlayışımıza temel teşkil etmiştir. Türk olmayan bir kişinin radikal bir Türkçü gibi davranması ilginçtir. Mustafa Celalettin Paşanın oğlu Enver Celalettin Paşa da Türkçülük üzerine çalışmış ve özellikle İslam öncesi Türklüğüne dikkat çekmeye çalışmıştır.¹⁷⁸ Türklerin, Müslüman olmadan önceki yaşantıları, gelenekleri ve görenekleri yüceltilmeye çalışılıyordu. Aynı dönemde Araplar arasında da İslam dini ile paralel olmayan bir milliyetçilik yeşertiliyordu.

İslam öncesi Türk tarihi tezi üzerine çalışmalar Avrupa'da başlamıştı;¹⁷⁹ Türkçülüğü Osmanlı ülkesinde başlatanlar da onların yolundan gidiyordu.

Osmanlıda ilk Türkçe sözlük yazarlarından sayılan Şemsettin Sami

---

173 Sibai, a.g.c., Sayfa:40

174 Vakkasoğlu, Vchbi; Tarih Aynasında Ziya Gökalp, Cihan Yayınları, İstanbul, 1984, Sayfa: 109

175 Kuran, Ercüment Prof. Dr.;Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara, 1997, Sayfa: 77

176 Vakkasoğlu, a.g.c., Sayfa: 114-115

177 Belen, a.g.c., Sayfa: 180-181

178 Vakkasoğlu, a.g.c., Sayfa: 116

179 Belen, a.g.c., Sayfa: 180

(1850-1904) bir Arnavut'tur.¹⁸⁰ 1880 ve 1890 arasında çeşitli dergi ve gazetelerde çıkan yazılarıyla Türk dilinin kendine öz vasıflarını belirterek Arapçadan dilimize geçmiş kelimeler yerine Doğu Türk lehçesinden kelimeler almayı teklif ediyor,¹⁸¹ Arapça kelimelerin Türkçeden tasfiyesini istiyordu.¹⁸² Bu düşünceler ilk günlerde gayet masum görünüyor, siyasal ayrılıktan bahsedilmiyor, sadece dilde Türkçülük yapılıyordu. Araplar arasında milliyetçiliği başlatanlar da yabancı uyrukluymuştu, onlar da önce Arapça üzerine çalışmalar yaparak işe başlamışlardı. Arapçılığı yeşertmeye çalışan yabancılar, "Türk aydınları ve yöneticileri Arapçayı tasfiye etmeye çalışıyor." türünden söylemleri kullanarak iki millet arasındaki ayrılığı körüklemeyi ihmal etmiyordu.

Ahmet Vefik Paşa, Türkler hakkında lengüistik ve tarihî çalışmaların başlatıcısı sayılmaktadır.¹⁸³ Türk dili ve tarihine zaman zaman İslamiyet çerçevesi dışında eğilen, davranışlarında da bu Türkçülüğünü gösteren,¹⁸⁴ sözlük çalışmalarıyla konağını bir Türkologlar dergâhı hâline getiren,¹⁸⁵ yönetim ve eğitimde Türkçeye üstünlük tanıma konusunda ısrarcı olan¹⁸⁶ Ahmet Vefik Paşa, Yahudi bir dönmenin torunu idi. Aslen Yahudi olan bir kişi Türkçülük üzerine hararetle çalışmalar yapıyordu. Türkçülüğü destekleyen Yahudi asıllı tek kişi Ahmet Vefik Paşa değildi. 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında Musevilerin, Turancılık ve Türkçülük fikirlerinin yeşermesinde büyük rolleri olmuştur.¹⁸⁷ Yahudi asıllı ve asıl adı Moiz Kohen olan ve sonradan isim değiştiren Tekin Alp, Türkçülüğün kurucularından sayılan Ziya Gökalp'i etkileyenlerin başındadır. Türk milliyetçiliğinin gelişimi için özel bir gayret göstermiştir.¹⁸⁸ Tekin Alp, Ziya Gökalp'i sürekli övüyor ve onun fikirleri ile Türkiye'nin kalkınacağı telkinini yapıyordu. Ziya Gökalp'e "Türkçülüğün hakiki peygamberi" diyordu.¹⁸⁹ Yine Ziya Gökalp'i etkileyenlerden birisi de Alman Yahudilerinden Parvüs'tür.¹⁹⁰ Alexander Helphand (Parvus takma adlı), 1910-1915 yılları arasında İttihat ve Terakki'nin müşaviri olarak Türkiye'de bulundu.

180 Ortaylı, İlber; İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Hil Yayın, İstanbul, 1987, Sayfa: 185

181 Kuran, a.g.c., Sayfa: 71

182 Kuran, a.g.c., Sayfa: 78

183 Kuran, a.g.c., Sayfa: 76

184 Ortaylı, a.g.c., Sayfa: 184

185 Ortaylı, a.g.c., Sayfa: 185

186 Ortaylı, a.g.c., Sayfa: 185

187 Vakkasoğlu, a.g.c., Sayfa: 102

188 Türan, a.g.c., Sayfa: 252

189 Vakkasoğlu, a.g.c., Sayfa: 101

190 Vakkasoğlu, a.g.c., Sayfa: 99

Türk Yurdu adlı dergide yazılar yazdı. Bu kişi Almanya'nın I. Dünya Savaşı'nı kazanmasının Türkiye için faydalı olacağı propagandasını yapıyordu. Parvus, uzun yıllar Almanya'da yaşamıştı.¹⁹¹ Garip bir tesadüf müdür bilinmez; Türkçülüğün savunucusu olan Jön Türkler ile Yahudiler arasında çok sıkı ilişkiler vardı. Bunun sebebi belki de Jön Türklerin örgütlendikleri şehir olan Selanik'in yarısından çoğunun Yahudi asıllı olmasıdır. Fakat bilinen bir gerçek daha var ki o da Yahudilerin Filistin civarında yurt edinebilmesi için herhangi bir yolla bölgenin Osmanlıdan koparılması gerekiyordu. Bunun bir yolu da Türklerle Arapların ayrılığında geçiyordu. Jön Türkler, Araplarla Türklerin yol ayrımına doğru sürüklendiği bir dönemde radikal bir Türkçülük yaptılar. Bu da Arapların, Türklerden soğumasında kısmen de olsa etkili oldu.

Avrupa'da Türkçülüğü savunan Lumley Davids, Leon Cahun ve Arminius Vambery Musevi'ydi.¹⁹² Prof. Vambery, İngilizler adına İstanbul'da, hatta Osmanlı sarayında casusluk yapan bir Türkologtur. Filistin'de Yahudi devleti kurulması konusunda çabaları olmuştur.¹⁹³ Değişik amaçlar için gittiği Orta Asya'yı Müslüman bir hacı görünümünde gezmiştir.¹⁹⁴ Osmanlı hariciyesinde tercüman olarak istihdam edilen¹⁹⁵ Vambery, II. Abdülhamid'e şehzadeligi döneminde Fransızca öğretmenliği bile yapmıştır.¹⁹⁶ II. Abdülhamid, onun İngilizler adına casusluk yaptığını biliyordu ve İngiliz hariciyesini yönlendirmek için onu kullanıyordu.

Osmanlı ülkesinde Türkçülüğün yeşermesinde Rus hâkimiyeti altında yaşamış olan Türklerin de katkıları oldu. Önce kültürel alanda işlenen Türkçülük sonradan siyasi bir boyut kazandı. Tatar asıllı Yusuf Akçura tüm Türklerin bir bayrak altında toplanmasını savunarak Pantürkizm'in babası sayıldı. Avrupalı devletler, Osmanlı ülkesindeki Türkçülüğü destekledikleri gibi Rusya içindeki Türkçülüğü de destekliyorlardı. Rusya içindeki Türkçülük hareketini, özellikle Rusya'nın Hindistan'a inmesini önlemek isteyen İngiltere destekliyordu.¹⁹⁷

---

191 Akşin, Sina; Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987, Sayfa: 278

192 Vakkasoğlu, a.g.c., 1984, Sayfa: 102

193 Öke, a.g.c., Sayfa: 7

194 Öke, a.g.c., Sayfa: 14

195 Öke, a.g.c., Sayfa: 19

196 Öke, a.g.c., Sayfa: 39

197 Vakkasoğlu, a.g.c., Sayfa: 119

Rusya hâkimiyeti altında yaşayan Türk aydınlarının Pantürkizm düşüncesini işlemesi doğal karşılanabilir. Esaret altında, dağınık bir şekilde yaşamakta olan bir milletin bağımsızlığını kazanması için bu tür çalışmaların yapılması ve Osmanlı ileri gelenlerinin de böyle bir düşünceye ortak edilmesi Rusya Türklüğü açısından elzem görünüyor. Fakat aynı düşüncenin Osmanlı ülkesinde yaygınlaştırılması ve radikal bir boyut kazanması maksadı aşmıştır.

Batılı devletler Türkçülük çalışmalarını ya Türkoloji enstitüleri kurarak destekliyor ya da Türkçülük çalışması yapanları değişik övgülerle teşvik ediyorlardı. Mehmet Emin Yurdakul'un, Türk dilinin ağırlığını kullanarak yazdığı yazıları, İngiliz Şarkiyatçı E. J. W. Gibb, şaire gönderdiği mektupta, "Türk milleti sesini sizin eserinizle duyurmuştur... Meğerse altı yüz yıl sizi beklemiş." diyerek övmüştür.¹⁹⁸ Yahudi asıllı Tekin Alp ise Ziya Gökalp için, "Türkçülüğün hakiki peygamberi" demiştir. O dönemde Batı karşısında aşağılık kompleksi içinde olan aydınlarımızın bu tür övgüler hoşuna gidiyor ve kendilerini iyi bir yolda zannediyorlardı.

II. Meşrutiyet döneminde Türkçü yazarlar, dilden Arapça ve Farsça kelimeleri ayıklama yolunu tuttular.¹⁹⁹ Bu tür çalışmaları gören Araplar, Osmanlı ülkesinde Arapçanın eski gücünü kaybettiğini düşünmeye başladılar.²⁰⁰ II. Meşrutiyetten sonra devlet yönetiminden uzaklaştırılmış olmaktan, Türkçenin resmî dil olmasından yakındılar.²⁰¹ Ve onlar da Arapçaya sahip çıkma düşüncesi ile harekete geçtiler. Bu her iki tarafta da ilk anda, gayet masum görünüyordu. Dilde milliyetçilik yapılmış oluyordu. Milliyetçilik hareketleri de zaten ilk anda dilde ve kültürde başlıyor sonra siyasi bir boyut kazanıyordu.

I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği günlerde Hüseyin Cahit Yalçın, maarif nazırı yapılmak istenir. O ise bu bakanlığı ancak Latin harflerinin kabulü şartıyla üstlenebileceğini bildirir. Talat Paşa ise savaş anında böyle bir dönüşümden yana değildir.²⁰² Hüseyin Cahit, Talat Paşaya, "Latin harflerini kabul ettirmek için maarif nazırlığını istiyorum, ancak siz bu düşüncede değilsiniz." demiştir.²⁰³ Olağanüstü bir zaman

198 Kuran, a.g.e., Sayfa: 80

199 Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 35, Sayfa: 29

200 Koloğlu, Orhan; Gazi'nin Çağında İslam Dünyası, Boyut Kitapları, İst., 1994, Sayfa: 34

201 Bayur, Hikmet; Türk İnkılap Tarihi, Cilt: II, Kısım: III, TTK Yayınları, Ankara, 1951, Sayfa: 212

202 Çavdar, Tevfik; Talat Paşa, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, Sayfa: 358

203 Çavdar, a.g.e., Sayfa: 359

diliminde H. Cahit'in böyle davranması ilginçtir. Araplarla Türkler arasında gerginliğin arttığı bir an... Bu kişi İttihatçıların sözcülüğünü yapanlardan biriydi. Lozan görüşmeleri esnasında Fransızlar lehine hareket ettiği için Rıza Nur tarafından kovulan bir kişi H. Cahit Yalçın... Savaşın tam ortasında Arap harflerini bırakıp Latin harflerini kabul edelim, diyor. Arapların küsmesini bir tarafa bırakacak olsak bile, savaş esnasında böyle bir değişikliğin sonuçları nasıl olurdu, harf değişikliğine gitmenin devam etmekte olan savaşa ne katkısı olacaktı?

Turancılık (Pantürkizm) düşüncesinin Arapların Osmanlıdan kopma düşüncesini oluşturan sebeplerden biri olduğu da bir gerçektir.²⁰⁴ Bizim Pantürkizm söylemlerini kullandığımız, Arapçayı dışlayıp Türkçenin üstünlüğünü destanlaştırmaya çalıştığımız günlerde Araplarda da milliyetçiliğin başlamasını tabii karşılamak gerekir. Yine bir taraftan Orta Asya Türklerinin Rusya'nın hâkimiyetinden kurtulmasını savunduğumuz günlerde Arapların da bağımsızlık savunmasını da tabii karşılamak gerekir ki Mustafa Kemal Paşa, Arap bağımsızlığına karşı değildi ve hatta bunun gerekliliğine de inanıyordu.²⁰⁵ 1907 yılında kendi eliyle çizip Ali Fuat Cebesoy'a gösterdiği bir Türkiye haritasında, Türklerin çoğunlukta olduğu bir devlet savunuluyor. Haritada Yemen, Hicaz, Filistin ve Trablusgarp yok. Suriye'den Halep, Irak'tan Musul haritanın içinde görülüyor. Ali Fuat Cebesoy bu gerçeği ölümünden bir yıl önce 1967'de açıklamıştır.²⁰⁶

Türkçülük yapan İttihatçıların, Araplara milliyetçiliği çok görmesi²⁰⁷ farklı bir garabet ki Araplar arasında yayılan söylemlerin (özgürlük, laiklik vb.) çoğu da Avrupa'dan İttihatçılar tarafından getirilmişti.²⁰⁸ Diğer uluslara bağımsızlık veriliyor, Araplara gelince iş değişiyordu. Hatta onlara verilen sözler bile tutulmuyordu. Bu farklı uygulama Hristiyan kökenli ayrılıkçı Araplar tarafından propaganda aracı olarak kullanılıyordu.

Ziya Gökalp, Türkçülüğün öncülerinden ve onu sistemli hâle getiricisi olarak kabul edilmektedir. Anadolu insanı Hz. Peygamber'e (s.a.s.) saygıdan dolayı yeni doğan erkek çocuğuna ön isim olarak

204 Turan, Şerafettin; Türk Devrim Tarihi, C:1, Bilgi Yayınları, 1991, İstanbul, Sayfa: 53

205 Koloğlu, a.g.e., Sayfa: 132

206 Cebesoy, Ali Fuat; Misak-ı Milli, İstanbul, 1989, Sayfa: 19

207 Koloğlu, a.g.e., Sayfa: 90

208 Belleken, Sayı: 199, Sayfa: 235

O'nun isimlerinden birini vermiştir. Mustafa, Mehmet, Mahmut, Muhammed, Emin. Ziya Gökalp'in de adı Mehmet Ziya idi. Sonradan 'Mehmet' ismini attı.²⁰⁹

Mehmet Ziya'nın ilk yıllarının, doğduğu şehir olan Diyarbakır'da geçtiği, dindar bir aileye mensup olduğu biliniyor. Din dışı felsefeyle ilk defa biyoloji öğretmeni Dr. Yorgi sayesinde tanışıyor Ziya.²¹⁰ Gökalp, ilk felsefe derslerini bu öğretmenden alıyor. Ailesinden aldığı dinî eğitimle Yorgi'den aldığı felsefe dersleri Ziya'nın kafasını epeyce karıştırmış, intihara teşebbüs ettiyse de kurşun kafa kemiğine saplanıp kalmıştı. İntihar sebebi için, "Hayvan gibi sadece yemek içmek için yaşamaktansa, ölümü üstün tutmak düşüncesini benimsemek zorunda kaldım. Bu sebeple kendimi öldürmek istedim." demiştir.²¹¹ Yine kendisini intihara götüren sebeple ilgili olarak, "Uzvi hiçbir hastalığım, içtimai hiçbir sıkıntım yoktu. Bütün ıstıraplarımın kaynağı, felsefi düşüncelerimdi." demiştir.²¹² Mehmet Ziya'nın akıl hocalarından olan²¹³ Dr. Abdullah Cevdet hayata veda etmek isteyen talebesinin ameliyatı ile bizzat kendisi ilgilendi. Ölümçül tehlike atlatıldıysa da kurşun kafa kemiğinden çıkartılamadı. Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken, "Ziya Gökalp geçirdiği psikolojik kriz dolayısıyla intihara teşebbüs etti. Görünüşte bu felsefi bir buhrandı. Yorgi Efendi ona felsefe öğretiyor, Yunan filozoflarını tanıtıyordu. Bir yandan da aile bakımından dinci ve muhafazacı idi. Bu iki yön arasında kalan Ziya, şiddetli bir inanç krizi geçirdi, kurşun kafasında kaldı."²¹⁴ diyor.

Ziya'ya ilk felsefi düşünceleri aşıl原因an Yorgi, daha sonraki yıllarda, Ziya'ya Türk ulusçuluğu hakkında araştırma yapılması ve bu fikirlerin güçlendirilmesi hakkında telkinlerde bulunuyordu.²¹⁵ Ziya, bu telkinlerle karşılaştığında Diyarbakır'da değil İstanbul'da idi. Önceden Kürtçülük üzerine yazılar yazıp Kürt milliyetçiliği üzerinde dururken²¹⁶ İstanbul'a geldikten sonra üst kadronun takip ettiği modaya uyararak o da Türkçü oluvermiştir. Hatta Kürt olmadığını ispatlamak için büyük

---

209 Vakkasoğlu, a.g.c., Sayfa: 16

210 Vakkasoğlu, a.g.c., Sayfa: 86

211 Vakkasoğlu, a.g.c., Sayfa: 19-20

212 Vakkasoğlu, a.g.c., Sayfa: 21

213 Heyd, Uriel; Türk Ulusçuluğunun Temelleri, Kültür Bakan-lığı Yayınları, Ankara, 2002, Sayfa: 9

214 Ülken, Hilmi Ziya Ord. Prof.; Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, İstanbul, 1992, Sayfa: 304

215 Heyd, a.g.c., Sayfa: 13

216 Vakkasoğlu, a.g.c., Sayfa: 32

gayretler göstermiştir. Diyarbakır halkının Türk olduğunu ispatlamaya bile çalışmıştır.²¹⁷ O devrin şahitleri Türkçülük cereyanları başlayınca Ziya'nın Kürtçülüğe dair yaptığı çalışmalarını yaktığını söylemektedirler.²¹⁸ Kürtçülük üzerine yazdığı kitaplardan biri ise 12 Eylül 1980 darbesinin olduğu günlerde Giresun Halk Kütüphanesi'nden özel bir emir üzerine alınmıştır.

Ziya Gökalp'in ilginç bir kişiliği vardır. Batılı sosyolog ve filozoflardan hangisini incelese onun peşinden gidiyordu. Takip ettiği kişilerle birlikte fikirleri de değişiyordu. Milliyetçilikte de aynısını yaptı. Önce Kürtçü, sonra Turancı oldu. Atatürk döneminde Turancılığı da terk ederek sadece Türkiye Türklüğünü ilgilendiren yazılar yazdı.

Türkçenin, Arapçanın etkisinden kurtulmasını savunanlardan biri olan Ziya Gökalp, II. Meşrutiyet döneminde ibadetlerin Türkçe yapılmasını tavsiye etmeye başlamıştır.²¹⁹ Dindar bir aileden gelen Ziya'nın hayatında çelişkiler bitmek bilmemiştir. İslamiyet'i ne tam olarak dışlayabilmiş ne tam olarak yaşamıştır. Kendisini yakından tanıyanlardan biri olan Yahya Kemal, "Kendi aramızda, ara sıra onun evinde, ara sıra Ada'nın Yorgolu, Dil, Viranbağ, Hıristos gezinti yerlerinde rakı ve yemek düzenleyerek içmeye başlarken çoşar, sofraya otururken şu eski beyti söylerdi:

– 'İçelim şarap içelim. Nice bir gâv (öküz) gibi âb (su) içelim' derdi." diyor.²²⁰

Ziya Gökalp ve diğerlerinin kendi milliyetlerini dışlayarak Türkçülüğe, devlete bağlı milletlerle yol ayrımına geldiğimiz bir dönemde, sıkı bir şekilde sarılma niyeti neydi bunu kesin olarak bilemiyoruz. Yalnız bildiğimiz, Türkçülük çalışmalarının, Arap milliyetçiliğinin yeşermesinde itici bir güç olduğudur.²²¹

Eşref Kuşçubaşı, anılarında "Arap ileri gelenleri Türk unsurunun Arap aleyhtarı olduğunu hissediyor, Arap diline düşmanlık beslediğini biliyorlardı. Hükümet resmî yazışmalarda Arapça kullanımını yasaklamıştı." diyor.²²² Yönetimde etkili olanların böyle bir politika izlemesi

---

217 Vakkasoğlu, a.g.c., Sayfa: 35

218 Vakkasoğlu, a.g.c., Sayfa: 32-33

219 Tunçay, a.g.c., Sayfa: 38

220 Vakkasoğlu, a.g.c., Sayfa: 63

221 Vakkasoğlu, a.g.c., Sayfa: 79-80

221 Yeni Türkiye, Sayı: 31, Sayfa: 240

222 Stoddard, Philip Dr.; Teşkilat-ı Mahsusa, Arba Yayınları, İstanbul, 1994, Sayfa: 114

düşündürücüydü, dört yüz yıldır yapılmayan şey son birkaç yılda, hem de Araplarla yol ayrımına geldiği bir anda yapılıyordu.

Türkçülük çalışmalarının Batılılar tarafından başlatılması ve Osmanlı ülkesinde de özellikle Yahudiler tarafından desteklenmesi ve Türk olmayanlar tarafından hararetle savunulması kafamızda değişik şüpheler uyandırıyor. Türkçülüğün savunucularından olan Ahmet Vefik Paşanın Yahudi dönmesi, Mustafa Celalettin Paşanın Leh, Ömer Seyfettin'in Çerkez, Ziya Gökalp'in Kürt, Cemalettin Afgani'nin Afgan olması ve bunun yanında Türkçülüğün savunucularından olan Mehmet Emin Yurdakul, Hüseyin Cahit Yalçın, Ziya Gökalp, Cemalettin Afgani gibi kişilerin (Mehmet Emin Yurdakul'a Türklük bilincini ilk aşılardanlardır.²²³) mason olması şüpheleri artırıyor.²²⁴

Sonuç: Türkçülüğün ve Arapçılığın yeşermesinde Türk ve Arap olmayanlar etkili olmuştur. Sonuçta yüzyıllardır birlikte yaşayan iki millet yol ayrımına getirilmiştir. I. Dünya Savaşı'yla siyasi ayrılık da gerçekleşmiştir. Her iki milletin birlikteliğini istemeyenlerin abarttığı Şerif Hüseyin İsyanı ise araya paslı bir bıçak gibi saplanmıştır.

---

223 Mardin, Şerif; Jön Türklerin Siyasi Fikir-leri, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, Sayfa: 65

224 Akgündüz, a.g.c., Sayfa: 310-311

Kutsal Cihat

Osmanlı halifesi sembolik de olsa İslam dünyasının lideri olarak görülüyordu. Fakat bu liderliğin gücü hiç bir zaman test edilmemişti. Devletin en güçlü zamanlarında Osmanlı Devleti'nden yardım istenmişti. Osmanlı İslam devletlerinin ağabeyi gibi görülüyor ve istenen yardıma da cevap veriyordu. Devlet güçlüydü ve onun kararlarını başka devletlerin değiştirmesi çok zordu. Yardım etmek istediğine yardım edebilirdi. I. Dünya Savaşı yıllarına geldiğinde iş farklıydı. Şimdi Osmanlı yardım istiyordu fakat yardıma çağrılanlar güçlü ve bağımsız değildi; yardımı istenenler yardıma muhtaçtı. Onların yardıma gelip gelmeyeceği de araştırılmamıştı. I. Dünya Savaşı esnasında yapılan çağrı (Kutsal Cihat Çağrısı 23 Kasım 1914'te yapıldı.)²²⁵ gerçek bir deneme olmuştu. Osmanlı yaptığı çağrıdan olumlu cevap alamadı. İslam dünyasının birlik hâlinde olmadığı ve Müslüman devletlerin güçlü olmadığı açıkça görülmüştü.

Kutsal Cihat Çağrısı Neden Etkili Olmadı?

Türkiye'deki Alman Askerî Heyet Başkanı General Liman Von Sanders, 'Türkiye'de Beş Yıl' adlı eserinde, "Esasen Mukaddes Cihat, Türkiye'nin o zamanki durumuna da uygun düşmüyordu. Türkiye bir taraftan Almanya ve Avusturya gibi Hristiyan milletlerle birlikte ve müttefik olarak savaşıyor, Alman ve Avusturyalı subay ve erleri kendi ordusunda bulunduruyor ve diğer taraftan da Müslümanları Hristiyanlara karşı yardıma çağırıyordu..." diyor.²²⁶ Diğer müttefikimiz olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da farklı düşünmüyor. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun İstanbul'daki Askerî Ataşesi General Pomiankowski ise "...Halifenin Hristiyanlarla ittifak hâlinde olduğu hâlde yine başka Hristiyan devletlere karşı cihat ilan etmesinin büyük bir hata olduğunu belirtmek isterim." diyor.²²⁷

225 Eroğlu, Prof. Dr.Hamza; Türk İnkılap Tarihi, Savaş Yayınları, Ankara, 1990, Sayfa: 79

226 Yeni Türkiye, Sayı:31, Sayfa: 352

227 a.g.y.

İngilizler ise Osmanlının yaptığı ittifakın niteliğini kullanarak kutsal cihat çağrısının etkili olmaması için, “Kâfirlerle düşüp kalkan ve onlarla haçlı nişanı alan ve takan halife ‘kâfir’ sayılır. Halife şeriatla olmayan bir şeyi yapıyor; yani kâfirlerle anlaşıyor ve bağdaşıyor, dolayısıyla kâfir sayılır.” söylemini yayıyorlardı ve böyle bir çağrının yapılacağını tahmin ettikleri için de kendilerine göre önlemlerini almışlardı. Halkın İttihat ve Terakki yönetiminden memnun olmayışı, kutsal cihat çağrısına ortam hazırlanmayışı da çağrının etkisiz olmasına sebep olmuştur.²²⁸ İttihatçıların da hayalci olduğu, gerçekleri göz önünde bulundurmadığı bir kez daha görüldü.

Birinci Dünya Savaşı esnasında, güney cephesinde mücadele veren IV. Ordunun komutanı Cemal Paşa, hatıralarında, “Kutsal Cihat, ittifak devletleri tarafından Orta Doğu Hristiyanlarına, ‘Müslüman olmayan tüm halk katledilecek.’ şeklinde anlatılıyordu.” diyor.²²⁹ Yani, Osmanlının yapacağı çağrıya karşı diğer cephenin devletleri tarafından halk aşılarmıştı. Kutsal cihat çağrısı daha başlamadan bitirilmişti.

Kutsal cihat çağrısını büyük ümitlerle yapsak da olumlu sonuç alabilmek için yatırım yapmamışız. Savaşa girmeden aylar, belki de yıllar önce bunun alt yapısı hazırlanmalıydı. Savaşa girilir veya girilmezdi; bu başka bir konu. Fakat kutsal cihat çağrısını ve buna muhatap olacak Müslüman devletleri bir koz olarak görüyorsak alt yapı hazırlamalymдық. II. Abdülhamid, İslam dünyası ile ilişkiler konusunda güzel adımlar atmıştı. Fakat o sonu belli olmayan maceralara girerek insanları perişan etme düşüncesine kapılan bir hükümdar değildi. Elinden geldiğince halkı ve devleti savaştan uzak tutmaya çalışmıştı. Kendisi İslam âleminin o günkü durumunu da iyi tahlil etmiş olacak ki “Cihadın kendisi değil, fakat ismi bizim elimizde bir silahtı. Ben bazen sefirleri tehdit etmek istediğim vakit, bir İslam halifesinin iki dudağı arasında bir kelime vardır; Allah bunu çıkartmasın derdim. Cihat bizim için ismi olup cismi olmayan bir kuvvetti.” demiştir.²³⁰

Müslüman milletleri, sömürgeci devletlere karşı isyana çağırılmışız, gelin bize yardım edin demişiz. Ve yaptığımız çağrıdan da medet ummuşuz. Almanlar, Turan imparatorluğu fikrini işleyerek İttihatçıları ümitlendirmişler, kutsal cihat çağrısını abartarak da onları savaşa girme

228 a.g.d., Sayfa: 353

229 Kutay, Cemal; Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, Alioğlu Yayınevi, İstanbul, S: 10452

230 Yeni Türkiye, Sayı:31, Sayfa: 352

konusunda cesaretlendirmiştir. İttihatçılar, Yıldız Hafife Teşkilatını dağıttıktan sonra kurdukları Teşkilat-ı Mahsusa'yı kişisel çıkarları için kullanmak yerine devletin çıkarları için kullansalardı belki Müslüman devletlerin nabzını tutma adına daha faydalı adımlar atmış olurlardı. Fakat emekleme döneminde olan ve üyelerinin çoğu askeriyeden gelme bir teşkilattan çok şey de beklenemezdi. Teşkilat-ı Mahsusa'ya, o dönemdeki İngiliz, Fransız ve Alman istihbarat teşkilatlarıyla karşılaştırıldığında istihbarat teşkilatı bile denemez. Orta Doğu'da gezen İngiliz casusları birkaç dil bilirken Teşkilat-ı Mahsusa üyelerinin çoğu Türkçeden başka dil bilmiyordu.

Yardıma çağırdığımız milletlerin çoğu o dönemde İngiltere'nin, Fransa'nın ve Rusya'nın sömürgesi altında ve onların kontrolündeydiler. Kendi başlarına hareket edecek durumda olmadıkları gibi, teşkilatçı birer liderden de yoksunlardı. Ayrıca sömürgeci devletler, sömürgeleri altında yaşayan bu milletleri yapılacak olumsuz propagandalara karşı fikren aşılı hâle getirmişler. İsyân çıkabileceğini tahmin ettikleri bölgelere ekonomik ve siyasal vaatlerde bulunmuşlar; sözlerini de tutmuşlardı. İttihatçılar ise I. Dünya Savaşı'nın eşiğine geline döneme bile Araplara verdikleri sözleri ya tutmamışlar ya da onları oyalama yoluna girmişlerdi.

Osmanlı Devleti'ne bağlı Araplar neden çağrıya duyarsız kaldı? Tüm Arapları duyarsızlıkla suçlayamayız. Savaş esnasında Araplardan oluşmuş birliklerin sayısı azımsanamayacak kadar çoktu ve cephelerin çoğunda onlardan faydalanmışız. Daha fazlası beklenebilir miydi? Halifenin, İttihatçıların elinde oyuncak hâline gelmiş olmasının ve devleti yöneten İttihatçıların yanlış politikalarının Arap ileri gelenleri tarafından bilinmesi, Arap ayrılık hareketinin başını çeken Hristiyan ve Musevi Arapların propagandaları, yabancı devletlerin casuslarının faaliyetleri, bölgede yıllardır faaliyet gösteren yabancı okullarının etkisi tüm Arap dünyasının kutsal cihat çağrısına uymasını mümkün kilmazdı. Kaldı ki o dönemde Osmanlıya bağlı Araplar da kendi içinde ayrılmışlar ve İbni Suud, İbni Reşid, İmam Yahya gibi Arap ileri gelenleri birbirleri ile mücadele hâlindeydiler.

Almanlar

Almanya, siyasi birliğini 1871 yılında tamamladı ve o dönem Avrupa devletlerinin büyümek için en etkili yol olarak gördükleri sömürgeciliği, Almanya da kullanmaya başladı. Başarılı olabilmek için bazen düşman bazen dost görünüyordu. Devletlerarası ilişkilerde dostluk olmaz, çıkarlar olur ama sömürgeci devletler dost gibi davranmayı da kendilerini hedefe ulaştıracak bir metot olarak uyguluyorlardı.

Almanya, hedeflerine ulaşabilmek için Osmanlıya dost görünme yolunu tuttu. Onun bu yolu kullanmasında yıllardır Osmanlının bütünlüğünden yana olan İngiltere'nin Berlin Antlaşması'ndan sonra politika değiştirmesi etkili oldu. Devleti, denge politikası ile ayakta tutabileceğini bilen II. Abdülhamid, Almanya'nın dost görünen tavrını devletin lehine kullanmanın yollarını aradı. İngiltere'nin Osmanlıya yönelik sömürgeci ve tehditkâr tutumuna karşı Almanların imtiyazlarını genişleterek onları İngilizlere karşı kullanmaya çalıştı.²³¹ Bu politika büyük oranda başarılı da oldu. Hedeflerinden birisi Hicaz'a kadar uzanacak bir demiryolu yapmaktı. Almanlar, Musul petrollerine ulaşabilmek²³² ve bölgede daha etkili olmak için demiryolu yapımına önem verdiler. Musul petrolleri üzerinde imtiyaz elde etmek istediklerini açıkça dile getirmekten bile çekinmediler.²³³ Osmanlı ülkesine, İngiltere'nin Hindistan'a yerleşmesi gibi yerleşmek istiyorlardı.²³⁴ Almanya büyük bir imparatorluk kurmanın peşindeydi ve Osmanlı ülkesi onun için vazgeçilemezdi. Ekonomik yayılcılık için Anadolu-Hicaz Demiryolu imtiyazını aldılar. II. Abdülhamid, Almanya'nın Osmanlı üzerine yatırım yapmasına taraftardı. Çünkü Almanya, yatırım yaptığı bir

---

231 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 66-67

232 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 30-31

233 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 68

234 Kocabaş, Süleyman; Osmanlı İhtilallerinde Yabancı Parmağı, Vatan Yayınları, İstanbul, 1993, Sayfa: 188-189

ülkeyi kurtlar sofrasına atmak istemezdi. Bu durum denge politikasının bir cilvesidir. Bundan dolayı Almanya diğer sömürgeci devletlere karşı bir denge unsuruydu.²³⁵ Çünkü hiçbir devlet yatırım yaptığı ülkeyi başka bir devlete bırakmak istemezdi.

Almanlar, asıl niyetlerini İngilizler kadar gizleyemiyorlardı. Dost görüldüğü devleti kullanmak ne Osmanlı ne de Almanya için kolay oldu. Almanlar büyük bir Almanya hayaliyle Osmanlı ülkesine yatırımlar yaparken II. Abdülhamid de onların Osmanlı ülkesindeki yerleşimine sessiz kalmak zorunda kalıyordu. Bu sessizlik, politika icabıydı. Almanlar belki hayalci olabilirdi ama II. Abdülhamid devlet işlerinin hayalle yürümeyeceğini kabul edecek kadar zeki ve bilgiliydi. Elini verse de kolunu kaptırmıyordu. Almanlar, II. Abdülhamid'in bu özelliğini iyice kavradıktan sonra onu yönetimden uzaklaştırmanın yollarını aradılar. 31 Mart Hâdisesi bu iş için büyük bir fırsat oldu.

Almanların, II. Abdülhamid'i tahttan uzaklaştırmak istemesinde, özellikle, onun I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında girmeyeceğini hissettirmesi ve Almanların Orta Doğu'ya yönelik hareketlerini kısıtlaması etkili oldu.²³⁶ II. Abdülhamid, 31 Mart Hâdisesi sonucunda tasfiye edildikten sonra Almanların ümitleri yeniden filizlendi. Çünkü iktidarda kendileri gibi hayalci olan İttihatçılar etkili olmaya başlamıştı. Tabii, Almanların onlardan bir farkı vardı ki o da devlet yönetme tecrübeleriydi. Neyi nasıl yapacaklarını biliyorlardı.

Mustafa Kemal, daha I. Dünya Savaşı yıllarında Almanların Arap toprakları üzerinde emelleri olduğunu ve buralara sahip olmak istediklerini Enver Paşaya bildirmişti.²³⁷ Fakat bir Alman hayranı olan Enver Paşa için bu uyarı pek önem taşımamıştır. Velihaht Yusuf İzzeddin Efendi de Almanların planlarını biliyor ve bu konuda Mehmet Reşad'ı uyarıyordu. Sonucunda bunu canıyla ödedi. Almanlar, onu İttihatçılara öldürttüler.²³⁸ Daha niceleri bu yolda makamından ve canından oldu. Fakat perde arkasındaki Almanlar kendilerini çok hissettirmediler. Çünkü Jön Türkler iyi bir maşaydı.

Osmanlının son dönemini görmüş olan Binbaşı Vecihi Bey anılarında: "Osmanlı sınırları içine asker kisvesi ile giren her Alman, her zaman bir subay veya bir nefer değildi. Ekseriya bir simsar, bir ticaret

---

235 Yeni Türkiye, Sayı: 31, Sayfa: 210

236 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 196

237 Mango, a.g.c., Sayfa: 206

238 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 252

komisyoncusu veya bir ziraat, maden, orman mütehassısı idi. Bunlar Almanya'daki açları beslemek için kaynaklar arar, bulur, sevk ederler. Bazıları arazimizin zirai yapısını tetkik eder, bilinmeyen madenleri araştırmakla meşgul olurdu. Harp neticelenmeden Türkiye sanki Alman müstemlekesi olmuştu.²³⁹ demektedir. Türkiye'yi, oluşturmayı düşündükleri büyük imparatorluklarının bir parçası olarak görüyorlar,²⁴⁰ Anadolu ve bu coğrafyanın çevresini sömürülmeye müsait güzel bir yer olarak düşünüyorlardı.²⁴¹

Almanya, Türkiye'yi kendisi için ekonomik bir pazar hâline getirmek istemekte, ilk merhalede bundan başka bir niyeti yokmuş gibi görünmekte ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında ve paylaşılmasında kendi menfaatini gözetmekteydi.²⁴² Bu düşüncelerini değişik ortamlarda dile getiriyordu. Alman paşalarından İmhoff Paşa, Türkiye için: "Tam koloni yapılacak yerdir." diyordu.²⁴³ Hatta bazı hayalci Alman ileri gelenleri, işi Osmanlı ülkesini kendi sınırları içinde göstermeye kadar vardırmıştı.

Alman yazarlarından Bresnitz Won Südakov, 1890'lı yıllarda, "Türkiye taksim edilmeli. Ancak bu taksim merkezi Avrupa devletleri tarafından gerçekleştirilmelidir... (Rusya'nın paylaşımına katılımına karşı...)"²⁴⁴ Alman strateji uzmanlarından P. Rohrbach, savaş sırasında şu açıklamayı yapmıştır: "Fransızlar, İngilizler ve Ruslar Boğazları ele geçirip Almanya'yı Doğu'dan koparmış olsalardı bu olayın sonuçları beklenilemeyecek kadar tehlikeli olacaktı ve Almanya'nın dünya devleti olma hayali sona erecekti."²⁴⁵ Almanların 'Deutsche Zeitung' dergisinin 1899'un Ekim sayısında: "Bağdat Demiryolu projesi Türkiye'yi bir Alman sömürgesi durumuna getirmek için çok önemli bir araçtır." şeklinde yazmıştır.²⁴⁶ Yine bir başka Alman dergisi olan 'Das Grossere Deutschland' ise: "Osmanlı topraklarından uzak kalacak bir devlet, uluslararası özelliğini kaybedecektir. Almanya bu sebeple tarihinin en

---

239 Çulcu, Murat; Vecihi Bey'in Anıları, Arba Yayınları, İstanbul, 1993, Sayfa: 67

240 Yılmaz, Yrd. Doç. Dr. Faruk; XX. Yüzyıl Başında Alman Em-peryalizmi ve Türkiye, Berikan Yayınları, Ankara, 2002, Sayfa: 27

241 Yılmaz, a.g.c., Sayfa: 22

242 Duda, Ord. Prof. Dr. Herbert W.; Hilafetten Cumhuriyete Geçiş, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989, Sayfa: 116

243 Yılmaz, a.g.c., Sayfa: 28

244 Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 27, Sayfa: 47

245 a.g.y.

246 a.g.d, Sayfa: 51

önemli ve aynı zamanda en buhranlı noktasında bulunmaktadır.” demektedir.²⁴⁷ 1903’te bir Alman gazetesi ise şunları yazıyor: “Mezopotamya ve Suriye’nin eski uygarlığının yeniden uyanmasında rolümüzü en enerjik bir şekilde oynamadığımız takdirde bu, Almanlar açısından en büyük aptallık olacaktır.”²⁴⁸

Almanlar yıkılacak olan Osmanlıdan en büyük payı koparmanın hayalini kuruyorlardı.²⁴⁹ Berlin-Bağdat demiryolu inşaatı Almanya’nın Osmanlı ülkesine yönelik ümitlerini artırdı.²⁵⁰ Almanlar 5 Mart 1903’te Bağdat demiryolu hattının imtiyazını alırken, yolun her iki tarafında 20 km’lik mesafedeki madenlerin işletilmesi hakkını da aldılar. Bölgede hızlı bir şekilde petrol aramaya başladılar. Bölgede onların güçlenmesini istemeyen İngilizler ise Arap yarımadasındaki şeyhlerle anlaşmalar yapmaya, onları kendi lehinde kullanmaya başladılar.²⁵¹ İşin ilginç tarafı Almanlar da aynı yolu izleyip, hedefledikleri Arap bölgelerinde Türk-Arap ayrılığını körüklediler.²⁵² Alman komutanlar, I. Dünya Savaşı esnasında bile Arapları Almanya’ya ısındırma gayreti içindeydiler.²⁵³ Ahmet Emin Yalman, anılarında “Alman kumandanların ve ajanlarının Araplarla meskûn yerlerde bir nüfuz bölgesi kurmaya teşebbüs etmeleri, altın dağıtmaları ve göz göre göre bizim aleyhimize çalışmaları, zihinleri karıştırmıştı.” diyor.²⁵⁴

Alman sermayesinin Osmanlı piyasasına ilk girişi 1888’de Deutsche Bank’a Haydarpaşa-İzmit ve İzmit-Ankara demiryolu inşaatı imtiyazının verilmesiyle olmuştur.²⁵⁵ Almanya’nın Osmanlı Devleti’ne ihracatı 1880’de 5 milyon mark, 1893’te 40 milyon mark, 1910’da 230 milyon marktır.²⁵⁶ Almanya kısa zamanda Osmanlı üzerindeki etkisini artırmıştı. Osmanlı ülkesini kendi pazarı hâline getirmek isteyen Almanya çok kısa sürede büyük adımlar atmıştır.

Almanya, ekonomik etkisini arttırırken farklı alanlarla ilgilenmeyi de ihmal etmemiştir. Okullar açarak misyonerler ve casuslar vasıtasıyla

---

247 a.g.d., Sayfa: 47

248 Kafkas, a.g.e., Sayfa: 99

249 Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 27, Sayfa: 49

250 a.g.y.

251 Yeni Türkiye, Sayı: 31, Sayfa: 171

252 Tekin, Emrah; Gizli Ordular, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, Sayfa: 76

253 Çulcu, Murat; Vecihi Bey’in Anıları, Arba Yayınları, İstanbul, 1993, Sayfa: 33

254 Yalman, Ahmed Emin; Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz, İst., 1997, Sayfa:362

255 Yeni Türkiye, Sayı: 31, Sayfa: 312

256 a.g.d., Sayfa: 310

değişik propagandalar yaparken, Osmanlı askeriyesinin eğitimini de üstlenerek Osmanlı subayları üzerinde büyük bir etki oluşturdu. Alman generaller yaptıkları propagandalarla Osmanlı subaylarına Almanya'nın güçlü bir devlet olduğunu kabul ettirdiler. Subaylarımız o hâle gelmişti ki bazıları Alman komutanlar gibi davranmaya başlamıştı. İttihatçı subaylara Turancılık (Pantürkizm) düşüncesini de Alman generaller telkin etmişlerdi.²⁵⁷ İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri Almanlar tarafından bütün Türkleri Osmanlı bayrağı altında toplama konusunda ümitlendiriliyordu. Almanlar, Osmanlıyı savaşa sokacak bu fikirle yakından ilgileniyor ve bu konuda neşriyat yapıyorlardı.²⁵⁸ Jön Türkleri gerçekleşmesi çok zor olan bir hayalin peşine düşürmüşlerdi.

Alman Askerî Heyeti Başkanı Goltz, II. Abdülhamid döneminin bazı generallerini kastederek: "Birçok general bizim dostumuzdur. Ve kararlaştırılan parayı muntazam almaktadırlar. Bize yardıma hazırdırlar." demektedir.²⁵⁹

II. Abdülhamid'den sonra yönetimde etkili olan İttihatçılar, Almanların dümen suyuna girmekten kurtulamadılar. Çünkü uzun süre devam eden birliklilik İttihatçı subayları Almanların etkisine sokmuştu. Almanlar, Jön Türkleri kullanmak için mason localarından da istifade etmişlerdi.²⁶⁰ İttihatçıların masonlarla iç içe yaşaması Almanların işini kolaylaştırıyordu.

İttihatçılar, etkisine girdikleri Almanya ile I. Dünya Savaşı'nın başladığı günlerde, 2 Ağustos 1914'te gizli bir ittifak antlaşması imzaladılar.²⁶¹ İttihatçıların savaşa girmesinde, önceki yenilgilerin telafi edilmesi, kapitülasyonlardan kurtulmak, Turan imparatorluğu kurmak gibi düşünceler etkili olduğu gibi devletin ekonomik olarak kriz içinde olması da etkili olmuştu. Osmanlı, I. Dünya Savaşı'na girerken yoksulluk içindeydi. Almanya kendisiyle savaşa girilmesi durumunda Osmanlıya istenildiği kadar para yardımı yapacağını, orduyu maddi bakımdan destekleyeceğini vaat eder ki Almanya'ya yaklaşmamızda etkili olmuştur.²⁶²

---

257 Belen, a.g.c., Sayfa: 182

258 Tekin, a.g.c., Sayfa: 62-63

259 Ortaylı, İlber; Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, Kaynak Yay, İst., 1963, Sayfa: 78-79

260 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 197

261 Eroğlu, a.g.c., Sayfa: 76

262 Ünal, a.g.c., Sayfa: 580

Osmanlının 1914'teki toplam dış borcu 153.7 milyon lira idi. Borcun, % 49'u Fransa'ya, % 20'si Almanya'ya, % 11'i Belçika'ya, % 7'si İngiltere'ye idi.²⁶³ Almanlar kendileri ile savaşa girildiği takdirde, savaş devam ettiği müddetçe, Osmanlı Devleti'ne her ay 500.000 lira vermeyi vaat ediyordu. Bu paranın yıllık tutarı, o zamanki Osmanlı bütçesinin yaklaşık olarak beş katıydı.²⁶⁴ 1914'te seferberlik ilan edildiğinde Osmanlı devlet bütçesindeki paranın miktarı 1.200.000 liradır.²⁶⁵ 20 Ekim 1914'te Osmanlı ile Almanya arasında 5 milyon altın lira, büyük bir kısmı savaşa girdikten sonra verilmek üzere bir borç anlaşması imzalanınca, savaşa girme konusunda ilk adım da atılmış oldu.²⁶⁶ Bundan sonra adım atma sırası Osmanlıya gelmişti. O günlerde, Alman Genelkurmay Başkanı Moltke, dışişlerine gönderdiği yazıda: "Türkiye ile ittifak antlaşması derhâl yayımlanmalı. Türkiye mümkün olur olmaz Rusya'ya savaş ilan etmelidir." demektedir.²⁶⁷ Kazım Karabekir Paşa, hatıralarında: "Almanlar daha günler öncesinde Kafkasya ve Mısır'da savaş olacağıнын yaygarasını başlattılar. Amaç, Avrupa ordularını Orta Doğu'ya kaydırmaktı." demektedir.²⁶⁸ Osmanlı savaşa girdikten sonra da Almanlar, Avrupa'daki yüklerini hafifletebilmek için orduları Orta Doğu'ya yönlendirmek için çaba harcadılar. Bununla ilgili olarak Binbaşı Vecihi Bey, anılarında: "Alman komutanlar, Almanya'nın Avrupa'daki yükünü hafifletmek için Osmanlı cephelerinde lüzumlu lüzumsuz bir sürü taarruza geçerek düşmanın dikkatini çekerlerdi. Amaçları Türkiye cephesine daha fazla düşmanı çekmekti." demektedir.²⁶⁹

İttihatçılar savaşa girerken, Almanya'nın telkinlerine kanarak, savaşın 8-9 ay süreceği zannındaydılar. Onlara göre bu savaşa girmek kâr içinde kâr idi. Tabii tüm İttihatçılar aynı düşünmüyordu. Belki de çoğu savaşa girme taraftarı değildi. Enver Paşa ve onun gibi düşünen birkaç kişi Osmanlının Almanya yanında savaşa girişinde etkili olmuştu.

I. Dünya Savaşı'nda ordularımızın büyük bir kısmına komuta etme yetkisi verilmiş olan Almanlar²⁷⁰ gerçekten dost muydu?

---

263 Kili, Suna Prof. Dr.; Atatürk Devrimi, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1998, Sayfa: 87

264 Ünal, a.g.c., Sayfa: 580

265 Ünal, a.g.c., Sayfa: 580

266 Mango, a.g.c., Sayfa: 167

267 Turan, a.g.c., Sayfa: 40

268 Karabekir, Kazım; Gizli Harp İstihbarat, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, Sayfa: 72

269 Çulcu, a.g.c., Sayfa: 32

270 Yılmaz, a.g.c., Sayfa: 7

Dostumuz görünen Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna Hersek'i, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgalini sessiz bir şekilde karşılamıştı.²⁷¹ Osmanlı, I. Dünya Savaşı'na girerken kapitülasyonları kaldırdığını ilan ettiğinde, buna ilk karşı çıkan Almanya oldu.²⁷² Savaş öncesinde Pantürkizm'in savunucusu olan Almanlar, Ruslar savaştan çekilip de Türkler Kafkasya'da ilerlemek isteyince hemen Türklerin karşısına çıktılar.²⁷³ Çünkü Türk ordusu, Hazar'a, petrol kaynaklarına varmıştı.²⁷⁴ Osmanlının Azerbaycan üzerindeki ilerlemesine karşı çıkan Almanlar, burada Türklere karşı Ermenileri kullanmak istediler.²⁷⁵ Almanya 1898 yılında, Filistin'de kurulabilecek bir Yahudi yurdunu olumlu karşılamaktaydı.²⁷⁶ Kudüs, İngilizler tarafından işgal edilince müttefikimiz olan Almanya'da ve Avusturya-Macaristan'da sabahlara kadar sürecek kutlamalar yapılmış, kiliselerde ayinler düzenlenmiştir.

Alman komutanı Kress, savaş esnasında, Cemal Paşaya çektiği telgrafta Alman ve Avusturya askerlerinin perişanlığını anlatıyor, bir an önce destek gönderilmesini istiyor ve emrindekilerin çoğu Türk olduğu hâlde onlardan bahsetme gereği bile duymuyordu.²⁷⁷

Binbaşı Vecihi Bey, anılarında: "Alman askerler, I. Dünya Savaşı esnasında Toros civarından geçen gıda, giyecek ve mühimmat vagonlarına değişik tekniklerle müdahale edip Türk birliklerine giden malzemeleri çalıyorlardı. Bazen üstü açık vagonlara çengel atıyorlar, bazen durmakta olan vagonların altını deliyorlardı. Sabunları çalıp, çuvaların içine taş doldurmak, gaz ve benzin tenekelerini boşaltıp içine su doldurmak onların işiydi...²⁷⁸ Şam elden çıkarken, Almanlar arkalarına bile bakmadan Türkleri geride bırakıp kaçmışlardı." diyor.²⁷⁹

Osmanlı orduları, Almanların çıkarları doğrultusunda sevk edildiler. O günleri bilen Halit Ziya Uşaklıgil, hatıralarında, "I. Dünya Savaşı

---

271 Turan, a.g.c., Sayfa: 35

272 Günay, Tuncer; Misyonerler ve Fener Rum Patrikhanesi, Berikan Basım Yayın, Ankara, 2002, Sayfa: 166

273 Tekin, a.g.c., Sayfa: 65

274 Belen, a.g.c., Sayfa: 182

275 Tekin, a.g.c., Sayfa: 70

276 Turan, Ömer; Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu, Yeni Şafak, Sayfa:153

277 Bayur, Hikmet; Türk İnkılap Tarihi, Cilt: III, Kısım: III, TTK Yayınları, Ankara, 1951, Sayfa: 312

278 Çulcu, a.g.c., Sayfa: 24

279 Çulcu, a.g.c., Sayfa: 91-92

esnasında Osmanlı hükümeti Almanların etkisindeydi.” diyor.²⁸⁰ Osmanlı subayları, eğitimcileri olan Almanların etkisine girmişlerdi.²⁸¹

Rusya'nın dikkatini Avrupa'nın dışına çekmek isteyen Almanlar, Enver Paşa komutasındaki orduyu Kafkasya'ya yönlendirdiler. Türk ordusu burada tam bir hezimet yaşadı. Cemal Paşayı 25.000 kişilik orduyla Süveyş Kanalı üzerine, 180.000'i aşkın askerden oluşan İngiliz birliğinin üzerine gönderdiler. Bu cephedeki savaş da yenilgiyle sonuçlandı. Almanlar için Türklerin çıkarları veya canı değil, Almanya'nın çıkarları önemliydi. Çünkü onlar bu savaşa para yatırmış ve ümit bağlamışlardı.

Almanlar, kendileri açısından, yapmaları gerekeni yapmışlardı. Kendi çıkarlarını en iyi şekilde takip etmek zorundaydılar. Budan dolayı onları suçlamak isabetli olmaz. Osmanlı devlet adamları da devletin ve halkın çıkarlarını yeterince gözetebilirlerdi. Kişisel ihtiraslarına kapılan Jön Türkler, tecrübeli devlet adamlarını ve subayları iş başından uzaklaştırmayabilirlerdi.

---

280 Kocabaş, Süleyman; Tarihçe Türkler ve Almanlar, Vatan Yayınları, İstanbul, 1988, Sayfa: 142

281 Alkan, a.g.e., Sayfa: 22-23

Arap Bölgesinin Durumu

Anadolu'nun güneyinden başlayıp Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'na kadar olan bölgeyi Müslüman Arap olarak kabul etme meylindeyiz. Hâlbuki bölgenin tamamı Arap olmadığı gibi Müslüman da değil. Arap olanların tamamı da aynı kültüre sahip değil. Şehirde yaşayanlarla çölde yaşayan bedevilerin kültürü ve anlayışı birbirinden çok farklıydı. Bedevi için bir şehirlinin erdem olarak kabul ettiği birçok şeyin hiçbir değeri yoktur. Din birliği, millet birliği, ahde vefa vs. pek bir şey ifade etmez.

Hicaz bölgesinde genel itibariyle sadece Müslümanlar olsa da diğer yerlerde Hristiyan ve Yahudiler de vardı. Filistin civarında Hristiyan ve Yahudilerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktu.²⁸² Filistin'de akıllara durgunluk verecek derecede çeşitlilik gösteren mezhepler vardı.²⁸³ Bazı beldelerin tamamına yakını Hristiyandı.²⁸⁴ I. Dünya Savaşı başlarken Filistin'de Türk, Arap, Rum, Yahudi, Maruni, Ermeni, Latin ve Frank kökenli insanlar yaşıyordu.²⁸⁵ Suriye'de farklı milletler ve dinlerin yanında putperestler bile vardı. Yurtseverlik duyguları buralarda pek güçlü değildi.²⁸⁶ Maruniler İslam düşmanıydı. Müslümanlara karşı yaptıkları hareketlere karşı İngiliz ve Fransızlar tarafından paraıyla ödüllendiriliyorlardı.²⁸⁷ Suriye ve Lübnan halkı, hem etnik hem de dinî bakımdan homojen bir yapıya sahip değildi. Bölgede, Sünni ve Şii halkın yanı sıra Hz. Ali'ye Allah'ın duhul ettiği inancını kabul eden Nusayriler olduğu gibi, aşırı Şii gruplar, Yahudiler, Dürziler, Katolik mezhebine yakın olan Hristiyan Maruniler, Rum Ortodokslar ve diğer

---

282 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979, Sayfa: 55

283 a.g.c., Sayfa: 58

284 a.g.c., Sayfa: 56

285 a.g.c., Sayfa: 57

286 a.g.c., Sayfa: 68

287 a.g.c., Sayfa: 690

Hristiyan gruplar vardı.²⁸⁸ Irak halkı da tıpkı Suriye ve Lübnan halkı gibi homojen değildi. Burada da başta Araplar, Kürtler ve Türkmenler olmak üzere Asuriler, Sünniler, Şiiler, Yezidiler, göçebe ve kentli insanlar vardı. Osmanlı Devleti bu unsurları kendi reislerinin yerel yönetimi altında serbest bırakarak bir arada tutmaya çalışıyordu.²⁸⁹

1914'te Filistin'in nüfus dağılımı: Genel nüfus: 808.638; Arap (İslam): 697.950; Rum: 60.272; Yahudi: 31.675; Maruni: 2.549; Ermeni: 1.314; Latin: 14.878²⁹⁰ Suriye ve Beyrut bölgesinde ise nüfus dağılımı şöyleydi: İslam: 1.705.940; Hristiyan: 319.590; Yahudi: 46.451²⁹¹

Arap bölgelerinde milliyet farkı olduğu gibi Müslümanlar arasında da mezhep farkları vardı. Vehhabilerin sayısı ve gücü azımsanamayacak kadar çoktu ve bunlar, bölgedeki yönetimi ele geçirmenin peşindeydi.²⁹² Osmanlının son iki yüz yılında çeşitli aralıklarla devleti uğraştırmışlardı.

Ayrıca, Araplar arasında yüzyıllardır süregelen kabilecilik anlayışı vardı ve milliyetçilikten çok kabilecilik anlayışı ön plana çıkıyor, kabileler arasında sık sık sürtüşmeler oluyordu. Bölgenin din ve milliyet farkı Arap bölgesinde mutlak bir birliğin kurulmasını önlemekteydi.

Neden din ve milliyet farklarını dile getiriyorum?

I. Dünya Savaşı esnasında Arap bölgesindeki cephelere gönderilen Anadolu gençleri oralarda kimin Arap kimin Arap olmadığını veya kimlerin Müslüman olup olmadığını anlayabilir miydi? Bu soruya mutlak manada "Evet" demek çok zor. İngiliz casus Lawrence'yi bile Araplardan ayırmak oldukça zordu. Türk askerleri için Araplar gibi giyinen ve Arapça konuşan herkes Arap'tı. Anadolu askeri için, yanındaki arkadaşları Mustafa'yı öldüren Maruni de İngilizlere haber uçuran Yahudi de Arap idi. Memleketinde savaş anılarını anlatırken, bölge halkından gördüğü her kötülüğün faili olarak Arapları göstermekte tereddüt bile etmedi.

Bölgenin farklı etnik gruplardan oluşması ve ayrılıkçı faaliyetlerin

---

288 Yeni Türkiye, Sayı: 31, Sayfa: 168

289 a.g.y.

290 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt: 4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979, Sayfa: 773

291 a.g.c., Sayfa: 68

292 Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı: 23, Sayfa: 25

varlığı sömürgecilerin işini kolaylaştırdı. Savaş esnasındaki Türk-Arap ilişkileri savaştan sonra Türklerle Arapların yollarını ayırdı. Hâlbuki savaştan sonra da bu iki milletin birbirine çok ihtiyacı vardı ve birlik-te hareket etmeleri gerekirdi. Her iki bölgede de Avrupalı sömürgecilerle karşı bağımsızlık mücadelesi verildi. Sömürgecilerin planları tutmuş, amaçlarına ulaşmışlardı. Ektikleri tohumlardan hâlâ istifade etmeleri, Türklerin ve Arapların üzerlerine yazılan senaryoya uyma gafletinde olduklarını göstermektedir. Hâlâ halkımızın önemli bir kısmı, “Araplar bizi, I. Dünya Savaşı’nda, arkamızdan vurdu.” demektedir. Koskoca profesörlerimiz, kitaplarında böyle yazınca, bu tür söylemleri, halkımıza da çok görmemek lazım.

Suriye, Lübnan ve civarının değişik milletlerden oluşmasının sonucu ne olabilir, daha doğrusu, İslam’a karşı inançlara sahip milletlerden oluşmasının sonucu ne olabilir? Savaş zamanında Osmanlı ordusuna sahip çıkmak yerine çapulculuk yapmanın peşine düşerler ki bunlar savaş esnasında yaşanmıştır. Etnik grupları tam olarak tanımayan, onların ayırt edici özelliklerini anlamaktan uzak olan Anadolu insanı bölgedeki herkesi ‘Arap’ olarak isimlendirmiş ve tedirginleşmiştir. Çünkü cephede dostla düşman ayırt edilemez olmuştur.

Bölgenin ekonomik durumu nasıldı?

I. Dünya Savaşı yıllarında Arap bölgelerini gezenlerin anılarına baktığımızda, bölge halkının yoksulluk içinde olduğunu anlıyoruz. O günlerde bölgeyi gezen bir kısım aydınlarımız, yoksul ve eğitimsiz halkın durumunu alaycı ve aşağılayıcı bir üslupla ele almaktalar. Hâlbuki bu beyefendiler o güne kadar bu millet için hiçbir iyiliklerinin olmadığını bilirler. Rütbe için, makam-mevki için, kendi aralarındaki rekabetten dolayı değişik bölgelere göreve gittiklerini kendileri itiraf ediyorlar.

Mehmet Akif, Arabistan’da halktan bir kısmının yoksul hâlini görünce: “Ne yapabildik bu masum insanlara? Doktor yok, ilaç yok, ilim yok, irfan yok, medeniyet yok, huzur yok, kanun yok, devlet yok... Sonra da neden İngiliz altını, neden Fransız kültürü, neden Alman ilgisi onları cezbediyor diyoruz.” demiştir.²⁹³ Teşkilat-ı Mahsusa Reisi Eşref Bey ise: “Bu insanlara ne verdik ki ne istiyoruz?” demiştir.²⁹⁴

293 Kutay, Cermal; Necit Çölllerinde Mehmet Akif, Boğaziçi Yayınları, İstanbul,1992, Sayfa: 161

294 Kutay, a.g.e., Sayfa: 162

Akif, yine bir yoksulluk manzarası karşısında: “Bu adamdan, şu hayat içinde sadakat beklemeye hakkımız var mı?” demektedir.²⁹⁵ Yoksulluk içindeki bu insanların, İttihatçı yöneticilerin İstanbul’daki içkili-kadınli âlemlerden haberdar olmaması mümkün değil. Arap ayrılıkçılığını körükleyenlerin bunu propaganda aracı olarak kullanmaması mümkün değil. “Siz burada sefalet içinde yaşarken, Türk yöneticileriniz İstanbul’da âlem yapıyor.” dememeleri mümkün değil.

Osmanlı Devleti, Hicaz’da tam bir hâkimiyet kurmuş mudur?

Bölgenin durumunu fert fert incelemeye kalkarsak bu soruya evet demek çok zor. Hangi devletin emrinde yaşadığını pek de önemsemeyen binlerce bedevi vardı ve bu insanlar devleti değil başlarındaki şeyhlerini tanıyıp onun emrine tâbi idiler. Ayrıca bölgede birden çok kabileyi emrinde birleştirmiş ve âdeta bir beylik durumuna gelmiş olanlar vardı. I. Dünya Savaşı başladığında Şerif Hüseyin, İbni Suud, İmam Yahya ve İbni Reşid bölgenin etkili yöneticilerindendi. Hicaz’da Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Asir’de Seyit İdris, Yemen’de İmam Yahya, Arabistan’ın Necit ve Şammar bölgelerinde İbni Suud ve İbni Reşid bulunuyordu.²⁹⁶ Devlet, bazen, bunlara söz geçiremez hâle geliyordu.

Yavuz Sultan Selim zamanında barış yoluyla Osmanlıya katılan Hicaz’da Mekke emirlerinin eskiden beri sahip oldukları imtiyazlı statüleri aynen korundu.²⁹⁷ Osmanlı, Hicaz’ın idaresini şeriflere bırakmıştı. Ancak bölgede kontrolü sağlamak için Cidde vilayetini tesis ederek, burayı Osmanlı idaresinin bölgedeki merkezi yaptı.²⁹⁸ Mekke emirlerine fazla müdahale edilmiyordu. Devlet protokolündeki statüleri vezirlerle eşitti.²⁹⁹

Osmanlı, peygamberimize (s.a.s.) ve onun soyundan gelenlere olan saygısından dolayı, hâkimiyet nişanı olan bayrağını Mekke ve Medine kalelerinin burçlarına astırmamıştır. Sultan Abdülaziz’e kadar Medine’de, II. Abdülhamid’e kadar da Mekke’de bu gelenek devam etmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgeye girmeye başlayan yabancılarla Osmanlı hâkimiyetini hissettirmek için Hicaz’daki kalelere

---

295 Kutay, a.g.c., Sayfa: 174

296 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, Sayfa: 16

297 İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt:17, Sayfa: 437

298 Yeni Türkiye, Sayı: 31, Sayfa: 169

299 a.g.s, Sayfa: 129

de bayrak çekilmiştir.³⁰⁰ Medine'ye gönderilen valiye de 'vali' yerine 'Medine Muhafızı' denmiştir. Osmanlı kendisini buraların hâkimi değil, hizmetçisi olarak görmüş ve bunu bölge halkına da hissettirmiştir. Halkla devlet arasındaki karşılıklı sevgi ve saygıdan dolayı da bölgede yüzyıllarca, önemli bir problem çıkmamıştır.

Diğer vilayetler kendi masrafını kendi içinde karşıladığı hâlde Hicaz'ın masraflarını tamamıyla Osmanlı Devleti gönderirdi. Emirlere de her yıl önemli miktarda para ve hediyeler Surre-i Hümayun adı ile gönderilirdi.³⁰¹ Hicaz'dan ithalat vergileri dışında vergi alınmadığı gibi buraların halkı askerlikten de muaf tutulmuştur.³⁰² Savaş esnasında eli silah tutanlara askerlik mecburiyeti getirilmek istenmesi bölge halkıyla devlet arasında sürtüşmelere bile sebep olmuştur.

Arap bölgesinin durumu incelendiğinde devletin buraları ilgilendirecek bir savaşa girmesi pek uygun görünmüyor. Çünkü bölgenin ekonomik durumu, savaş esnasında bir orduyu destekleyecek yeterlikte değildi. İngiliz veya Fransızların saldırısına açık olan sahillerde de önlem alınmamış, bölge halkı, uzun sürecek bir savaşa hazırlanmamıştır. Bu sebeple halk, savaş esnasında kıtlıklar yaşamıştır. Bölgede kullanılacak olan Türk askeri buraların çöl havasına alışkın ve çoğu, ömründe bir defa bile deve görmüş değildi. Alman komutanlardan bazıları deveye binmek için merdiven aramaya kalkmıştır.

---

300 a.g.s., Sayfa: 128

301 a.g.s., Sayfa: 169

302 a.g.s., Sayfa: 130

Arap Cemiyetleri

Türk aydınının Türkçülük yapmaya başladığı dönemlerde Arap aydınları da Arapçılık yapmaya başlıyorlar. Milliyetçilik her iki tarafta da kültürel boyutlu başlıyor. Dil, tarih, folklor vs. Meselenin düşündürücü tarafı ise her iki tarafta da ulusçuluk çalışmalarını başlatan ve körükleyenlerin Türk ve Müslüman Arap olmayışı.

I. Dünya Savaşı esnasında meydana gelen en etkili isyan Şerif Hüseyin İsyanı'dır. Bunun dışında isyanlar olduysa da onların sonucu belirleyicilikten uzaktır. Ve bunlardan da çok az kısmında milliyetçilik düşüncesi etkili olmuştur. Aşağıda söz edeceğimiz Arap cemiyetlerinin yapmış olduğu milliyetçilik çalışmalarının Arapların tümü üzerinde etki yaptığını söylemek çok zor. Hele hele çözü dolduran, günlük geçiminden başka bir galesi olmayan bedeviler için milliyetçiliğin pek bir değeri yoktu.

İrkçı Arap cemiyetlerinden çoğunu Hristiyan Araplar kurmuştu. 1847'de ilk cemiyet kurucularından olan Butrus el-Bustani ve Nasif el-Yazıcı birer Hristiyan idi. Yine 1868'lerde cemiyet kuran Selim el-Bustani ve Münif Khuri da birer Hristiyan idi. Arap Dünyası Derneği, 1904'te Necip Azuri adında bir Hristiyan tarafından Paris'te kuruldu.³⁰³ El-Nahdatü'l-Lübniye Cemiyeti'nin üyelerinin çoğu Hristiyan idi. Bu cemiyet Fransız konsolosluğunun koruması ve kontrolü altındaydı.³⁰⁴ Cemiyetlerin etkili üyelerinden olan Naum Mekrzal, Halil Zeyniye, Şükrü Ganim, Hayrullah, Şarl Diyas birer Hristiyan idi.³⁰⁵ İslahiye Cemiyeti'nin kurucuları olan Rızkullah Ekaş ve Halil Zeyne Rum Katolik'ti.³⁰⁶ Cemiyetlerden bazılarının kurucularından

303 Günümüz Din ve Fikir Hareketleri Ansiklopedisi, Risale Yayınları, İstanbul, 1990, Sayfa: 9-10

304 Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 25, Sayfa: 59

305 a.g.d., Sayı: 29, Sayfa: 64

306 a.g.d., Sayı: 27, Sayfa: 64-65

olan Davut Berekat ve İskender Amun birer Hristiyandı.³⁰⁷ El Nahdatü'l-Lübniye'nin önemli üyelerinden olan Zuvin bir papazdı.³⁰⁸ Nahle Matran, Rum Katolik kilisesine bağlı ve İttihat Terakki Partisi'ne mensup bir kişiydi.³⁰⁹ Pirtrad Ortodoks, Ziyne ve Erkaş Rum Katolik, Mösyö Hani Maruni, Doktor Sabit Protestan idi.³¹⁰ Arap hareketindeki liderlerden Emin El Huzmani ise bir Katolik idi.³¹¹

Arap milliyetçiliğini körükleyen cemiyetlerin geneli İngiliz ve Fransızların etkisinde çalıştılar.³¹² Fransız Konsolosluluğu'nun Beyrut'taki cemiyetleri maddi olarak desteklediği biliniyordu.³¹³ Suriye'deki ayrılıkçı Arapların çıkardığı gazetelerin Fransızlar tarafından maddi olarak desteklediği de bilinenler arasındadır.³¹⁴ Neden destekliyordu? Sömürmeyi düşündüğü bölgeyi Osmanlıdan yavaş yavaş koparmak için! Bunun için de kendisine yakın gördüğü Hristiyanları kullanıyordu. Örneğin, El Nahdatü'l-Lübniye Cemiyeti, Fransızları bölge halkına sevdirmeye çalışıyordu.³¹⁵ Arapların kültürel bağımsızlığı temasını işleyenlerden ilki Ahmet Faris Şıdyak isimli bir Maruni'dir.³¹⁶ Türkiye-Suriye Islahat Komitesi'ni destekleyenlerden birisi olan Abbe Kateb, Katolik papaz idi.³¹⁷ Cemiyetlerin ileri gelen isimlerinden olan bu tür kişiler Müslüman Araplara, onları Osmanlıdan soğutacak propagandalar yapıyorlardı. Fransa ve İngiltere gibi devletleri Osmanlıdan daha güçlü gösteriyorlar ve bu devletlerin Araplara daha iyi sahip çıkacağı propagandasını yapıyorlardı.

Arap milliyetçiliği hareketinin başlatıcıları Hristiyan Araplar idi.³¹⁸ Bunun yanında 1860-1914 yılları arasındaki Arap milliyetçiliği çalışmalarının öncülüğünü yapanların geneli Hristiyan Araplardı.³¹⁹ İlk anda Arapçaya önem vererek Müslüman Arapların da desteğini

---

307 a.g.d., Sayı: 28, Sayfa: 61

308 a.g.d., Sayı: 27, Sayfa: 62

309 a.g.s., Sayfa: 63

310 a.g.s., Sayfa: 65

311 Hiçyılmaz, Ergün; Osmanlı'dan Cumhuriyete Gizli Teşkilatlar, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1994, Sayfa: 32

312 Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 25, Sayfa: 58

313 a.g.d., Sayı: 27, Sayfa: 62

314 a.g.y.

315 a.g.y.

316 Mardin, Şrif; Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, Sayfa: 38-39

317 Mardin, a.g.c., Sayfa: 43

318 Ortadoğu ve Geleceği, Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1992, Sayfa: 175

319 Koloğlu, a.g.c., Sayfa: 36

aldılar.³²⁰ Fakat işin asıl başlatıcıları Hristiyan Araplar değildi. Onlar da birer maşaydı. Asıl failler, bölgeyi sömürmek isteyen İngiltere ve Fransa idi. Arap milliyetçiliğini yeşertmek için oluşturdukları örgütleri Hristiyan Araplarla temas hâline getiriyorlardı.³²¹ Bizim Türkçe üzerine yaptığımız milliyetçi çalışmalar, Hristiyan Araplar tarafından gecikmeden kullanılıyordu. Osmanlı devlet adamlarının Arapçaya karşı tavır takındığı anlatılıyor ve böylece Araplarda dil milliyetçiliği güçleniyordu.

Türkçe üzerine yapılan çalışmaların da Türk olmayanlar tarafından başlatılması düşündürücüdür. İki milletin birbirinden uzaklaştırılması çok masumca başlatılmıştır.

İngiltere, Mısır'da daha etkili olabilmek ve Osmanlıya yönelik sempatiyi ortadan kaldırmak, İslam Birliği Politikası'nı akim bırakmak için bölgede Mısır milliyetçiliğini körükledi.³²² 19 Ekim 1876'da Londra'da İngiliz mali desteğiyle yayına giren Mirat al-Ahval adlı Arapça gazete Rızkullah Hassun ve Luis Sabuncu adlı iki Lübnanlı Hristiyan tarafından çıkarılmaktaydı. Bu gazetenin ana teması "Arap hilafetini savunmak ve Türk hilafetinin geçersizliğini ortaya koymak." idi.³²³ Hilafetin Araplara ait olması gerektiğini, Türklerin hilafeti zorla ele geçirmiş olduğunu işleyen ve İngilizler tarafından desteklenen bu tür gazeteler ta 1876'da faaliyete başlamıştı.³²⁴ 3 Ocak 1881'de Luis Sabuncu (Hristiyan bir Arap) İngilizlerin 10 bin sterlinlik yardımıyla bütün İslam âlemine yayılarak, Arapça, Farsça, Türkçe ve Urduca dilinde çıkacak olan Al Hilafa gazetesini çıkarmaya başladı. Gazeteyi İngiliz elçilikleri ve konsoloslukları dağıtıyordu.(Abdülhamit 1890'da Sabuncu'ya yüksek ücretli bir iş vererek bu gazetenin yayını durdurdu.)³²⁵

İngiltere, Araplarla Türkler arasındaki ayrılığı yeşertmek için halifelik meselesini kullandı. İlk anda, halifelik isteği çok masum görünüyor, bölücü bir tavır gibi görünmüyordu. Mekke şerifinde, Mısır hidi-vinde veya Osmanlı padişahında olması bölücü bir tavır gibi görünmüyor, işin içine zamanla Arap milliyetçiliği de sokuluyordu. Mısır'da kurulan El-La-Merkeziyye ve ona bağlı diğer Arap cemiyetlerinin amacı halifeliği Mısır'da İngiltere'nin koruması altında oluşturmaktı.

---

320 Koloğlu, a.g.c., Sayfa: 35

321 Hiçyılmaz, a.g.c., Sayfa: 32

322 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 74-75

323 Koloğlu, Orhan; Abdülhamit Gerçeği, Gür Yayınları, İstanbul, 1987, Sayfa: 175

324 Koloğlu, a.g.c., Sayfa: 179

325 Koloğlu, a.g.c., Sayfa: 187

Suriye bölgesini Hayfa'dan Mısır'a kadar İngiltere ve Hayfa'dan İskenderun'a kadar Fransa'nın korumasına bırakmak, Suriye'de bağımsız bir Müslüman prensliği kurmak da bu cemiyetin amaçlarındandı.³²⁶ Suriyeli bir Hristiyan olan Necip Azuri, Arapça konuşan halkları tek bir ulus görürken, buna Fransız ve İngiliz sömürgesi altında olan Mısır ve Kuzey Afrika Araplarını katmıyor, Osmanlı sınırları içinde yaşayan Arapları hedef alıyordu.³²⁷ Dürzi lideri Yahya el-Atraşi, Suriye'nin Fransızlar tarafından işgaline teşebbüs edilmesi hâlinde, Fransızlara yardım edeceğini vaat etmiş ve Fransız hükümeti de kendisine resmen silah göndermiştir.³²⁸ Asıl amaç, Arapların bağımsızlığı değil, bölgenin sömürgeciler lehine düzenlenmesidir. Arap milliyetçiliği İngiliz ve Fransız sömürgesi altına giren bölgelerde değil de Osmanlı yönetimi altında olan bölgelerde işleniyordu.

Sömürgeci devletlerin telkinleri sonucunda Hristiyan Araplar tarafından kurulan cemiyetler nasıl bir propaganda yapıyordu?

Savaş öncesinde Arap gizli cemiyetleri Osmanlının bitmekte olduğunu, bu devletin Araplara sahip çıkamayacağını söylüyor, Osmanlının günden güne bitmekte olduğunu işliyorlardı.³²⁹ Son dönemde kaybedilen toprakların (Trablusgarp, Bosna-Hersek vb.) Osmanlı devlet adamları tarafından satıldığını duyuruyorlar,³³⁰ böylece halkta, “Osmanlı halkına sahip çıkmıyor.” düşüncesi oluşuyordu. Toprak kaybetmek, bir bölgeyi sadece herhangi bir devlete bırakmak anlamına gelmiyor, halktan da vazgeçmek anlamını taşıyordu. Cemiyetler, Türklerin Endülüs Müslümanlarını ölüme terk ettiğini, Abbasi Devleti'ni Türklerin (Moğollarla Türkleri aynı millet gibi gösteriyorlardı.) yıktığını, Tunus ve Cezayir'in Fransızlara peşkeş çekildiğini, Trablusgarp'ın İtalyanlara satıldığını anlatıyorlar ve Türklerin Arap kültürünü yok etmeye çalıştığı propagandasını yapıyorlardı.³³¹ Kitap yüzü görmemiş olan ve hâdiselerin arka planını araştırmaktan aciz olan bedeviyi bunlara inandırmak gayet kolaydır. İngilizler ve Fransızların da bize karşı Ermeni ve Rumları casus olarak kullanmaları boşuna değildir. Dilimizi, dinimizi, geleneğimizi, her şeyimizi biliyorlar ve bizden gibi görünebiliyorlardı.

326 Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 25, Sayfa: 59

327 Turan, Ömer; Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu, Yeni Şafak, Sayfa: 255-256

328 Kutay, Cemal; Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, Alioğlu Yayınevi, İstanbul, S:10457

329 Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 28, Sayfa: 60-61

330 a.g.s., Sayfa: 62

331 Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 29, Sayfa: 65

“Harekete geçmek bir isyan değil, kendimizi kurtarmaktır; yoksa biz de diğer milletler gibi sömürülürüz.” diyordu ayrılıkçı cemiyetler.³³² Arap cemiyetleri, insanlara Osmanlının onları soyduğunu, ihmal ettiğini, Arap ülkelerini yabancılara peşkeş çektiğini, Ermenilere gösterilen ilginin bile Araplara gösterilmediğini anlatıyorlardı.³³³ Osmanlı, I. Dünya Savaşı’na girince ayrılıkçı Arap cemiyetleri şu söylentileri yaymaya başladılar: “İngiltere ve yandaşları Araplara karşı değil; ancak Arapları kurtarmak için Türkiye’ye savaş ilan etmiştir. Osmanlı ordusu bozuldu. Binlerce ölü, binlerce yaralı, binlerce esir var, Çanakkale düştü. Bir haftaya kadar İstanbul, anlaşmalı devletlerin elindedir, boşuna uğraşmayalım. Şayet Suriye bölgesine İngiliz ve Fransız askerler çıkarsa sakın onlara karşı savaşmayınız. Osmanlı Devleti zayıftır. Türk askerleriyle beraber çalışmayınız, içeri çekiliniz.”³³⁴ Osmanlı Devleti, aciz bir şekilde tanıtılıyor, bu devlete bağlı kalmanın akılsızlık olduğu, Osmanlıdan ayrılan devletlerin ilerlediği, Sırlar, Yunanlılar, Romenler, Bulgarlar örnek verilerek anlatılıyordu.³³⁵ Ayrılıkçı Araplar, Hristiyan azınlıklara verilen hakların Araplara verilmek istenmeyişini yadırgıyorlardı.³³⁶

Arapçılık cereyanını yürütenler, Türklerin geri bir ulus olduğunu, devlet içindeki diğer ulusları da geri bıraktıklarını, müstebit ve zalim olduklarını ve Arap düşmanlığı yaptıklarını anlatıyorlardı.³³⁷ Hülagü ve Timur’un yaptığı zulümler Türklere mal ediliyordu. Osmanlının Endülüs’e yeterince yardımcı olmadığı, Cezayir ve Tunus’un Fransızlara satıldığı, Trablusgarp’ın İtalyanlara satıldığı ve Hakkı Paşa ile Cavit Bey’in 1913-1914 yıllarında Londra ve Paris’te yaptıkları anlaşmalarla Irak’ın, Suriye’nin, Basra Körfezi kıyılarının İngiliz ve Fransızlara sattıkları da anlatılıyordu.³³⁸

Hristiyanlarca kurulan ve yönetilen Arap cemiyetlerinin bu tür duyuruları yaparak halk üzerinde etkili olmaya çalışması gayet tabii idi. Hem Osmanlı vurulacak hem de itilaf devletleri desteklenmiş olacaktı. Böylece bölgedeki Hristiyan ahali Hristiyan bir devletin yönetimine

---

332 a.g.d., Sayı: 28, Sayfa: 60-61

333 a.g.d., Sayı: 26, Sayfa: 69

334 a.g.d., Sayı: 32, Sayfa: 75

335 a.g.s., Sayfa: 76

336 Bayur, Hikmet; Türk İnkılap Tarihi, Cilt: II, Kısım: III, TTK Yayınları, Ankara, 1951, Sayfa: 227

337 Bayur, a.g.c., Sayfa: 209

338 Bayur, a.g.c., Sayfa: 209

girmiş olacaktı. Bölge halkının da kendilerinden gördükleri bu ayrılıkçılara inanmaları gayet kolay oluyordu.

İtalya'nın Hadide konsolatosu tercümanı Suriye Hristiyanlarından Habib Yusuf'un mektubundan bir pasaj: "Hükümet (Osmanlı) Yemen Araplarını adamakıllı yatıştırmaya var gücüyle çalışıyor. Hayal, boşuna... O devre çoktan geçmiştir. Çünkü biz, Arapları daima uyarıp destekliyor ve haklarını nasıl almak gerektiğini öğretiyoruz onlara."³³⁹

Gizli cemiyetler, Arap halkını Türklere karşı kıskırtmak için her yola başvuruyordu.³⁴⁰ Arap er ve subaylara, "Osmanlı batmak üzere, kendi başınızın çaresine bakın." türünden şeyler anlatıyorlardı. Buna benzer daha bir sürü yalan haber kasıtlı olarak yayılıyordu.³⁴¹

Refik al Azm gibi ayrılıkçılar, Türklerin İslam ümmetinden sayılmayacağı tezini kullanıyordu.³⁴² Halil Ganem, 1876'da Osmanlı toplumunu, "Türkler, esir Müslümanlar, Hristiyanlar" olarak ayırıyordu.³⁴³ Osmanlının, Arapları esir gibi kullandığını vurguluyordu. Hâlbuki Osmanlı, Arap milliyetçiliğinin başladığını fark ettiği an, aşılama çalışması başlatmalıydı. Bölücü fikirlere karşı halkı hazırlamalıydı çünkü etkili propaganda için bu gerekliydi. Fikir yerleştikten sonra insanları ikna etmek çok zordur. Kim nasıl ikna olur, fikir kimler arasında yayıldı, yayılımın niteliği nedir? Bu soruları cevaplandırmanız çok zordur. Hâlbuki ayrılıkçı fikirlerin ilk işlenilmeye başladığı andan itibaren harekete geçilseydi, önlem alınmış olurdu. Arap milliyetçiliğini kimlerin neden yaymak istediği, sonucun ne olacağı etraflıca anlatılırdı fakat bu yapılmadı ve iş işten geçtikten sonra harekete geçildi.

Ayrılıkçı cemiyetler, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girişini büyük bir isyan başlatmak için fırsat olarak görüyorlardı.³⁴⁴ Araplar, I. Dünya Savaşı'nın kendi lehlerine sonuçlanmasının Türklerin yenilgisine bağlı olduğuna inandırılmıştır.³⁴⁵ Osmanlı devlet adamları, savaşa girmekle onlara bu fırsatı verdi. Arap bölgesinde nelerin döndüğünü tam olarak biliyorlar mıydı acaba? Fahrettin Altay Paşa,

339 Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 31, Sayfa: 61

340 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979, Sayfa: 691

341 a.g.c., Sayfa: 692

342 Koloğlu, Orhan; Gazi'nin Çağında İslam Dünyası, Boyut Kitapları, İstanbul, 1994, Sayfa: 39

343 Koloğlu, a.g.c., Sayfa: 35

344 Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 32, Sayfa: 74-75

345 Yeni Türkiye, Sayı: 31, Sayfa: 240

Enver Paşa için: “Enver’in hamiyetine, vatanperverliğine, muntazam çalışmasına ve cesaretine bir diyecek yoksa da memleket idaresi için tecrübesi yok. Anadolu’yu ve Arap ülkelerini bilmez. Devlet idaresinde yetiştirilmiş olsaydı hem kendisi hem de devlet bilinen akıbeta uğramazdı.” demektedir.³⁴⁶

Arap hareketinin başına geçenlerden bazıları I. Dünya Savaşı öncesinde İttihatçılarla birlikteydiler. Onların açıklarını gözlemlemişlerdi. Bu durum kendi aralarında yazdıkları mektuplardan da anlaşılacaktır.³⁴⁷ İttihatçılar II. Abdülhamid’e karşı olan herkesle işbirliği yapmaya meyilliydiler. Amaçlarına ulaşabilmek için dost düşman ayrımı yapmıyorlardı. Böylece, hem devletin sırları başkalarının eline geçiyor hem de azınlıklar ve yabancılar devletin padişahına söz söyleme cesareti gösteriyordu.

Lübnanlı Hristiyan aydınların Arap milliyetçiliğini canlandırma konusunda çabaları vardı.³⁴⁸ İlk Arap milliyetçilerinin büyük bir bölümü Lübnan asıllı Hristiyanlardır.³⁴⁹ Bununla beraber bölgede Arap milliyetçiliğini yeşertmeye çalışanların tamamına yakını Hristiyandı. (İlk milliyetçi hareketler Suriye’de yaşayan Araplar arasında daha çok kültürel ve edebî faaliyetler şeklinde başlamıştır.³⁵⁰)

Arapların ayrılıkçı hareketlerinde Osmanlının ekonomik bakımdan geri olması, Osmanlıdan ayrılmanın rahatlık olarak görülmesi, Osmanlı memurlarının rüşvet almasından bıkmaları ve bazı menfaatçilerin yabancılar âlet olması da etkili oldu.³⁵¹ Osmanlının hızla dağılması Araplarda, başlarının çaresine bakma düşüncesini oluşturdu.³⁵² Osmanlı ile birlikte devam etmenin Araplar açısından bir faydası görülemez olmuştu. Osmanlı ile birlikte onlar da Batı âleminin gerisinde kalmış ve Avrupalı devletlerin sömürü faaliyetlerine karşı koyamaz olmuşlardı. Bu durum ayrılıkçı cemiyetler tarafından yoğun bir şekilde propaganda aracı olarak kullanılıyordu.

Arap milliyetçiliği çalışmaları ve isyanlar Arap bölgelerinde I.

---

346 Sorgun, Taylan; İmparatorluktan Cumhuriyete, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, Sayfa: 77

347 Kutay, a.g.c., S: 10504

348 Mango, a.g.c., Sayfa: 83

349 Turan, Ömer; Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu, Yeni Şafak, Sayfa: 254

350 Yeni Türkiye, Sayı: 31, Sayfa: 237

351 Bayur, a.g.c., Sayfa: 207

352 Bayur, a.g.c., Sayfa: 210

Dünya Savaşı öncesinde de yıllardan beri vardı ve bu Osmanlı yöneticileri tarafından da biliniyordu. Atatürk, hatıralarında 1905'te Suriye bölgesinde Dürzilerle sürtüşmeler yaşandığını ve bunların üzerine askerî birlikler gönderildiğini dile getirmiştir.³⁵³ 1911'de bile Dürzilerin isyanları var.³⁵⁴ Dürzilerin isyanlarını milliyetçi bir karakterde görmek de çok zor. Bu insanlar hâlimden memnun olmakta zorlanan bir topluluktur. Suriye'nin Fransızların mandasına girdiği dönemde de büyük çaplı ayaklanmalar yapmışlardır.³⁵⁵

Savaş öncesinde Yemen'de ve başka bölgelerde de isyanlar vardı. Yemen'de binlerce Türk askeri şehit olmuştu. Yani bölgenin tam olarak Osmanlıya bağlı olmadığı, bölgede istikrar olmadığı, İngilizlerin bazı kabileler üzerinde etkili olduğu, çölü dolduran yüz binlerce bedevinin Osmanlı ile İngiltere arasında fark görmeyeceği biliniyordu. Buna rağmen Arap bölgelerinin muhatap alacağı bir savaşın içine girildi.

Sonuç: Sömürgeci devletlerin ve Hristiyan Arapların organize ettiği Arap cemiyetlerinin Arap milliyetçiliğinin yeşermesinde etkisi oldu. Fakat bu etkiyi tüm Araplara teşmil etmek çok zordur. Daha da önemlisi I. Dünya Savaşı esnasında 'Arap İsyanı' olarak bilinen ve asıl belirleyici isyan olan 'Şerif Hüseyin İsyanı'nın Arap milliyetçiliği ile pek ilgisi olmamış, bu isyan Şerif Hüseyin'in kişisel ihtiraslarının bir sonucu olarak zuhur etmiştir.

---

353 Mango, a.g.c., Sayfa: 84

354 Mango, a.g.c., Sayfa: 83

355 Mango, a.g.c., Sayfa: 83

İngiltere ve Fransa

19. yüzyılın sonlarında Avrupalı büyük devletler, Osmanlı sınırları içerisindeki yeraltı kaynakları ile yakından ilgilenmeye başladılar.³⁵⁶ Bazı petrol şirketleri en iyi ajanları Osmanlı ülkesine gönderme konusunda seferber olmuşlardı.³⁵⁷ İngilizler başta da Deterding (Royal Doyç-Shell Grup'un başı) olmak üzere, Arap bölgelerinin casuslar vasıtasıyla Türklerden koparılacağına inanıyordu.³⁵⁸

İngilizler, Suriye ve Irak civarına Arapçayı çok iyi konuşan sosyolog ve iktisatçılar gönderiyordu. Bunların görevi, halkı Osmanlı yerine İngiltere'yi istemeye ikna etmek idi.³⁵⁹ Bunun için de İngiltere'nin çok güçlü bir devlet olduğunun propagandasını yapıyorlar ve dağıttıkları altınlarla İngiltere'nin ekonomik gücünü ispatlamaya çalışıyorlardı.

I. Dünya Savaşı'na girilirken bölge ajan kaynıyordu. İngilizler, Suriye bölgesinde isyanlar çıkararak İngiliz işgaline zemin hazırlamaya çalışıyorlardı.³⁶⁰ 1902'den sonra da Arap bölgelerinde üst üste isyanlar tertiplerler.³⁶¹

Bölgeyi önceden sömürgelerine giden bir yol olarak gören İngiltere, 19. yüzyılın sonundan itibaren doğrudan sömürge olarak görmeye başlamış ve bölgeye yönelik yapılanmasını da buna göre şekillendirmişti.

Ünlü petrol patronu Henry Deterding, Orta Doğu petrollerinin elde edilebilmesi için Türklerin bölgeden atılması gerektiği tezini savunuyordu.³⁶²

---

356 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 29

357 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 65

358 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 101

359 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 84

360 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 85

361 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 96

362 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 100

Avrupalılar, böl-parçala-yut yöntemini izliyordu.³⁶³ Bunun için de Araplarla Türklerin birbirinden koparılması için politikalar üretildi. Orta Doğu'ya değişik görünümeler altında casuslar gönderildi. Öğretmen, doktor, gezgin, araştırmacı, arkeolog... İngilizler, amaçlarına ulaşabilmek için, Osmanlı coğrafyasındaki ayrılıkçı hareketleri körüklemeyi devlet politikası hâline getirmiş,³⁶⁴ Arap milliyetçiliğini yeşertmek ve Türklerle Arapların yollarını ayırmak için Hristiyan Arapları kullanmaya öncelik vermişti.³⁶⁵

İngilizler, propaganda çalışmalarında sömürgelerinden elde ettikleri altınları kullanıyordu. Kuveyt'ten Aden'e kadar bütün şeyhleri aılığa bağlamış,³⁶⁶ Osmanlı parlamenterlerini ve toprak ağalarını bile para karşılığında kendilerine bağlamışlardı.³⁶⁷ Jön Türkler de II. Abdülhamid'e karşı çalışmalarının karşılığı olarak İngilizlerden para almışlardı.³⁶⁸

İngilizler, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Arap bölgelerine yerleşebilmek için Türkiye'yi meşgul etmeyi de ihmal etmedi. Bu iş için Yunanlıları kullanmaya karar verdiler. Çünkü onlar hayalperestti. Yapılan vaatlere hemen kanıp harekete geçebilirlerdi. Lloyd George, Yunan Başvekili Venizelos'u kandırmayı başardı. Venizelos, Anadolu üzerine gitmeye "Evet!" dedi.³⁶⁹ Böylece, İngilizlerin sömürgecilik hırsı uğruna Yunanlılar da sonu belli olmayan bir maceraya atılmışlardı.

İngilizler, sömürmek için gittikleri ülkelerde çok süslü söylemler kullanıyorlardı. Özgürlük, insan hakları, modernleşme, dostluk vs. Fakat ortaya koydukları, söyledikleri ile çelişki içindeydi. Arkalarında yoksulluk, iç savaş, istikrarsızlık ve kültürel yozlaşma bırakıyorlardı. I. Dünya Savaşı'nda ne kadar insancıl olduklarını ortaya koymuşlardı. Mısır'daki Türk esirlerine zorla at ve katır eti yediriyorlardı. Birçok asker kokmuş eşek ve beygir etlerinden hastalanıp öldüler.³⁷⁰ Mısır'daki hastanede Türk esirlerin gözlerini oydurmak için Ermeni doktorları kullanmışlardı. Ermeni tabipler, Mısır'daki İngiliz hastanesinde 2000

---

363 Karabekir, Kazım; İttihat ve Terakki Cemiyeti, Emre Yayınları, İstanbul, 1995, Sayfa: 31

364 Turan, a.g.c., Sayfa: 255

365 Hiçyılmaz, a.g.c., Sayfa: 32

366 Koloğlu, a.g.c., Sayfa: 39

367 Hiçyılmaz, Ergün; Başverenciler başkaldıranlar, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1993, Sayfa: 64

368 Kocabaş, Süleyman; Osmanlı İhtilallerinde Yabancı Parmağı, Vatan Yayınları, İstanbul, 1993, Sayfa: 194

369 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 112

370 Yılmaz, a.g.c., Sayfa: 40

civarında Türk askerinin gözlerini oydu.³⁷¹ Çöl şartlarından gözleri rahatsızlanan Türk esirler İngilizler tarafından hastaneye sevk edilirdi. Kendi arzuları dışında Ermeni doktorlar tarafından gözleri oyulurdu. Hâlbuki ilaçla tedavi edilecek türden rahatsızlıktı bunlar. Böylece birçok asker gözlerinden oldu.³⁷²

İngiltere ve Fransa, Arap bölgelerinde etkili olabilmek için her yola başvurmuşlardı. Bu iş için misyonerleri, casusları, sömürgecilik amacıyla kurdukları okullarını, yerli iş birlikçilerini vs. kullanıyorlardı. Onlar için kendilerini hedefe götürecek, yeni sömürgeler elde ettirecek her yol mübahtı. Sömürgeciliğin ahlakı buydu. Başkasının hakkını iradi bir şekilde gasp edenlerin nasıl bir ahlakı olabilir ki?

---

371 Yılmaz, a.g.c., Sayfa: 42

372 Yılmaz, a.g.c., Sayfa: 42

Casuslar

Sömürgeci devletler, amaçlarına ulaşabilmek için casusları da kullanıyorlardı. Bunlardan, haber alma işinden, hedef kitleleri yönlendirmeye kadar pek çok alanda istifade ediyorlardı. Onlar bazen bir Türk'e Arap gibi bazen de bir Arap'a Türk gibi görünebiliyorlardı. Lawrence, Araplarla o kadar içli dışlı olmuştu ki onlardan biri gibi biliniyordu.³⁷³ Casusların geneli Orta Doğu dillerinin birkaçını ana dili gibi konuşmayı becerebiliyordu. Değişik meslek adları altında geldikleri Orta Doğu'da kendilerini sevdirmeye, bölge halkıyla içli dışlı olmaya, onların dilini ve kültürünü öğrenmeye gayret gösteriyorlardı.³⁷⁴ Casuslar halkın arasına karışabilmek ve kendilerini sevdirebilmek için sıradan işlerde bile çalışabiliyorlar,³⁷⁵ harekete geçme zamanları geldiğinde de en azılı, sinsî ve acımasız düşman oluyorlardı. Türkler ve Araplar iş işten geçtikten sonra imamlarının, başlarındaki yöneticilerinin, şeyhlerinin ve komşularının bir casus olduğunu anlıyorlardı. Çünkü İngilizler şeyh, derviş, imam kılığına soktukları adamları vasıtasıyla halkı aldatıyorlardı.³⁷⁶

Sir Mark Sykes'in 1902-1905 arasına Orta Doğu'da gezmediği havali kalmamıştı.³⁷⁷ Gertrude Bell, daha 1899'larda Kudüs'e gelmişti. Görevi Şam'la Medine arasındaki bilgileri toplamaktı.³⁷⁸

İngiliz ajanlarının çoğu, soylu ve zengin ailelerden geliyordu. Bu, güven ve üst kadrolarla kolay iletişim kurmaları, onları hissetmeleri, referans sağlamaları açısından önemliydi. İyi eğitim, özellikle de Şarkiyat

---

373 Hiçyılmaz, a.g.c., Sayfa: 68

374 Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İrfan Yayinevi, İstanbul, 1995, Sayfa: 98

375 a.g.c., Sayfa: 158

376 Gümüüş, M. Sıddık; İngiliz Casusunun İtirafı, Hakikat Kitabevi, İstanbul, 1993, Sayfa: 20-21,42-43,58

377 Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İrfan Yayinevi, İstanbul, 1995, Sayfa: 13

378 a.g.c., Sayfa: 12

tahsili görmüşlerdi ve aynı zamanda dindardılar.³⁷⁹ İşlerini en iyi yapabilecekler arasından seçilmişlerdi.

Arapların milliyetçi ve ayrılıkçı gayretleri, mükemmel bir oryantalist eğitimi gören İngiliz ajanları tarafından teşvik ve sevk edilmiştir.³⁸⁰ Arap ülkeleri dünyada görülmemiş genişlikte casus ağı içine alınmıştır.³⁸¹ Orta Doğu'yu gizli anlaşmalar doğrultusunda bölen İngiltere ve Fransa, işlerini o kadar mükemmel yapıyordu ki kendi casusları ve onların yönlendirdiği isyankâr Araplar bile buna göre hareket etmek zorunda kalıyordu.³⁸² Herkes, kendine biçilen rolü oynuyordu, zamanı geldiğinde casusların gözünün yaşına da bakılmıyordu. Çünkü onlar çok önemli şeyleri biliyorlardı ve ağızlarına sahip olamayabilirlerdi.

Gertrude Bell denen İngiliz kadın casus, Dürzi ve Keldani toplulukları içinde çalışmalar yaparak Osmanlı karşıtlığı kampanyası yapıyordu.³⁸³ Casus Sidney Rey (Yahudi Rosnblum) ile Filbi, Vahhabileri ayaklandırmak için çalışmışlar ve Suud bin Abdülaziz'i isyana teşvik etmişlerdi.³⁸⁴

Arminius Vambery (1832-1913) uzun süre Türkiye'de yaşamış ve Türk aydınları ile doğrudan doğruya temaslar kurabilmiştir.³⁸⁵ O, bir İngiliz ajanıydı.³⁸⁶ İngiltere'ye yazdığı mektupta, Osmanlı Devleti'nin dağılmasının çabuklaştırılmasını istiyordu.³⁸⁷ Bunun için de elinden geleni yapıyordu.

İngilizler, Orta Doğu'da Yahudi yurdu edinmenin peşinde olan siyonistlerden de kendileri adına çalışacak casuslar edinmiştir.³⁸⁸ Sarah (Yahudi), IV. Ordunun tahkimatı hakkında İngilizlere bilgi veriyordu.³⁸⁹ Sarah, kurye olarak sevgilisi Absolom'u kullanıyordu. Bu kişi son işinde Mısır'a giderken Araplar tarafından öldürüldü. Bunu öğrenen

---

379 a.g.c., Sayfa: 12

380 Duda, Ord. Prof. Dr. Herbert W.; Hilafetten Cumhuriyete Geçiş, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989, Sayfa: 125

381 Türk-Arap İlişkileri, Genclik Kurmay Basımevi, Ankara, 1976, Sayfa: 42

382 Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1995, Sayfa: 184

383 Hiçyılmaz, Ergün; Osmanlı'dan Cumhuriyete Gizli Teşkilatlar, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1994, Sayfa: 57

384 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 117

385 Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:35, Sayfa: 27

386 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 191

387 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 191

388 Sorgun, Taylan; İmparatorluktan Cumhuriyete, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, sayfa: 125

389 Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1995, Sayfa: 26

Sarah: “Senin intikamını gaddar Türklerden alacağım.” diye bağırmıştı.³⁹⁰ Sarah almış olduğu bir görev esnasında, Türklerin eline düşeceğini anlayınca tabancasıyla intihar etmiştir.³⁹¹ Aaronsohn da Filistin’de İngilizler adına çalışan bir Yahudi casusudur ve Sarah’ın kardeşidir. Güzel dul kardeşi Sarah’ı Alman subaylardan bilgi almak için kullanmayı düşünmekten de çekinmemiştir.³⁹² Bu durum aslında Sarah’a has bir davranış değildir. Casusların genelinin hayatı incelendiğinde aldıkları görevi yerine getirebilmek için her yolu mübah kabul ettikleri görülür.

Casuslar sadece haber alma işiyle görevli değildi. Hedef kitleleri, mensubu oldukları devletlerin çıkarlarına göre de yönlendirirdi. İngilizler ve Fransızlar, Çanakkale’ye getirdikleri Müslüman askerlere, “Halifeyi, Almanların elinden kurtarmaya gidiyoruz. Almanlar, Çanakkale Boğazı’nı tutmuşlar. Savaşta sakın din kardeşleriniz olan Türklerle ateş etmeyin. Maksudumuz onları da Almanların elinden kurtarmaktır. Türk askerlerinin başında kırmızı fes var, Almanların başında ise toprak rengi başlık vardır. Bunları öldürün. Gayret ve kahramanlık gösterin de halife ve padişah efendimizi çabuk kurtaralım.” diyorlardı. Hâlbuki Türk askerlerin başında hâki başlıklar vardı. Türkleri Alman olarak gösteriyorlardı.³⁹³ Orta Doğu’ya değişik kisveler altında giren casuslar, Osmanlının yaptığı yenilikleri, Arap toplumuna Osmanlının dinden uzaklaşması olarak anlatıyorlardı.³⁹⁴ İngilizlerin kasıtlı olarak düşürdükleri çantadaki planlar, İngilizlerin donanma yardımıyla Gazze’ye saldıracaklarını göstermişti.³⁹⁵ Hâlbuki Filistin’e saldıracaklardı. Yapmacık İngiliz planlarını Türklerin eline geçirecek olan Alb. Meinerzhagen, Türklerle yaklaştığı bir anda yaralanmış numarası yapıp, üzerindeki kan kapsüllerini patlattı. Dengesini kaybetmiş gibi kaçarken de evrak çantasını düşürdü.³⁹⁶ Allenby, Kudüs’ü ele geçirdiği zafere Türklerin bu şekilde yanıltmasına borçludur. Ve “Haçlı savaşları işte şimdi sona erdi.” demiştir.³⁹⁷ Allenby’nin Kudüs’ü ele geçirmesi,

---

390 a.g.c., Sayfa: 27

391 a.g.c., Sayfa: 27

392 a.g.c., Sayfa: 20-21

393 Karabekir, Kazım; Gizli Harp İstihbarat, Kemer Yayınları, İstanbul, 1998, Sayfa: 78

394 Karabekir,a.g.c., Sayfa: 50

395 Sorgun, a.g.c., sayfa: 128

396 Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1995, Sayfa: 28

397 Sibai, Dr. Mustafa; Oryantalizm ve Oryantalistler, Beyan Yayınları, İstanbul, 1993, Sayfa: 96

müttefiklerimiz olan Almanya'nın ve Avusturya'nın kiliselerinde bile kutlanmıştır.³⁹⁸

İngiliz Casusu Yüzbaşı Shakespear, savaşın ilk döneminde, Mekke ve civarına İbni Suud'un hâkim olabileceğini ve Şerif Hüseyin üzerine değil de onun üzerine oynanması gerektiğini İngiltere'ye defalarca bildirmişti. Shakespear, daha 1911'li yıllarda Arapların isyan ettirilebileceğini, Abdülaziz İbni Suud'un buna hazır olduğunu İngiltere'ye bildirmişti.³⁹⁹ I. Dünya Savaşı'nın ilk dönemlerinde İbni Suud'un yanında savaşa bile katılmış, Osmanlı'nın desteklediği İbni Raşid'e karşı savaşmış, bu savaşta vurulmuş ve 24 Ocak 1916'da 36 yaşında ölmüştür.⁴⁰⁰ Onun yerine Leachman tayin edilmişti. Casus Leachman, Araplar arasında yaşarken bölgedeki Osmanlı-Alman etkisini kırmaya çalışıyor, bu iş için de bedevi kabilelerin reislerini kullanıyordu.⁴⁰¹ Leachman, 1920'de Bağdat'ta öldürüldü.⁴⁰² Kendilerini işlerine adanmışlar, çoğu kez ölümü göze alarak görev almışlardır. Hedeflerindeki insanları çok iyi takip ediyorlardı. I. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı günlerde çöldeki etkisi azımsanmayacak kadar güçlü olan Şeyh Mübarek hastalanmıştı. Başında İngiliz operatör Dr. Kelly, Amerikan misyonunun başı sayılan Dr. Harrison ve Shakespear vardı.⁴⁰³

İngiliz casuslarının, Arapların kullanılmasına mühim hizmetleri olmuştur. Fakat bilinen bir şey var ki o da efsaneleştirilen casus Lawrence'nin savaştan sonra yaptıklarını abartarak anlatmasıdır. İngiliz yazarlar bile Lawrence'nin anlattıklarında tutarsızlıklar ve abartılar olduğunu söylüyorlar.⁴⁰⁴ Lawrence çekinmeden yalan söyleyebilen, hiç olmayan şeylerden öyküler oluşturan, kendisini yüceltmeye çalışan, Türkleri karalamak için kendisini bile bir cinsel sapıklık içinde göstermekten çekinmeyen bir ruh hastasıydı. Anlattıklarının çoğu kendisini yakından tanıyanlar ve onunla aynı dönemde, aynı mekânlarda yaşayanlar tarafından bile yalanlanmış ve söylediklerinin tutarsız olduğu delilleriyle ispatlanmıştır.⁴⁰⁵ Kut'ta İngiliz birlikleri Enver Paşanın amcası Halil Paşa tarafından sıkıştırılmış, İngiliz birliğini bu durumdan

398 Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1995, Sayfa: 28

399 a.g.c., Sayfa: 71

400 a.g.c., Sayfa: 89

401 a.g.c., Sayfa: 100

402 a.g.c., Sayfa: 103

403 a.g.c., Sayfa: 78

404 Knightley, Philip-Simpson, Colin; Lawrence'nin Gizli Hayatı, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1994, Sayfa: 127

405 Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1995, Sayfa: 156-174

kurtarmak isteyen casuslar Halil Paşaya görüşme teklif etmişlerdi. Görüşme esnasında Halil Paşanın direndiğini gören Lawrence, atının üzerindeki sandığı kumun üzerine atınca, yere çil çil altınlar dağılmış ve Halil Paşa, bu rüşvet karşısında gülererek: “Siz bizi tanımıyorsunuz.” demiştir.⁴⁰⁶ Bu işi Lawrence’dan başkası gururuna yedirip yapmamıştı. Araplara karşı çok iyi görünen Lawrence, Vech ele geçirildiğinde camiye sığınan ve teslim olan Müslüman Türk halkını, “Esir istemiyorum.” diyerek kılıçtan geçirtmiştir.⁴⁰⁷

Lawrence’nin yaptıklarını abartarak anlatması veya kendisinin daha sonradan efsaneleştirilmesi buna bağlı olarak Arapların çıkardığı isyanın da olduğundan fazla gösterilmesinde etkili olmuştur. Lawrence ile beraber, kolay kandırılan, çıkarından başka bir şey düşünmeyen, günlük hayatı soygunla ve çapulculukla geçen bedeviler çalışmıştı. Hatıralarının çoğu da onlarla ilgilidir. Şerif Hüseyin’in asker kadrosunu da bedeviler oluşturmuştu. Bedeviler, parayı veren taraftan yana olan çapulculardı. Onların hâl ve hareketlerini Arapların geneline teşmil etmek isabetli olmaz.

Casusların bir kısmının ölümü esrarengiz bir şekilde oldu ve fail-i meçhul olarak kaldı.⁴⁰⁸ Öyle olması gerekiyordu, görevleri bitmişti ve çok şey biliyorlardı. Ne olur ne olmazdı?

Arap bölgesine çok önceden gelmeye başlamış olan İngiliz casuslarının Arap isyanlarındaki etkisini göz ardı edemeyiz. Fakat birkaç casunun olayları kendi maharetiymiş gibi göstererek abartmasına da bakarak isyanlardaki asıl sebebin İngiliz casuslarının kışkırtmaları olduğunu da söyleyemeyiz. Casusların İbni Reşit ve İbni Suud üzerine de çalışmaları olmuştu. İbni Suud’u savaş esnasında Türk ordusunun karşısına doğrudan çıkaramadıkları gibi İbni Reşid’i Osmanlı ittifakından koparmayı da başaramamışlardır. Şerif Hüseyin’in neler yapabileceği daha önceden de biliniyordu ve II. Abdülhamid onu Hicaz’a göndermemeye özen gösteriyordu. Şerif Hüseyin’in isyana kalkışmasını İngiliz casuslarının maharetine vermekten çok kendisinin ihtiraslı kişiliğine vermek daha isabetli olsa gerek.

İngiliz casusları işlerini gerçekten çok güzel yaptılar. Daha I. Dünya Savaşı başlamadan Arap bölgelerinin tahlilini yapmışlar ve

---

406 a.g.c., Sayfa: 19

407 a.g.c., Sayfa: 25

408 a.g.c., Sayfa: 30

bölgede kimin ne yapabileceğini çok önceden tespit etmişlerdi. Bölgenin haritalarını çıkarmışlar, etkili kişilerle dostluklar kurmuşlar, mensubu oldukları devletlerin ilgili bölgelerde gözü kulağı olmuşlardır.

Misyonerler

Misyonerlik deyince akla ilk gelen şey Hristiyanlığı yayma çabalarıdır. Hâlbuki durum tamamen böyle değildir. Hristiyanlığın yayılması buz dağının su üstünde kalan kısmından ibarettir. Misyonerler sayesinde sömürgeci devletler hedef bölgeleri sömürülmeye hazır hâle getirirler, kültürel değişimleri kendi kontrolleri altında yaptırırlar, bazı bölgelerdeki topluluklar ateşli birer milliyetçi yapılırken bazıları milliyetçilik düşüncesinden uzaklaştırılırlardı. Bazıları aşırı dindar yapılırken bazıları dini tanımaz hâle getirilir veya yaşamakta olduğu dinden soğutulur. Her ne olursa olsun, sonuçta hedef toplumlar sömürülmeye müsait hâle getirilir.

Misyonerler bazen bir asker, bazen bir doktor, bazen bir öğretmen, bazen bir barış gönüllüsü olarak görünürler.⁴⁰⁹ Doğrudan doğruya Hristiyanlığı yayma yerine, Batı uygarlığının körü körüne takipçilerinde, önce bir kültür tahribatı yapmayı tercih ederler. Değerleri sağlam olan toplumların inanç ve değerlerini tenkit etmeyip, öncelikle, onların güvenini kazanırlar.⁴¹⁰ Geleneksel değerler ve inanç sistemlerine sıkı sıkıya bağlı olan cemiyetlerde misyonerlerin tercih ettikleri yol, toplumu dejenere ve yozlaştırma yoludur. Yani, ahlaki değerleri zayıflatma, dinî duyguları gevşetme, kısaca toplumu dayandığı temellerden koparmadır.⁴¹¹ Hedef ülkelerdeki birliği zedelerler, dine ve kutsal değerlere ve devlete bağlılığı azaltırlar.⁴¹²

Misyonerler, Müslümanları Hristiyanlaştırmada en etkili yolun, Müslümanların küçük çocuklarını okutmak olduğunu biliyorlar⁴¹³ ve

---

409 Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, Sayfa: 10

410 a.g.c., Sayfa: 12

411 a.g.c., Sayfa: 13

412 a.g.c., Sayfa: 55

413 Günay, Tuncer; Misyonerler ve Fener Rum Patrikhanesi, Berikan Basım Yayın, Ankara, 2002, Sayfa: 147

buna bağılı olarak da bu amaca hizmet edecek okullar açıyorlardı. Buralarda okuyan Müslüman çocukları Hristiyan olmasa da Müslüman olarak da yaşamıyorlardı.

Avrupalı güçler, sömürge yönetimi altına aldıkları yerlerde Batı tipinde modern okullar açarak ve Hristiyan misyoner teşkilatlarının faaliyetlerine çeşitli kolaylıklar sağlayarak Batı medeniyetinin değerlerini Müslüman toplumlar arasında mümkün olan en iyi şekilde yerli kültürlerle kaynaştırılmış olarak yerleşmesine ve Batı medeniyetinin temel özelliklerinin benimsenmesine zorladılar. Neticede, Avrupa sömürgeciliği İslam ülkelerinde yeni idari ve ekonomik yapılar ile Batı eğitimi görmüş yeni bir aydın tabakasını ortaya çıkardı.⁴¹⁴

Misyonerlik faaliyetleri Müslüman Arapların Hristiyanlaştırılmasına değil, ulusal bilinçlerinin uyandırılmasına yönelik olarak uygulanmıştır.⁴¹⁵ Çünkü Müslüman bir topluluğun Hristiyanlığa döndürülmesi çok zordur. Bunu çok iyi bilen ve İslam dinini sömürü düşünceleri karşısında bir bekçi gibi gören müsteşrikler⁴¹⁶ toplumun dinî duygularını zayıflatmaya ve milliyetçiliği yeşertmeye çalışmışlardır. Arap toplumu ancak bu şekilde birlikte yaşadığı Türklerden ayrılabilir ve sömürülmeye hazır hâle gelirdi. Yani milliyetçi ve İslam dinini şuurulu bir şekilde yaşamayan, Batı hayranı bir Arap tipi oluşturmaya çalışıyorlardı. Bunda da büyük oranda başarılı oldular.

Misyonerler etkilemek istedikleri ya da korumaları altına aldıkları topluluklara destek olarak, telkinlerde ve yardımlarda bulunarak, silah vererek, okul ve yetimhane gibi kurumları kullanarak etkili olurlar.⁴¹⁷ Kendilerini yardımsever, hoşgörülü, sevecen göstermeleri bölge halkının kendilerine güven duymasında etkili olur. Bu politikaları sadece yüz yıl öncesine münhasır değildir. 1991'den sonra misyonerler Kuzey Irak'ta Kürtler arasında faaliyet göstermeye başlayıp, değişik yardımlarla kendilerini sevdirmeye çalıştılar.⁴¹⁸

Misyonerler öncelikle Müslüman olmayan azınlıklar üzerinde çalışıyor, böylece onları kendi mezheplerinin bağılıları hâline getiriyor, onların milliyetçilik duygularını güçlendiriyor ve onları Osmanlıya isyan edecek duruma getiriyorlardı.⁴¹⁹ Böylece, hem Osmanlıyı içten

414 Yeni Türkiye, Sayı: 31, Sayfa: 166

415 a.g.s., Sayfa: 238

416 Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı:24, Sayfa: 58

417 Bellekten, Sayı:203, Sayfa: 631

418 Günay, a.g.c., Sayfa: 207

419 Günay, a.g.c., Sayfa: 174-175

içe parçalıyor hem de devlet içinde kendilerini daha güçlü hâle getiriyorlardı. Türk topraklarında 1893'lü yıllarda 1317 Amerikan misyoneri görev yapıyordu. Bunların 223'ü Amerika'dan gelmiş, 1094'ü de Ermeniler arasından yetişmiştir.⁴²⁰

Türkiye'ye 1821'den itibaren gelmeye başlayan Amerikan misyonerleri⁴²¹ Ermenileri kullanıyor,⁴²² onlara Türk düşmanlığı aşıyor⁴²³ ve Ermenileri kullanmak isteyen Amerikalılar onlar için Osmanlı ülkesinde misyoner okulları açıyorlardı.⁴²⁴ Amerikan misyoner okullarının Ermeniler üzerindeki etkisini, 'American Missions in the Near East' adlı eserinde dile getiren Amerikalı Prof. Earle, "Buldukları duruma karşı daha etkin bir hoşnutsuzluk duymayı ve köylü Müslüman komşularına karşı keskin bir üstünlük duygusu beslemeyi elde ettiler." demektedir.⁴²⁵ Açtıkları modern okullarla kendi devletlerinin Osmanlıdan daha güçlü ve modern olduğunu gösteriyorlar, azınlıkların ancak Osmanlıdan ayrılmakla gelişebileceği propagandasını yapıyorlardı.

Kadın misyoner Maria A. West, yazmış olduğu 'Romence of Missions' adlı kitabında, "Ermenilerin ruhuna girdik, hayatlarında ihtilal yaptık." demektedir.⁴²⁶ Öyle bir etkidir ki bu, Osmanlı ülkesinin hiçbir bölgesinde çoğunluğa sahip olmayan Ermeniler Osmanlı toprakları üzerinde bağımsız devlet kurma hayaline kapılmışlar ve Batılı devletlerden aldıkları güvenle büyük ve kanlı isyanlara girişmişler, yıllardır birlikte yaşadıkları Türk komşularını hiç çekinmeden öldürebilmişlerdir.

Amerika'nın Sivas konsolosu Mr. Jewet, "Ermeniler, karakersiz ve yurt sevgisinden yoksun bir topluluktur. Sıradan bir Ermeni göze girmek ve para kazanmak ve hatta intikam almak için casus, muhbir ve çok zaman da sahte muhbir olmaktadır." demektedir.⁴²⁷ Bu aslında yerinde bir itiraftır. Ermeniler sömürgeci devletler tarafından maşa olma ya müsait olarak görülmüş ve kullanılmıştı.

Sömürgeci devletler hedef bölgeleri hakkında bilgi toplamak ve

---

420 a.g.s., Sayfa: 648

421 a.g.s., Sayfa: 630

422 a.g.s., Sayfa: 628

423 a.g.s., Sayfa: 647

424 a.g.s., Sayfa: 634

425 a.g.y.

426 Gümüş, M. Sıddık; İngiliz Casusunun İtirafı, Hakikat Kitabevi, İstanbul, 1993, Sayfa:107

427 Belleten, Sayı:203, Sayfa: 632

bölge halkını istedikleri tarafa yönlendirmek için oryantalistleri kullanırlardı.

Oryantalistlerin amacı neydi? Batılılar, ticaretlerini genişletmeye ve inkişaf etme yolundaki sanayileri için Doğu ülkelerinden ham madde elde etmeye önem veriyorlardı. Bunun için İslam ülkelerine yolculuğun, onları tanımanın, fiziki, zirai ve beşeri coğrafyasını öğrenmenin ve böylece kendi ticaret ve sanayilerine büyük faydalar sağlayacak gayelerini gerçekleştirmenin gerekli olduğuna inanıyorlardı. Bu sebeple mali müesseseler, şirketler ve bazı durumlarda devlet başkanları, araştırmacıları mali yönden destekliyorlardı. Aynı şekilde ilgili hükümetler kendilerine gerekli himaye ve gözetimi temin ediyorlardı. Emperyalist devletler, sömürge hâline getirdikleri ülkeleri nasıl idare edip hükmedeceklerini bilmeleri için oralardaki kendi memurlarına o ülkelerin dillerini, edebiyat ve dinlerini öğretmeye mecbur kaldılar. Bu safhada, din ve kanunlarına itina gösterdikleri gibi, geniş halk lehçelerine ve yaygın âdetlerine önem vermeye başladılar.⁴²⁸

Müsteşrikler, kolay idare edilmeleri için Müslümanların inançlarının zayıflatılması gerektiğine inanıyor,⁴²⁹ Müslümanları inanç ve kültürleri hakkında şüpheye düşürmeye gayret ediyorlardı.⁴³⁰ Müslümanların güçlü ve zayıf yönlerini öğrenip ve böylece zayıf yönlerden istifade etmeye, güçlü yönleri de zayıflatmaya çalışıyorlardı.⁴³¹ Sonucunda, bu ülkelerde kültür buhranı oluşturuyorlardı.

Bir kısım müsteşrikler Arap toplumlarının tanınmış şahsiyetleriyle dostluk bağlarını tesis edip, bu dostluğu bir perde yapıyor ve bunun arkasından harp esnasında casusluk faaliyetlerini yürütürdü.⁴³²

---

428 Zakzuk, Prof. Dr. Hamdi; Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı, Işık Yayınları, İzmir, 1993, Sayfa: 67

429 Zakzuk, a.g.c., Sayfa: 36

430 Zakzuk, a.g.c., Sayfa: 38

431 Zakzuk, a.g.c., Sayfa: 37

432 Zakzuk, a.g.c., Sayfa: 37

Yabancı Okullar

Batılı devletler sömürmeyi hedefledikleri bölgelere okullar kuruyorlardı. Bu okullar, sömürgeciler için birer üs vazifesi görüyordu. (Merzifon'daki Amerikan Koleji, Pontusçu Rumların bir üssü olarak kullanılıyordu. Bu durum belgelerle sabitlenmiştir.⁴³³) Bu okullar sayesinde, halkın kültürünü etkileyip, hedef bölgelerdeki ileri gelenlerin çocuklarını kendi istekleri doğrultusunda yetiştirirlerdi. (Halide Edip Adıvar, Üsküdar Amerikan Kız Koleji mezunudur.) Millettin düşman işgalinden kurtulmak istediği dönemde o, Sivas Kongresi'ne bir mektup göndererek kurtuluş için Amerikan mandasının gerekli olduğunu dile getirmiştir.⁴³⁴) Batılılar, kendi devletlerini bu okullar sayesinde büyük, demokratik, insan haklarına saygılı, hoşgörülü olarak tanıttırlardı.

Yabancıların kurduğu kolejlerde Batı edebiyatı adı altında İncil'den ve Tevrat'tan bazı metinler okutuluyor, öğrenci fark etmeden Hristiyanlığın etkisine giriyordu. "Ben Hristiyanım." demiyor, fakat bu tesirin bir taşıyıcısı oluyordu.⁴³⁵

Osmanlı ülkesinden çıkar elde etmek isteyen yabancı devletler, azınlıkların haklarını koruma bahanesi ile onları kendilerine ısındırıyor, bu yolda maddi ve manevi desteklerini de esirgemiyorlardı.⁴³⁶ Onlar için hastaneler, yetimhaneler ve okullar açıyor ve onların çocuklarını kendileri için kullanıma hazır birer maşa hâline getiriyorlardı. I. Dünya Savaşı'nda en iyi casusları, okullarında yetiştirdikleri Rum ve Ermenilerdi.

---

433 Belleten, Sayı:203, Sayfa:648-649

434 Kafkas, Mehmet; Milli Mücadelede Öncüler 1, Nil Yayınları, İzmir, 1991, Sayfa: 104

435 Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, Sayfa: 3

436 Belleten, Sayı: 203, Sayfa: 628

Azınlık ve yabancıların açtığı okullar milliyetçi hareketleri güçlendiriyordu.⁴³⁷ Örneğin, Amerikan kolejleri Ermenilere Ermeniceyi öğreterek onlara milliyetçilik duygusunu aşılıyordu.⁴³⁸ Arap bölgelerinde kurulan yabancı okullar ise Arapçaya ve İslam öncesi Arap tarihine büyük ehemmiyet veriyor, bu hareketler de masum görünüyordu. Osmanlı devlet adamları çıkıp da “Neden bu insanlara dillerini ve eski tarihlerini öğretiyorsunuz?” diyemezdi.

1903 yılında yaklaşık 20 milyonu bulan Osmanlı nüfusunun 1.375.000’i öğrenciydi. 1904’te, Orta Doğu’da 60.000 talebesi olan 6000 misyoner mektebi vardı.⁴³⁹ 1884’te Elazığ’da Protestan misyonerlerinin açtığı okul sayısı 83’tür. Protestan misyonerler Diyarbakır’da 22, Erzurum’da 24, Bitlis’te 22 okul açmışlardı.⁴⁴⁰ I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı ülkesinde 500 Katolik Fransız okulu, 675 Amerikan okulu, 178 İngiliz okulu bulunuyordu. I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı ülkesinde 27 resmî Amerikan okulu vardı ve bu okullarda 5.852 öğrenci eğitim görüyordu.⁴⁴¹ 1904 yılında Amerikalıların 465 misyoner okulu ve bu okullarda da 22.867 öğrencisi vardı.⁴⁴² Yabancıların açtığı okulların çoğu ilkokuldu.⁴⁴³ 1897 kayıtlarına göre Fransızların, Osmanlı ülkesinde 127 okulu görünüyordu. Bu okulların 59’u ilkokul, 40’ı ortaokul, 28’i ise lisedir.⁴⁴⁴ Yabancı okulların genelinin Arap bölgelerini mesken tutması da yine düşündürücü bir gerçektir.⁴⁴⁵

Okullar 1900’den sonra Osmanlıdan koparılmak istenen Suriye, Filistin, Lübnan, Güneydoğu Anadolu ve Balkanlarda yoğunluk kazanmıştı.⁴⁴⁶ İngilizler, Lübnan’ın köylerine kadar okul açmışlardı.⁴⁴⁷ 1909’da sadece Amerika’nın Suriye’deki köy ve şehirlere serpiştirilmiş okullarının sayısı 147’dir.⁴⁴⁸ 1899’da İngilizlerin Beyrut’ta 1 okulları varken, bu sayı 1903’te 24’e çıkmıştır. Petrolün varlığı anlaşıldıktan sonra okulların sayısı da artış göstermiştir.⁴⁴⁹

437 Koloğlu,Orhan;Abdülhamit Gerçeği, Gür Yayınları, İst.,1987, Sayfa:379

438 Günay, a.g.c., Sayfa:205

439 Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, Sayfa: 62

440 a.g.c., Sayfa: 72

441 Belleten, Sayı: 203, Sayfa: 650-651

442 a.g.s., Sayfa: 652

443 a.g.d., Sayı: 200, Sayfa: 1033

444 Günay, a.g.c., Sayfa: 188

445 Belleten, Sayı: 200, Sayfa: 1033

446 Günay, a.g.c., Sayfa: 189

447 Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 33, Sayfa: 71

448 Günay, a.g.c., Sayfa: 148

449 Günay, a.g.c., Sayfa: 192

İtalyanlar ise sömürmek istedikleri Trablusgarp'a (Libya) 1911 öncesinde 10 okul açmışlardı.⁴⁵⁰ Yabancı devletler sömürmek istedikleri bölgeye sadece okul açmakla yetinmiyorlar, bölge ekonomisi üzerinde de legal yollarla kontrol sağlamaya çalışıyorlardı. İtalyanlar, 1907'de Libya'da Banco di Roma'yı açtılar. Bu banka, bölgede etkili olan Sünnî şeyhlerine hediyeler gönderiyor, halk arasında nüfuzlu olan kişiler İtalyan etkisi altına alınmaya çalışılıyordu. (Şeyhler hediyeleri kabul etmelerine rağmen Osmanlı idarecilerini de durumdan haberdar ediyorlardı.)⁴⁵¹

Bu eğitim hareketlerinin sonucunda, Orta Doğu'da açılan yabancı okullar Arap milliyetçiliğinin yeşermesinde etkili olmuştur.⁴⁵²

Yabancı okullarda okutulacak kitaplar dışarıda hazırlanıp getirilirdi. Osmanlının bu kitapları gümrüklerde kontrol etme yetkisi de vardı. Fakat devletin bu konuda yetmişmiş uzmanı yok denecek kadar azdı ve kitapların çoğu kontrol edilemiyordu.⁴⁵³ Osmanlı, 1895'lerde yabancı okulların imkânlarını kısıtlama yoluna giriyor, Avrupalı devletler Osmanlıyı sert bir dille uyarıyor ve hatta savaşla tehdit ediyorlardı. Bu sebeple, okulların faaliyetlerini kısıtlamıyorlardı.⁴⁵⁴ Kapitülasyonlar da yabancı okulların yasal sığınacağı olmuştur.⁴⁵⁵

Arap bölgelerinde açılan yabancı okullar Arapça ve Arapların İslam öncesi tarihi üzerinde durarak, Osmanlıyı aciz göstererek, Arapların üstün olduğu düşüncesini sık sık vurgulayarak Arap milliyetçiliğinin yeşermesine önayak olmuştur. Bunu yaparken de kendi devletlerinin yüceliğini kabul ettirmeyi, kendi devletlerinin himayesine girmenin yükselmek için en etkili yol olduğunu anlatmayı da ihmal etmemişlerdir. Bu okullar gerçekten de beklenen meyveyi vermiştir. Suriye ve Lübnan civarında Arap milliyetçiliğine öncülük edecek cemiyetler kurulmuş ve bu cemiyetler Avrupalı devletlerin himayesine girmenin faydalı olacağını bölge halkına kabul ettirme gayreti içinde olmuşlardır.

---

450 Bellekten, Sayı:200, Sayfa: 831

451 a.g.s., Sayfa: 844

452 a.g.d., Sayı: 203, Sayfa: 648

453 Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, Sayfa: 29

454 a.g.c., Sayfa: 29

455 Günay a.g.c., Sayfa: 177

Yahudiler ve Masonlar

Osmanlı Devleti'nin son dönemini anlayabilmek için Yahudiler ve masonlar hakkında kısmen de olsa bilgi sahibi olmak gerekir.

Yahudiler, 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ekonomik olarak belli bir seviyeye gelmiş olmanın verdiği güven, bazı devletlerin kışkırtmaları ve yüzlerce yıldır müstakil bir vatana sahip olamamanın acısı ile Filistin civarında yurt edinmenin yolunu tutmuşlar ve bunun için gizli ve açık çalışan teşekküller oluşturmuşlardı. Osmanlı Devleti'nin üst kademelerini işgal etmiş olan dönmelerin, Avrupa'da ekonomik olarak köşe başını tutmuş olan Yahudilerin, evrensel değerler maskesine bürünen masonların Yahudi yurdu hedefine giden yolda büyük katkıları olmuş, bazen para, bazen makam-mevki, bazen propaganda, bazen uluslararası politika kullanılmıştır.

“Bugün ve gelecekte, belki de kıyamete kadar güçlü, daima haklı karşısında galebe çalacaktır.” diyen Dr. Theodor Herzl, Filistin'in ancak güç kullanarak elde edilebileceğini vurguluyordu.⁴⁵⁶ Yahudiler, bu hükme nasıl varmıştı? Yüzyıllardır, haklı veya haksız olmalarına bakılmaksızın değişik devletler ve topluluklar tarafından zulme maruz bırakılmışlardı. Adaletle hükmetmeyen güçler için haklı olmak pek bir şey ifade etmemiş, zamanla Yahudiler de aynı ahlakı edinmişlerdi. Fakat onlar da kendilerine zulmedenler gibi ifrata kaçmışlar. Haklı haksız, zalim mazlum ayırt etmeden insanlara zulmetmeye başlamışlardı. Bugün Filistin civarında yaşananlar Yahudilerin bu tutumunu açıkça ortaya koymaktadır.

Theodor Herzl, kendilerine Filistin ve civarında otonom bir bölge ayrıldığında, Osmanlının dış borçlarının ödeneceğini, Osmanlı lehine propaganda yapılacağını ve Ermeni terörünün önleneceğini vaat ediyordu. II. Abdülhamid ise bir karış toprak bile satmayacağını, bu vatanın

---

456 Ortadoğu ve Geleceği, Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1992, Sayfa:17

kendisine ait olmadığını, bu toprakların milletin malı olduğunu söylüyordu.⁴⁵⁷

Bundan sonra Yahudiler de II. Abdülhamid'in karşısına çıkmak için geçerli bir sebep bulmuşlardı. Bu iş için de en etkili yol olarak İttihatçılarla birlikte hareket etmeyi gördüler.⁴⁵⁸ Çünkü İttihatçılar, II. Abdülhamid'e karşı oldukları gibi devlet yönetme tecrübesinden ve uluslararası politikanın inceliğinden habersiz, askeriyeden yetişme olduğu hâlde askerlikten de pek haberi olmayan bir gruptu. Türkçülüğe radikal bir şekilde sarılmaları ise siyonistleri ayrıca ümitlendiriyordu. Çünkü Türkçülük güç kazandıkça buna tepki olarak Arapçılık da güç kazanacak ve Türklerle Arapların yolları ayrılacak ve neticede Yahudiler de doğal olarak Filistin civarında yurt sahibi olacaktı. Yahudilerin, Türkçülük çalışmalarını hararetli bir şekilde desteklemesi boşuna değildi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucusu sayılan İbrahim Temo, İtalya'daki Karbonari Kulübü'nün çalışmalarını bilen ve Brindizi'deki mason locasına kayıt olan bir kişiydi.⁴⁵⁹

Yahudiler, Osmanlı yönetimine ya dönmeler vasıtasıyla ya doğrudan ya da masonlar vasıtasıyla müdahale ediyorlardı. Rıza Nur, "Talat'ın iş yaparken danıştığı bir adam vardı. Talat'ın dostu ve itimat ettiği bir adamdı. Devletin en mühim meselelerini bununla görüşürdü. Metr Salem. Yahudi'ydi. Türkçe ve Fransızca'yı iyi biliyordu. Lozan'da karşımızda yer aldı bu adam." diyor.⁴⁶⁰ Rıza Nur, Emanuel Carasso için ise "Lozan Görüşmeleri esnasında Türkiye'den menfaat koparmaya çalışan bir adam. Yahudi dönmesidir. İttihat ve Terakki Partisi'nin Selanik şubesine girmeyi başarmış zamanında. İttihatçılarla masonlar arasındaki bağlantıları kurmuş, masonların parti içine sızmasına yardımcı olmuştu. Parti üzerindeki etkisi oldukça fazlaydı. I. Dünya Savaşı başlayınca İttihatçılar tarafından iâşe müfettişi yapıldı. Bu sayede büyük servet sahibi oldu. 1919'da İtalya'ya kaçtı."⁴⁶¹ diyor. Carasso, savaş yıllarında İstanbul'un gıda stoklarının yöneticilerinden birisi oldu. Çok sayıda insan açlıktan veya hastalıktan ölürken, o büyük bir servet

---

457 Kocabaş, Süleyman; Osmanlı İhtilallerinde Yabancı Parmağı, Vatan Yayınları, İstanbul, 1993, Sayfa: 199-200

458 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 210

459 Tepedelenlioğlu, N.Nazif; İlan-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamid, Yeni Matbaa, İstanbul, 1960, Sayfa: 50

460 Nur, a.g.c., Sayfa: 26

461 Nur, a.g.c., Sayfa: 278

kazandı. Zenginliğinin sebebini ise satın alma işlemlerinden aldığı komisyonlara bağladı.⁴⁶² Hasan Cem ise 'Dünyada ve Türkiye'de Masonluk' adlı kitabında, "E. Carasso, İttihatçıların para babası ve akıl hocasıydı." diyor.⁴⁶³ İttihatçılar, Yahudi dönmesi olduğu bilinen Cavit Beyi de maliye nazırı yapmışlardı. Bu kişi de Lozan görüşmeleri esnasında Osmanlının borç meselesini rüşvet karşılığında Fransızlar lehine halletmeye çalışmıştır.

İttihat ve Terakki'nin kurucularından olan Talat Paşanın masonlardan para aldığı bazı kaynaklarda dile getirilmiş⁴⁶⁴; kendi menfaati için böyle bir şeyi belki de yapmamıştır. Yaptı veya yapmadı. Bilinen bir şey var ki o da İttihatçıların az veya çok Avrupalılarla veya içimizdeki azınlıklarla iş birliği içinde olmasıdır. Bu da onların etkilerine girme ihtimallerinin olduğunu gösterir. Ayrıca halkın İttihatçılara karşı güvenini sarsar. Ayrılıkçı Hristiyan Araplar bu durumu, İttihatçıları tenkit ederken koz olarak da kullanmışlardır.

Orta Doğu'da Yahudiler lehine değişim olabilmesi için bölgenin Osmanlıların etkisinden mutlaka çıkarılması gerekiyordu. I. Dünya Savaşı'nı bunun için bir fırsat olarak görmüş olacaklar ki Kazım Karabekir, anılarında "Almanlar, Osmanlıyı savaşa sokabilmek için masonları kullanmıştır." demektedir.⁴⁶⁵ Bu tür çıkarımlar size gerçekten uzak gibi görünebilir. Fakat Yahudilerin o dönemde Filistin civarında yurt edinmek için gösterdikleri gayretler ve yaptıkları planlar enine boyuna incelendiğinde çok ince hesapların yapıldığı görülür. O dönemleri yaşayan Kazım Karabekir, anılarında, "Yahudi tüccarlar savaşı hisseder hissetmez stoklarını yapmışlardı. Savaş esnasında pahalı satacaklardı. Ayrıca İngilizlerin vaat ettiği Yahudi devleti de iştahlarını kabartıyordu." diyor.⁴⁶⁶ Şu veya bu şekilde Yahudiler, Osmanlının savaşa girmesini istiyordu. Tabii ki tüm Yahudileri bu düşüncedeymiş gibi göstermek de yanlış olur. Yahudilerin bir kısmı Osmanlı Devleti'nin çatısı altında yaşamaktan oldukça memnundu ve siyonistlerin Yahudi halkını sonu pek mutlu olmayacak bir maceraya doğru sürüklediğine inanıyorlardı.

---

462 Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı: 20, Sayfa: 25

463 Cem, Hasan; Dünyada ve Türkiye'de Masonluk, Yeni Çığır Basımevi, İstanbul, 1976, Sayfa: 85

464 Kocabaş, a.g.c., Sayfa: 211

465 Karabekir, Kazım; Gizli Harp İstihbarat, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, Sayfa: 59

466 Karabekir, a.g.c., Sayfa: 59

Yahudi tarihçi Martin Gilbert, 'Birinci Dünya Savaşı'nın Tam Tarihi' adlı kitabında: "Birçok Yahudi, Türkiye'nin yenilgisinin Filistin'de bir Yahudi özerkliğine yol açmasını umuyordu. O kış (1917) Londra'da Romanya doğumlu bir Filistin Yahudisi Alex Aaronsohn, Türkleri Filistin'den çıkartmanın bir yolunu bulmak amacıyla İngilizlere hizmet sundu. Ailesi, Filistin'de bir casus şebekesi bile kurmuştu. O, bu şebekeyi İngilizlerin hizmetine verdi. Gazze ve Birüssebi arasındaki çöldeki kuyuları ve su kaynaklarını iyi biliyorlardı. Bu bilgi, İngiliz kuvvetleri ileri harekâta geçecekleri vakit, çok işe yaradı. İngiliz hükümeti Filistin'deki Türk idaresini İngiliz idaresi altında bir Siyonist antite ile değiştirme düşüncesine yaklaştı. O yaz, Lord Rotschild, Filistin'de bir Yahudi ulusal ülkesi kurulması için bir taslak sundu; böylece Yahudiler, müttefik ordularında görev alarak Türklerin bozguna uğratılmasını önemli bir amaç hâline getirmeye teşvik edileceklerdi. Allenby ordusu, Yafa'nın kuzeyindeki sahilin yanı başındaki ovada Kudüs'ün kuzeyine doğru hareket etmeyi beklerken, birçoğu Rusya doğumlu 5000 Filistinli Yahudi silah altındaydı..." diyor. (Aktaran: Cengiz Çandar)

Yahudiler ve masonlar, İttihatçıları Araplara, Arapları İttihatçılara karşı kışkırtıyorlardı. Her gün biraz daha yaklaşan savaşın farkındaydılar ve başlayacak savaşın kendileri için neler sağlayabileceğini de hesaplıyorlardı. Daha I. Dünya Savaşı'nın ortalarında İngilizlerden Filistin civarında bir Yahudi yurdunun sözünü almışlardı. Savaş hâlinde faydalanarak hazinelerini tıka basa doldurmaları ise işin cabası olmuştu.

Şerif Hüseyin İsyanı

Şerif Hüseyin, Osmanlı Devleti'nin en kritik anında çıkardığı isyanla meşhur olan ve iki milletin arasını açmak isteyenlere malzeme veren kişidir. Hüseyin bin Ali (Şerif Hüseyin), 1856'da Mekke'de doğmuş, Abdülhamit'in iktidarı sırasında, sakıncalı görülerek, İstanbul'da tutulmuştu. II. Abdülhamid, onu İstanbul'da Şura-yı Devlet üyesi olarak bulundurmuştu.⁴⁶⁷ İttihatçılar, yönetimde etkili olmaya başladık-tan sonra onu Mekke Emiri yapmış⁴⁶⁸ ve Şerif Hüseyin, Mekke'nin yönetimine tayin usulüyle gelmiş oldu.⁴⁶⁹

Daha I. Dünya Savaşı başlamadan Hicaz'da Arap krallığı kurmanın yollarını aramış ve bunun için İngilizlerin desteğine başvurmuştu. Savaş esnasında hedefine ulaştığını zannetmiş, 1924'te elde ettiği yerleri İbni Suud'a terk etmek zorunda kalarak önce Kıbrıs'ta sonra ise Amman'da yaşamaya mahkûm olmuş ve 1931'de ölmüştür. İsyankâr ihtiyarın son günleri de perişanlık içinde geçmiştir.

Şerif Hüseyin, daha savaş başlamadan İngilizlerle diyalog kurmuş-tur. Fakat İngiltere ona karşı temkinli yaklaşmış ve kesin bir şey söylememiştir. Osmanlı, savaşa girdikten sonra İngiltere'nin tavrı değişir ve Şerif Hüseyin'i isyana teşvik eder.⁴⁷⁰ Şerif Hüseyin, oğlu Abdullah'ı Kahire'ye gönderdiğinde, İngiliz temsilcisi, Alman nüfuzunun Osmanlı ülkesinde artmasına karşılık, Arabistan'da oluşacak böyle bir yapılan-maya taraftar olmasına rağmen Abdullah'a olumlu cevap vermez ve uygun bir zamanı bekler.⁴⁷¹ Osmanlı, savaşa girerek bu uygun zamanı oluşturur.

---

467 Belen, a.g.c., Sayfa: 282

468 Yılmaz, a.g.c., Sayfa: 28

469 Bayur, Hikmet; Türk İnkılap Tarihi, Cilt: II, Kısım: III, TTK Yayınları, An-kara, 1951, Sayfa: 198

470 Turan, Ömer; Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu, Yeni Şafak, Sayfa: 106

471 Bayur, a.g.c., Sayfa: 196

Dr. Philip Stoddard, "İttihatçılar, Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah ile İngilizlerin görüştüğünü biliyordu. Bilinmesine rağmen Şerif Hüseyin'e karşı harekete geçilmemesi şaşırıktır." diyor.⁴⁷²

Şerif Hüseyin'in isyanını Arap milliyetçiliği ile açıklamak çok zor. Şerif Hüseyin'in ortaya çıkışına kadar Arap milliyetçiliği gayrimüslimlerden oluşan küçük bir çevrenin çalışmalarıyla sınırlıdır. Müslümanlardan çok az kimse bu harekete taraftar olmuştu.⁴⁷³ Arap milliyetçiliğinin yeşerdiği yerler daha çok Hristiyan Arapların bulunduğu Suriye ve Beyrut civarlarıydı. Şerif Hüseyin'in isyanı ise bu bölgelerin uzağında gerçekleşmiştir. İsyân, Araplardan ziyade Şerif Hüseyin'in şahsi isyanı olmuştur.⁴⁷⁴ Olayın Arap milliyetçiliği ile doğrudan ilgisi olmamıştır.

İngilizler, Şerif Hüseyin'e ilk anda büyük bir Arap krallığı vaat eder gibi görünse de aslında büyük bir Arap krallığına karşıydılar. Çünkü bu onların işine gelmezdi. Böyle bir bölgenin sömürülmesi zor olurdu. Ayrıca büyük bir Arap devleti gelecek adına tehlikeli olabilirdi. Şerif Hüseyin'in büyük bir Arap devleti istediğini kesin olarak anlayınca ondan yüz çevirdiler.⁴⁷⁵

İngilizler, Şerif Hüseyin'in kendisini Arap kralı ilan etmesini tenkit ederek, "İngiliz müşavirine danışmaksızın Arap milletinin kralı olduğunu ilan etti. Bu hareket tedbirli bir iş değildir. Çünkü Arabistan'ın büyük liderlerinden hiçbirinin ona bu unvanı layık görmeleri muhtemel değildir." diyorlardı.⁴⁷⁶ Şerif Hüseyin'in krallık ilan ettiği günlerde Osmanlıya bağlı Arap topraklarında birbirinden bağımsız başka liderler de vardı ve hiçbirisi Şerif Hüseyin'in hâkimiyetini kabul edecek durumda değildi.

Şerif Hüseyin'i şehir halkları da desteklemiyordu. Onun asıl destekçileri kendilerine verilecek parayı önemseyen, din ve milliyet gibi şeyleri pek önemsemeyen bedevilerdi ve onları da para hareket ettiriyordu. İngilizler, isyana karşılık, Şerif Hüseyin'e ayda 40 bin altın vermişlerdi.⁴⁷⁷

---

472 Stoddard, Philip Dr.; Teşkilat-ı Mahsusa, Arba Yayınları, İstanbul, 1994, Sayfa:316

473 Turan, a.g.e., Sayfa: 105

474 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979, Sayfa: 695

475 Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1995, Sayfa:29

476 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:6, Ankara, 1978, Genelkurmay Basımevi, Sayfa: 25

477 Bardakçı, İlhan; İmparatorluğa Veda, Hülbe Yayınları, İstanbul, 1985, Sayfa: 57

Hicaz bölgesi yerel liderlerin etkisi altındaydı. O dönemde Osmanlının bölgede mutlak bir hâkimiyete sahip olduğunu söylemek çok zordur. I. Dünya Savaşı'ndan birkaç yıl önce yaşanmış Yemen İsyanı ve diğer isyanlar bunun yakın örneklerini teşkil etmiştir. Son dönemde Arap liderleri ile Osmanlıdan çok İngiliz casusları ilgilenmiş ve onlara güven telkin etmişlerdir. Şerif Hüseyin ve İbni Suud, Osmanlının kutsal cihat çağrısı konusunda ne yapacaklarını bile casus Shakespear'e sormuşlardır. O da Osmanlının çağrısına uymalarının uzun vadede kendi zararlarına olacağını anlatmış ve onları bu konuda beklemeye ikna etmiştir.⁴⁷⁸ Osmanlının bölgedeki etkisi veya Araplara verdiği güven ne kadardı ki bu insanlar İngiliz casusları ile savaşa giriş keyfiyetlerinin teatisini yapıyorlardı.

Şerif Hüseyin ve oğullarını Arap devleti kurma konusunda ümitlendiren nokta ise, Osmanlının yıkılışının yakın olduğunu anlamaları ve sömürgeci devletlerden aldıkları cesaret idi.⁴⁷⁹ Şerif Hüseyin, I. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında bile kendisinde harekete geçme cesareti bulamamıştır. 1916 yılının haziranına kadar hem itilaf ve ittifak grubunun savaştaki durumunu mukayese yapmış hem de etrafına adam toplamıştır. I. Dünya Savaşı başlarken Şerif Hüseyin'in etrafındaki adamların sayısı birkaç yüz kişiyi geçmiyordu. İttihatçı hükümet kendisine verilen istihbaratı gerektiği gibi değerlendirip önlemine alsaydı, Şerif Hüseyin isyana kalkışamazdı.

Şerif Hüseyin'in bölgede isyan çıkaracağıın belirtileri fazlaydı. Fakat buna rağmen İttihatçıların etkili bir önlem almaması düşündürücüdür. İsyandan sonra İttihatçı hükümetin yaptığı gazete duyurusu şöyledir: "Bütün iş Hüseyin'in şahsi eseridir. İslamlık ve Araplıkla ilgisi yoktur. Hüseyin'in hıyaneti çoktandır biliniyordu; o bir İngiliz aleti idi..."⁴⁸⁰ Yani, âdeta bile bile onun isyanına göz yumduk deniyor.

Nisan 1915'te Şerif'in adamları Alman deniz birliğine saldırdılar. Bu mücadele iki gün sürdü.⁴⁸¹ İttihatçılar bunu Şerif Hüseyin'in düşmanlığı olarak görmek istemediler veya öyle göründüler.

---

478 Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1995, Sayfa: 87

479 Kutay, Cemal; Necit Çölllerinde Mehmet Akif, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992, Sayfa: 33

480 Bayur, Hikmet; Türk İnkılap Tarihi, Cilt: III, Kısım: III, TTK Yayınları, Ankara, 1951, Sayfa: 282

481 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, Sayfa: 154

Durumu o dönemin etkili isimlerin hatıralarından da faydalanarak inceleyelim:

Teşkilat-ı Mahsusa Reisi Eşref Bey, Şerif Hüseyin'in bölgede İngilizler başarı kazanmaya başladığında Osmanlıya karşı isyana kalkışacağını haber verince Cemal Paşa: "Nasıl olur? Bu adam Kur'an-ı Kerim üzerine el basarak yemin etti. Ceddinin büyük hatırası namına teminat verdi. Bu adam bu kadar alçak mıdır?" demiştir.⁴⁸² IV. Ordu komutanı Cemal Paşa, Şerif Hüseyin'in hainlik yapacağı konusunda uyarıldıysa da buna aldırış etmemiştir.⁴⁸³ İsyana iyice belirdiği hâlde Cemal Paşa acil önlem almıyor hâlâ Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in isyana girişmeyeceğine inandığını söylüyordu.⁴⁸⁴ Belki de rolünü çok iyi oynuyordu. O günlerde Suriye üzerine güzel yatırımlar yapmanın peşinde olan Cemal Paşa, Hicaz'la ilgilenmiyordu. Neden ilgilensin ki? Hicaz'dan vergi gelmediği gibi üstüne üstlük oraya para akıtılıyordu.

Eşref Kuşçubaşı, hatıralarında Şerif Hüseyin'in isyan edeceğini bir buçuk yıl öncesinden haber vermeye başladıklarını fakat İttihatçı yönetimin bu raporları önemsemediğini söylüyor.⁴⁸⁵

Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, Cemal Paşaya güven telkin etmek, IV. Ordu bölgesindeki gidişatı takip etmek için Cemal Paşanın yanında ordu karargâhında duruyordu. Hicaz İsyanı'nın başlayacağı günlerde Faysal, Cemal Paşanın yanından ayrılmak istemiştir. Bu durum üzerine Cemal Paşa, hatıralarında şu yorumu yapmıştır (16 Mayıs 1916): "Mademki bir kere Şerif Hüseyin ve evlatları tarafından aldatılmaya başlamıştım, bu aldanmakla nihayete kadar devam etmeyi tercih ediyorum."⁴⁸⁶ Yine Cemal Paşa aynı gün Fuat Erden'e, "Pek yakın bir zamanda bir Hicaz İhtilali karşısında kalacağımıza emin olunuz." diyor.⁴⁸⁷

Faysal, Cemal Paşanın yanında anahtarı IV. Ordu tarafından bilinmeyen bir şifre kullanarak babası Şerif Hüseyin'le telgraf vasıtasıyla haberleşiyor, fakat Cemal Paşanın hâlâ gözü açılmıyor⁴⁸⁸ veya farklı bir

---

482 Kutay, a.g.c., Sayfa: 33

483 Bayur, a.g.c., Sayfa: 239

484 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, Sayfa: 161

485 Stoddard, a.g.c., Sayfa: 122

486 Kutay, Cemal; Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, Alioğlu Yayınevi, İstanbul, S: 10495

487 Kutay, a.g.c., S: 10495

488 Bayur, Hikmet; Türk İnkılap Tarihi, Cilt: III, Kısım: III, TTK, Ankara, 1951, Sayfa: 253

tutum içine girmiş. Faysal, Osmanlı subaylarının gözleri önünde isyanı teşkilatlandırmıştır.⁴⁸⁹

İttihatçılar, Şerif Hüseyin'i 1909 senesinde Hicaz'a Mekke Emiri olarak gönderince, Şerif Hüseyin'in Mekke emirliğini ele geçirmek için uğraştığını bilen ve onu danıştay üyesi olarak İstanbul'da tutan II. Abdülhamid⁴⁹⁰, Ali Fethi Okyar'a, "Eyvah bu adam başımıza iş açacak." demiştir.⁴⁹¹ Aslında böyle olacağını İttihatçılar da çok iyi biliyorlardı.

1913 yılının sonlarında hükümet, Hicaz idaresinin de devletin diğer yerlerinde uygulamaya sokulan merkezileştirme modeline uymak zorunda olduğuna karar vermişti. Mekke Emiri Hüseyin buna karşı çıkınca, hükümet onu görevinden almaya karar verdi. 1914'e gelindiğinde hükümet karar değiştirdi ve bunu da Miralay Vehib Bey'e bildirdi. Vehib Bey, Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın İngilizlerle irtibat hâlinde olduğunu biliyordu ve Şerif Hüseyin'i de tutuklamak için hazırıldı.⁴⁹² Vehib Bey, daha isyan başlamadan çok önce, Cemal Paşaya çektiği telgrafta, "Şerif, bir dakikada ne söylese öteki dakikada daima tersini söyler. İngiliz taraftarıdır. Ondan mücahit elde etmeye uğraşmaktan vazgeçmek ve 'Sarf ettiğin gayretler için müteşekkirim.' demek, asla meydana getirmedeği bir şey için ona devamlı para vermekten daha iyi olur." demiştir.⁴⁹³ Şerif Hüseyin ve oğullarının isyan edeceğini Almanlar da İstanbul'a bildirmiş, fakat önlem alınmamıştır.⁴⁹⁴ Vehib Paşa, daha 17 Mart 1914'te, Şerif Hüseyin'in durumuyla ilgili olarak Milli Savunma Bakanlığı'nı telgrafla uyarıyordu.⁴⁹⁵

Medine Müdafii Fahrettin Paşanın istihbarat kâtibi Naci Kâşif Kıcıman hatıralarında, "Medine Muhafız ve Kumandanı Basri Paşa, yakalamış olduğu bir propagandacı casus vasıtasıyla isyanın tertibini ve bu tertiple alakadar olanları ve isyanın ne zaman ve ne suretle başlayacağını haber almış ve durumu mufassal bir rapor hâlinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirmişti.⁴⁹⁶ Şerif ve oğullarının durumunu bilen Basri Paşa,

---

489 Bayur, a.g.c., Sayfa: 217

490 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:6, Genelkurmay Basımevi Ankara, 1978, Sayfa: 18

491 Stoddard, a.g.c., Sayfa: 176

492 Stoddard, a.g.c., Sayfa: 117

493 Stoddard, a.g.c., Sayfa: 117

494 Stoddard, a.g.c., Sayfa: 118

495 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, Sayfa: 896

496 Kıcıman, Naci Kâşif; Medine Müdafaası, Sebil Yayınevi, İstanbul, Sayfa: 38

kendilerine verilmek üzere gönderilen silahları da vermemişti.⁴⁹⁷ Şerif Hüseyin'in çocukları Ali ve Faysal'ın tutuklanması hâlinde isyana teşebbüs edilmeyecekti. Bunun için Cemal Paşadan müsaade talep edilirse de cevap alınmadı." diyor.⁴⁹⁸ Naci Kâşif Kıcıman, hatıralarında "Basri Paşa, isyanın başlayacağını bildiren raporu Galip Paşaya da göndermiştir. Galip Paşa, Hüseyin'in böyle bir şey yapmayacağını söylemiştir.⁴⁹⁹ Cemal Paşa, ilk kurşun Şerif Hüseyin ve oğullarından gelmedikçe harekete geçilmemesini bildirmiştir. Aksine hareket edenin de şiddetli bir şekilde cezalandırılacağını Medine'ye bildirmiştir." diyor.⁵⁰⁰

İsyan hakkında bilgi verenler bile suçlanmaya başlayınca, bölgedeki yetkili kişiler bile duyarsız davranmaya başladılar. Mekke'de 130'ncü Alay 2'nci Tabur Komutanı olarak bulunan Yüzbaşı Mümtaz, hatıralarında "Hicaz'da vuku bulan bir ihtilal ve fenalığa karşı hiçbir tertibat alınmamıştı ve Hicaz Emiri hakkında tahkikat yapmak ve Urban ile temasta bulunmak yasaklanmıştı." diyor.⁵⁰¹ Sanki kurulan bir senaryoya müdahale ettirilmiyordu. Belki Şerif Hüseyin de bu senaryonun bilinçsiz oyuncusuydu; belki de her şeyden haberi vardı.

Mekke, Medine ve Cidde gibi üç önemli merkezde aynı zamanda isyan başlayacağı bilindiği hâlde önlem alınmamıştır.⁵⁰² Cemal Paşa, hâlâ ilk kurşun, asilerden gelsin demektedir. Asiler harekete geçtiğinde iş iştenden geçmiştir. Haziran 1916'da, yani isyanın başlamakta olduğu günlerde, Mekke'deki Türk askerlerinin sayısı kırk yedi kişiden ibaretti. Şehir dışındakiler de sayılacak olursa askerlerin toplamı bini geçmiyordu.⁵⁰³ O günlerde Şerif Hüseyin'e katılanların sayısı dört bin civarında tahmin ediliyor.⁵⁰⁴ Fahrettin Paşa, 2 Haziran 1916 sabahı Cemal Paşaya çektiği telgrafta isyanın başlamak üzere olduğunu ve kendisinin desteklenmesini bildiriyordu.⁵⁰⁵ 3 Haziran 1916'da Fahrettin Paşa ile Basri Paşa, IV. Orduya çektikleri telgrafta isyanın başlamakta olduğunu

---

497 Kıcıman, a.g.c., Sayfa: 39

498 Kıcıman, a.g.c., Sayfa: 40

499 Kıcıman, a.g.c., Sayfa: 41

500 Kıcıman, a.g.c., Sayfa: 41

501 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, Sayfa: 164

502 a.g.c., Sayfa: 230

503 a.g.c., Sayfa: 218

504 a.g.c., Sayfa: 218

505 a.g.c., Sayfa: 173

ve silah gönderilmesini bildirdiler.⁵⁰⁶ İsyana başladıktan sonra, IV. Ordudan ayrılabilir bir birlikle bölgeye gidilmesi istendiyse de ordunun buna yeterli sayıda asker çıkarması mümkün olmadığından bu fiyaktan vazgeçilmiş, Hicaz mevcut durumuyla baş başa bırakılmıştır.⁵⁰⁷ 3 Haziran 1916'da destek birliği yola çıkarıldıysa da⁵⁰⁸ bundan destek birliği olarak söz etmek çok zordur.

Savaşın başlangıcında Şerif Hüseyin'in emrindeki askerlerin sayısı 500 kişiyi geçmiyordu.⁵⁰⁹ Şerif Hüseyin'in ise tereddütleri vardı. İttihatçı yöneticilerin duyarsızlığı sonucunda kısa zamanda Şerif Hüseyin'in tereddütleri azaldı, askerleri arttı. O dönemin hükümetinin yumuşak davranışları, işi alttan alması veya gecikmesi ile Şerif'in işini kolaylaştırmış ve onlara cesaret vermişti.⁵¹⁰

Şerif Hüseyin, İngilizlerle Osmanlıya karşı isyan konusunda, anlaştıktan sonra bile Hicaz yönetiminin babadan oğla geçecek şekilde kendi yönetimine bırakılmasını Enver ve Cemal Paşaya bildirir. Büyük bir ihanetle çok büyük bir krallık elde etme yerine ihanetsiz bir şekilde küçük bir bölgenin muhtariyetine razı olduğunu göstermiştir.⁵¹¹ İttihatçılar ne onun isteğini yerine getirdiler⁵¹² ne de gelmekte olan isyana karşı önlem aldılar. Cemal Paşa, Şerif Hüseyin'in yaptığı muhtariyet teklifini reddettiğini hatıralarında dile getiriyor.⁵¹³

Sanki bölgeyi gözden çıkarmışlar da olayın sorumlusu olmak istemiyor gibiler. Türk milleti, "Yöneticilerimiz kutsal bölgeleri terk ettiler." diyecek; Araplar ise Osmanlıya karşı büsbütün küsecekler. Güney sahillerinde etkili olmaya başlayan İngilizlere karşı güçlü bir donanma oluşturulamadığına göre arada tampon bir bölgenin oluşması da fena olmazdı. Şerif Hüseyin'in yönetimindeki Hicaz tampon bölge vazifesi görebilirdi.

İttihatçı hükümet isyana göz yummaktadır. Galip Paşanın vurdumduymazlığı, Cemal Paşanın tavırları, bölgeye yeterince asker gönderilmemesi vs. bunu gösteriyor. Almanlar da zaten böyle bir şeyden yanalar.

Osmanlının Hicaz'daki son valisi ve komutanı Galip Paşa, I. Dünya

---

506 a.g.c., Sayfa: 174

507 a.g.c., Sayfa: 188

508 a.g.c., Sayfa: 174

509 a.g.c., Sayfa: 86

510 a.g.c., Sayfa: 163-164

511 Bayur, a.g.c., Sayfa: 248

512 Armaoğlu, Fahir; Siyasi Tarih, A.Ü. SBF Yayını, 1973, Sayfa: 439

513 Kutay, a.g.c., S: 10487

Savaşı ile ilgili anılarında şunları anlatıyor: “Mekke Emiri Şerif Hüseyin’in isyana hazırlandığı aşikârdı. Hüseyin’in ikinci oğlu Abdullah, senelerce Mısır’da kalarak İngilizlerle anlaşmıştı. Dördüncü oğlu Fay-sal İstanbul hükümetini oyalamakla meşguldü. Hicaz’a benden evvel vali ve kumandan olarak gönderilen Vehib Paşaya, Babîali gizli bir emir vermiş, Şerif Hüseyin yerine Şerif Ali Haydar’ın geçirilmesine karar verildiğini, bir fırsatını bularak Şerif’le ihtilaf hâline gelinmesini ve askerî kuvvetle sarayı çevirerek Şerif’in, makamından indirilmesini bildirmişti. Vehib Paşa, bu fırsatı yakalamış, fakat Babîali, harbin buhranlı bir devresinde, Hicaz’da hâdiselerden çekinerek verdiği sözde durmamış, bunun üzerine de Vehib Paşa istifa etmiştir.”⁵¹⁴

Galip Paşa, hatıralarında Mekke’ye görevine gittiği zaman Şerif Hüseyin’in oğlu Ali tarafından kendisine bir suikast tuzağı kurulduğunu söylüyor.⁵¹⁵ Daha göreve bile başlamadan böyle bir şey oluyor. Ve bu durumu dile getirdikten sonra da “Nereye gittiğimi ve kiminle mücadele edeceğimi anlıyorum.” diyor.⁵¹⁶ Belki de Vehib Paşadan, işin iç yüzünü öğrendiği için duyarsız davranmak zorunda kalıyor. Yine Galip Paşa, anılarında;

“Mekke Emiri Şerif Hüseyin’in, İngilizlerden altın aldığını öğrenmiştim... İngilizlerin Şerif Hüseyin’e altı bin altın gönderdikleri haberini Emir Avni’r-Refik’in yeğeninden almıştım...” diyor.⁵¹⁷ Daha da ilginç, Galip Paşa, Şerif Hüseyin’in isyana kalkışacağını ve harekete geçtiğini birbirinden değişik örneklerle dile getiriyor.⁵¹⁸ “Şerif Hüseyin, sadece kendi çevresindeki adamları ihanete hazırlık için yeterli bulmayarak, Hint’ten, Çin’den adam getiriyordu. Tabii, İngilizlerin vasıtasıyla yapıyordu bunu...” diyor.⁵¹⁹ Bunları Osmanlı’nın Hicaz’ı korumakla görevlendirilen paşası söylüyor. Galip Paşa, Taif’e yazılığa çekildiği hâlde, Şerif Hüseyin geleneği terk ederek Mekke’de kalmayı yeğler ve Ramazan’ı Mekke’de geçirmek istediğini bahane eder.⁵²⁰ Daha göreve başladığı günlerde bölgede isyan çıkacağını tahmin ettiğini söyleyen Galip Paşa, Şerif Hüseyin’e karşı önlem almaz. İsyanın başlamakta

---

514 Kutay, a.g.c., S: 10445

515 Kutay, a.g.c., S: 10446

516 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, Sayfa:147

517 Kutay, a.g.c., S: 10465

518 Kutay, a.g.c., S: 10466-10467

519 Kutay, a.g.c., S: 10475

520 Bayur, a.g.c., Sayfa: 266

olduğu kendisine bildirildiği hâlde Galip Paşa yine de aldırış etmez.⁵²¹ Mekke’de isyan çıkmış ve Taif’in de işgal olunacağı kendisine haber verilmiş; fakat Galip Paşa hâlâ duyarsızdır.⁵²² Hicaz isyanının başladığı günlerde bile Galip Paşa hâlâ Taif’te istirahat ediyor hâldedir.⁵²³

Galip Paşaya, Cidde Mutasarrıfı eliyle Râbi Şeyhi (Türlere bağlı bir kişi) Hüseyin Mübeyrik’ten gelen bir mektupta, “Emirin ayaklanacağı, oğlu Ali’nin aracılığıyla kendisinin bu ayaklanmaya çağrıldığı ve ayaklanmanın 5 Haziran 1916’da, Medine, Mekke, Cidde ve Taif’te aynı zamanda başlayacağı...” bildirilmişti.⁵²⁴ İsyan, kendisine yeriyile ve zamanıyla tam olarak bildirilmişti.

İsyanın belirtileri olduğu hâlde Galip Paşa (Pasiner), Mayıs 1916’da askerî birliğin önemli bir kısmıyla yazlık merkez olan Taif’e gitti.⁵²⁵ Bedeviler karşısında onları cesaretlendiren tavizler verip, Şerif Hüseyin’in aleyhinde olan memurların işine son verileceğini bildirdi. Güya böylece Şerif Hüseyin’in güvenini kazanmaya çalıştı. Şerif Hüseyin de Osmanlının maaşlı olarak emrine verdiği yerli birliklere: “Paranızı ben veriyorum, yalnız bana bağlı olacaksınız ve kendi oğullarımı dahi vurun desem vuracaksınız.” gibi telkinlerde bulunur.⁵²⁶ Onun bu sözleri bile isyanın başlayacağını farklı bir belirtisidir. Cemal Paşa, isyan ihtimaline rağmen Şerif Hüseyin’e silah ve mühimmat göndermiştir.⁵²⁷

Şerif’in oğlu Abdullah, Galip Paşaya: “Her şeyden haberimiz var. Fahrettin Paşa, Mekke’ye gelince kapınız önünde bizi ipe çektirecek, Şam’daki idamlardan sonra sıranın bize geldiğini sanki bilmiyor muyuz?” demiştir.⁵²⁸

Galip Paşanın bu duyarsızlığının veya bile bile gerekli tedbirleri almamasının sebebi neydi? Şerif Hüseyin ve oğullarının isyan edeceğini bilen ve onları tam tutuklayacağı zaman Vehib Paşanın İstanbul’daki İttihatçılar tarafından durdurulmasının ve istifa etmesinin asıl sebebi

---

521 Bayur, a.g.c., Sayfa: 269

522 Bayur, a.g.c., Sayfa: 272

523 Bayur, a.g.c., Sayfa: 249

524 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, , Sayfa: 160-161

525 a.g.c., Sayfa: 231

526 Bayur, a.g.c., Sayfa: 241

527 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979, Sayfa: 401

528 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, , Sayfa: 160

neydi? Galip Paşa, Vehib Paşanın durumundan hangi dersi çıkarmıştı ki Şerif Hüseyin isyanına seyirci kalıyordu? Elimizdeki bilgi ve belgelerle bu sorulara cevap veremiyoruz.

Almanlar, Mekke ve Medine civarına güç gönderilmesine karşıydılar. Onlar için, kutsal cihatta sözü geçmeyen halife ile Şerif Hüseyin'in hiçbir farkı kalmamıştı. Araplarla savaşılacağına, İngilizler üzerine gidilmesi gerektiğine inanıyorlardı. Alman komutan Liman Von Sanders, bunu hatıralarında da anlatmıştır.⁵²⁹ Almanların, stratejileri savaş esnasında belirleyici miydi? Irak'ta ilk anda başarı elde edildi. İngiliz birlikleri General Towshend'le birlikte esir alındı. Fakat Enver Paşa, Almanların isteğine uyararak, İran'ı Rus kuvvetlerinden temizlemeye karar verdiği için, Irak Cephesi'ndeki taarruzları devam ettiremedik. Böylece İngilizler karşısında zayıf kaldık.⁵³⁰ Almanlar, savaş esnasında, Türk çıkarlarından çok kendi çıkarlarını düşünmüşlerdi. Bunu onlarla yan yana savaşmış olan komutanlarımız anılarında anlatmışlardır. Orta Doğu cephelerinde etkili olan kendi komutanlarımız da Hicaz'daki birliği (Fahrettin Paşa komutasındaki birlik) güçlendirmek yerine, oradaki birliğin de Filistin Cephesi'ne kaydırılmasını istiyorlardı.⁵³¹ Kendilerince haklıydılar, çünkü tüm cephelerde desteğe ihtiyaç vardı. Üstelik savaşın kaderini belirleyecek cephe Hicaz değildi. Buna bağlı olarak da onlar için, belki Şerif Hüseyin isyanının pek önemi yoktu.

Şerif Hüseyin ve oğulları bölgenin sahipsiz bırakılmasını fırsat olarak görüyorlardı. Birkaç bin kişilik bir takviyenin gelme ihtimali bile onların cesaretini kırabilirdi. Buraya asker gönderilmeyerek onlar teşvik edilmiş oldu. Medine'ye kadar geldiği hâlde Mekke'ye ulaştırılmayan 3.500 kişilik Türk birliği Mekke'de başlayacak isyan için caydırıcı bir güçtü, fakat oraya gönderilmedi.⁵³² Osmanlının, Arap bölgesindeki birliklerin bir kısmını Çanakkale'ye kaydırarak bölgedeki askerlerini azaltması Şerif Hüseyin ve oğullarını cesaretlendirdi.⁵³³ Osmanlı savaş boyunca hiçbir zaman Hicaz'a yeterli kuvvet göndermedi. Hatta savaş başlarken bile buraya asker gönderilip gönderilmemesi tartışıldı. Şerif Hüseyin ve diğer Arap liderlerine İngilizler deniz yoluyla yardım

---

529 Bayur, a.g.c., Sayfa: 316-317

530 Armaoğlu, a.g.c., Sayfa: 435

531 Mango, a.g.c., Sayfa: 202

532 Bayur, a.g.c., Sayfa: 262

533 Bayur, a.g.c., Sayfa: 241

getiriyordu. Osmanlı Devleti'nin Arap Yarımadası sahillerini deniz gücü ile koruma altına alması gerekirdi. Fakat bu yapılmadı ve yapılmazdı. Osmanlı karadan ve denizden gereken önlemleri almamıştı, alamamıştı. Basra'daki Osmanlı kuvvetleri burayı savunabilecek yeterlilikte değildi ve İngilizler zorlanmadan Basra'yı ele geçirmişlerdi.⁵³⁴ Böylece Araplara kendi acizliğini, İngilizlerin ve Fransızların büyüklüğünü gösteriyordu. Şerif Hüseyin, İngilizlere karşı savaşmaya kalksaydı Osmanlıdan gereken yardım gelebilir miydi? Şüpheli veya hayır... Asker ve silah olsa zaten kuzeydeki cephelerde kullanılırdı. Kuzey cephelerini yakından gören Faysal bunu biliyordu. Osmanlının durumu Araplara gelecek vaat etmemişti. Şerif Hüseyin ve oğulları savaşın ilk 2-2,5 yılında isyana kalkışmadılar, belki de hâlâ Osmanlıdan ümitleri vardı.

Şerif Hüseyin güçlenene ve Osmanlı bölgeyi sahipsiz bırakana kadar Şerif Hüseyin'e katılacak kişilerin geneli tereddüt içindeydi. Ortamın uygun hâle gelmesiyle Şerif Hüseyin'e katılmakta tereddüt yaşamadılar. Artık bölgenin yeni sahibi olarak Şerif Hüseyin görülüyordu. Gücüne güvenilen Osmanlı yoktu, gereken önlemler zamanında alınmamıştı.

Cemal Paşa, hatıratında savaş esnasında Hicaz ve civarında açlık tehlikesi bulunduğunu söylüyor.⁵³⁵ Fakat halk ihtiyacını İngiliz bölgelerinden satın almayla gideriyordu. İngilizler, bölgeye doğrudan asker sokmuyorlardı. Hristiyan askerlerin Hicaz'a girişine Müslüman sömürgelerin tepki göstereceğinden çekiniyorlardı. Şerif'in yardımına da Müslüman sömürgelerden getirdikleri askerleri destekçi olarak göndermişlerdi. İngilizler her hâllerinde bölgede Osmanlıdan daha güçlü oldukları görüntüsünü veriyorlardı.

Şerif Hüseyin de kendisine göre haklıydı ve bölge halkının gözünde de haklı görünmek için değişik propagandalar yapıyordu. İttihatçıların sergiledikleri tutum ve davranışlar ise Şerif Hüseyin'e zengin bir propaganda malzemesi veriyordu.

Şerif Hüseyin, Arap halkına yaptığı bildiride, Suriye'de Cemal Paşanın Arap eşrafını idam ettiğini, meşrutiyetten sonra yönetimin bozulduğunu, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) saygısızlık gösterildiğini, memleketin

534 Kösoğlu, Nevzat; Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 1990, Sayfa: 715

535 Kutay, a.g.e., S: 10473

halife tarafından değil Cemal, Enver ve Talat üçlüsü tarafından yönetildiğini dile getiriyordu.⁵³⁶ Cemal Paşanın kritik bir dönemde Arap ileri gelenlerini astırması, İttihatçıların padişah V. Mehmet'i kukla hâline getirerek devleti şahsi fikirleri doğrultusunda yönetmeye çalışmaları ve yaptıkları hatalar Şerif Hüseyin'e malzeme vermiştir.

Şerif Hüseyin, İngilizlerden de aldığı dersle: "Taarruz harbine giren bir halifenin cihat çağrısına uyulmaz." türünden söylemler kullanıyordu. Osmanlının sömürgeci bir siyaset izleyen Almanya'nın yanında yer alması da onu haklı çıkarır nitelikteydi.⁵³⁷

Şerif Hüseyin, Türkçülerin Arapçaya karşı başlattıkları çalışmaları propaganda aracı olarak kullanmayı da ihmal etmemiştir.⁵³⁸

Hicaz isyanının başlayacağı günlerin arifesinde oruç vardı, ramazan ayı yaklaşıyordu. Askere oruç tutmayabilecekleri söylenmişti. Şerif Hüseyin bunu da cahil halka İttihatçıların dinî vecibelere karşı duyarsızlığı olarak anlatmıştır.⁵³⁹

Şerif Hüseyin, isyanının İttihatçılara karşı olduğunu anlatıyor, İstanbul'a gönderilen Kutsal Emanetlerin de İttihatçılar tarafından çalınmış olduğu yaygarasını yapıyordu.⁵⁴⁰ Hâlbuki Fahrettin Paşa, Medine'nin işgal olabileceği ihtimaline binaen Kutsal Emanetleri güvence altına almak istemişti.

Şerif Hüseyin, Hicaz'ı bundan sonra Türklerin takviye edemeyeceğini, hükümetin bunda güçsüz olduğunu ileri sürerek, aç kalma psikozuna ittiği halk kitlelerini, olumsuz yönde etkileme yolunu tuttu.⁵⁴¹ Kısmen de olsa başarılı oldu. Ancak, savaştan önce fakirlik içinde olan bölge halkı savaşla birlikte kıtlık yaşamaya başlamıştı.

Faysal ise isyanın başladığı günlerde: "Ey Arap evladı! Ben Medine'yi muhasara ediyorum. Ruslar, Anadolu'nun büyük bir kısmını istila ettikleri gibi, İngilizler de Irak'ı zapt etmişlerdir. Yakında Kudüs de düşecektir. Mekke'de yeni kurulan saltanata tâbi olmak üzere uyanınız." beyanında bulunuyordu.⁵⁴²

---

536 Belen, a.g.c., Sayfa: 303

537 Tekin, Emrah; Gizli Ordular, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, Sayfa: 64

538 Koloğlu, Orhan; Gazi'nin Çağında İslam Dünyası, Boyut Kitapları, İstanbul, 1994, Sayfa: 93

539 Bayur, a.g.c., Sayfa: 280

540 Bayur, a.g.c., Sayfa: 290

541 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, Sayfa: 169

542 Kafkas, Mehmet; Geçmiş Bilmek 1, Nil Yayınları, İzmir, 1996, Sayfa:24

Şerif Hüseyin İsyanı bazı tarihçilerimizin anlattığı kadar büyük ve etkili miydi? Gerçek niteliği neydi?

Yakup Kadri, savaştın sonunda, Cemal'e neden savaşa girilmiş olduğunu sorduğunda, o: "Aylık vermek için." demiştir.⁵⁴³ Devlet, memurlarına ve subaylarına maaş veremeyecek durumdaydı. Hicaz, vergiden ve askerlikten muaf bir bölgeydi. Hatta hazineinden aldığı destekle yaşıyordu. Sait Halim Paşanın sadrazamlığı zamanında (1917 Şubatına kadar Sait Halim Paşa sadrazam idi.) Hicaz'dan çekilme kararı alınmıştı. Talat Paşa, sadrazam olunca bunu veto etti.⁵⁴⁴ İttihatçılar böyle bir bölgeyi gözden çıkarmış olabilirler miydi?

Ahmet Emin Yalman: "Ziya Gökalp, Araplara istiklal verilmesini Yeni Mecmua sütunlarında, 15 Mart 1918'de ortaya attığı fikri Vakit'te çıkan makaleleriyle halka duyurdu ve bu fikrini savundu." diyor.⁵⁴⁵ Ahmet Emin Yalman, "Mustafa Kemal'in arkadaşları arasında ileri sürdüğü düşünce şuydu: Yunanistan'la anlaşalım, Girit üzerindeki iddialarımızdan vazgeçelim, hatta sahillerimize pek yakın olmayan adaları da Yunanlılara verelim... Mustafa Kemal benzer düşünceleri Talat Paşaya açınca o, 'Hakkın var, fakat Girit vesaire hakkında itidal yolunu tutmaya kalkışırsak, ihtilal kopar. Halkın heyecanı karşısında duruma hâkim olamayız.' demiştir." diyor.⁵⁴⁶ Mustafa Kemal Paşa, Arap bağımsızlığına karşı değildi ve hatta bunun gerekliliğine de inanıyordu.⁵⁴⁷ 1907'de kendi eliyle çizip Ali Fuat Cebesoy'a gösterdiği bir Türkiye haritası var. Bu haritada Türklerin çoğunlukta olduğu bir devlet savunuluyor. Haritada Yemen, Hicaz, Filistin ve Trablusgarp yok. Suriye'den Halep, Irak'tan Musul haritanın içinde görülüyor. Ali Fuat Cebesoy, bu gerçeği ölümünden bir yıl önce 1967'de açıklıyor.⁵⁴⁸ I. Dünya Savaşı'nda Suriye'de bulunmuş olan Falih Rıfkı Atay: "Halide Edip, daha Halep'e giderken, Suriye'ye muhtariyet verilmesini savunuyordu." diyor.⁵⁴⁹ Acaba, Hicaz da halka hissettirilmeden, işin sorumluluğu Şerif Hüseyin'in üzerine atılarak mı terk edilmek istenmişti?

Savaş yıllarında Osmanlı istihbarat teşkilatı, Teşkilat-ı Mahsusa'nın

543 Akşin, Sina; Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987, Sayfa: 275

544 Mango, a.g.c., Sayfa:202

545 Yalman, Ahmed Emin; Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, İstanbul, 1997, Sayfa:357

546 Yalman, a.g.c., Sayfa: 215-216

547 Koloğlu, a.g.c., Sayfa: 132

548 Cebesoy, Ali Fuat; Misak-ı Milli, İstanbul., 1989, Sayfa: 19

549 Atay, Falih Rıfkı; Zeytindağı, MEB Yayınları, İstanbul, 1986, Sayfa: 73

reisi olan Eşref Kuşçubaşı, Arapları kastederek: “Onlardan ihanet görmedik. Bizi asıl arkadan vuran, altınlardan başka kendilerini bağlayacak bir gaye ve mefkûresi bulunmayan politikacılarıydı. (Şerif Hüseyin vb.)” diyor.⁵⁵⁰ Faysal’ın gözünü siyasi ihtiras o kadar bürümüştür ki Orta Doğu’da Yahudi devletine zemin hazırlanmasını bile olumlu karşılamıştır.⁵⁵¹ O dönemi inceleyen kaynakların geneli de Arapların genelinin Şerif Hüseyin hareketini tasvip etmediğini haber veriyor.⁵⁵² Arapların bir kısmı bile Arapların Türklere karşı ayaklanmadığını, Şerif Hüseyin isyanını bir üst sınıf azınlığın manevrasından başka bir şey olarak görmediklerini dile getirmişlerdir.⁵⁵³

Şerif Hüseyin, Asir’deki Seyyid İdris’i ve Yemen’deki İmam Yahya’yı da iş birliğine çağırdıysa da onlardan olumlu cevap alamamıştır.⁵⁵⁴ İbni Suud olsun Irak Arapları olsun, Şerif Hüseyin’in tüm Arapların başı olma isteğine karşıydılar.⁵⁵⁵

İngiliz yazarı Robert Lacey, Şerif Hüseyin isyanı için: “Onun akımı, bir Arap ayaklanmasından çok bir İngiliz-Haşimi komplosu idi.” demektedir.⁵⁵⁶

Şerif Hüseyin’in asıl gücünü bedeviler oluşturuşuyordu. Onlar için kimin yanında olduklarından çok çıkarları önemliydi. I. Dünya Savaşı’nın başladığı günlerde İbni Suud ile İbni Raşid savaş hâlindeydi. Bunların yanında savaşa giren bedevilerin duruma göre taraf değiştirdiği bile oluyordu.⁵⁵⁷ Onlar için İngiliz, Alman, Türk de fark etmiyordu. Fırsat buldukça her birini soyuyorlardı.⁵⁵⁸ Dine bağlı olmayan, aynı zamanda inançtan da yoksun olan bedevilerin başlıca benimsedikleri iş çölde çapulculuktu.⁵⁵⁹ Falih Rıfki Atay, anılarında: “İngiliz cephelelerinden at kaçırıp bize satan bedeviler, dönüşlerinde de bizim atlarımızı çalıp İngilizlere satarlardı.” diyor.⁵⁶⁰ Ali İhsan Sabis ise anılarında: “Osmanlı Devleti’ne yabancı bir devlet gibi bakan aşiretler, hangi tarafı kuvvetli ve parasını çok görürlerse o tarafa ilhak etmekte ve çapul ve yağma

---

550 Kutay, a.g.c., S: 10451

551 Koloğlu, a.g.c., 1994, Sayfa: 94

552 Koloğlu, a.g.c., Sayfa: 86

553 Koloğlu, a.g.c., Sayfa: 35

554 Bayur, a.g.c., Sayfa: 254

555 Bayur, a.g.c., Sayfa: 120

556 Belleten, Sayı:199, Sayfa: 231

557 Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1995, Sayfa: 86

558 a.g.c., Sayfa: 40

559 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt: 6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, Sayfa: 50

560 Atay, a.g.c., Sayfa: 83

için kavgaya iştirak etmekteydiler.” demektedir.⁵⁶¹ Lawrence’nin teşkilatlandırmasıyla bedeviler tren yollarına büyük hasarlar veriyorlardı. Bunda İngilizlerin verdikleri paralar etkili olduğu gibi onların tren yoluna karşı düşmanlığı da etkili oluyordu. Bu yollar, onların klasik taşıtlarının değerini düşürmüş, gelirlerini daraltmıştı. Bundan dolayı, I. Dünya Savaşı’nda rayların imhasını seve seve yaptılar.⁵⁶² Hicaz halkı Medine’ye kadar gelmiş olan demir yolunun Mekke’ye ulaşmasını pek istemiyordu. Bu isteksizlik, özellikle develeri ve türlü ulaşım vasıtalarını kullanarak Mekke-Medine arasında hacı taşımacılığı yaparak geçimini sağlayanlar arasında yaygındı. Osmanlının Mekke ve civarında etkisinin artmasını istemeyen Şerif Hüseyin gibi şahıslar da Mekke-Medine arasındaki demir yolunun yapımına karşıydı.⁵⁶³

Bu isyan, Şerif Hüseyin’in kişisel ihtirasları ve dış tahriklerle ortaya çıkan, dış güçler ve Müslümanlığa karşı olan, İslam’la Araplığı aynı kefeye koyan bir kısım Türkler tarafından abartılmıştır

Şerif Hüseyin’in isyanı beklenildiği kadar büyük olmaz ve istenilen neticeyi de sağlamaz.⁵⁶⁴ Çok büyük bir güce sahip olduğu anlatılan Şerif Hüseyin, çok az bir kuvvetle savunulan Medine’yi bile alamamıştır.⁵⁶⁵ Şerif Hüseyin, Mekke’yi ele geçirdiğinde orada çok küçük bir birlik vardı. Şerif Hüseyin ciddi bir çarpışmaya bile girmeden şehri teslim almıştır.⁵⁶⁶ Mekke’deki kalede Osmanlı birliği iki bölükten ibaretti.⁵⁶⁷ Cidde, İngilizlerin desteği ile ele geçirilmiş, Taif ise İngilizlerin desteği ile kuşatılmıştır. Galip Paşa, ciddi bir mücadeleye girmeden Taif’i İngilizlere teslim etmiştir.⁵⁶⁸

Olayı şu açıdan da ele almak gerekir: Şerif Hüseyin’in isyan ettiği bölge asıl savaş alanı değildir. Savaşın kaderini kuzeyde Suriye, Filistin, Irak civarlarındaki çarpışmalar belirleyici olmuştur. Cephelerdeki karşılıklı durumlar incelendiğinde Türk ordusunun düşman ordularına göre asker sayısı ve teknik nitelik olarak çok geride olduğu görülür.

---

561 Kafkas, a.g.c., Sayfa: 22-23

562 Knightley, Philip-Simpson, Colin; Lawrence’nin Gizli Hayatı, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1994, Sayfa: 99

563 Bayur, Hikmet; Türk İnkılap Tarihi, Cilt: II, Kısım: III, TTK Yayınları, Ankara, 1951, Sayfa: 196

564 Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1995, Sayfa:22

565 Koloğlu, a.g.c., Sayfa:147

566 Bozdağ, İsmet; Osmanlı’nın Son Kahramanları, Emrc Yayınları, İstanbul, 1996, Sayfa:81

567 Bozdağ, a.g.c., Sayfa: 81

568 Bozdağ, a.g.c., Sayfa: 83-84

Bazı cephelerde düşman birliklerindeki asker sayısı Türk birliklerinin 3-4 katını geçiyordu. Türk ordusunda eline silah verilemeyen binlerce asker vardı. Yani, Şerif Hüseyin, savaşın kaderini belirleyecek nitelikte bir isyan çıkarmamıştır. “Biz, Şerif Hüseyin İsyanı’ndan dolayı mağ- lup olduk.” söylemi gerçekçi ve tutarlı değildir.

İngilizler 1924’ten itibaren İbni Suud ve Şerif Hüseyin’i birbirine düşürmüş ve bu mücadeleyi Şerif Hüseyin kaybetmiştir.⁵⁶⁹ Şerif Hüseyin 1924’te İbni Suud karşısında Hicaz’ı terk etmek zorunda kalmıştır.⁵⁷⁰ İbni Suud, Türklere karşı açıkça savaşıma niyeti olan bir kişi değildir ve aynı zamanda büyük bir Arap krallığı isteği, halife olmak gibi bir niyeti de yoktu. Şerif Hüseyin ise Büyük Arap Krallığı istiyor ve Osmanlıya karşı da açıkça saldırıyordu.⁵⁷¹

Osmanlı ilk dönemde Şerif Hüseyin’i İbni Suud’a karşı kullanmıştır.⁵⁷² Osmanlı’nın bölünmüş Arap güçlerinden istifade etmeye çalışması, bir kısmını diğerlerine karşı silahlandırması, ama bu durumu gizleyememesi Arapların Osmanlıya karşı düşmanca tavırlarını artırdı.⁵⁷³

İsyan küçüktü, fakat önde gelen kişilerin Türklere karşı tutumu mütereddit kişileri olumsuz etkiliyor, Türk askerlerinin Araplara karşı güveni zedeleniyordu. Kime güvenip kime güvenemeyeceklerini şaşır- mışlardı.

Şerif Hüseyin ve oğulları İngilizlerin oyununa gelmişler, ne savaş esnasında ne de savaştan sonra olayların gidişatını yönlendirebilmiş- lerdiler. Büyük bir Arap devleti hayal ediyorlardı. Buna karşılık bölge, Sykes-Picot gizli antlaşmasına göre İngilizler ve Fransızlar arasında paylaşılmıştı. Suriye, Fransızların; Irak, Mavera-i Ürdün ve Filistin İngilizlerin payına düşmüştü. Gizli antlaşmaların açığa çıkmasından sonra İngiliz oyunlarına geldiklerini daha iyi anladılar.⁵⁷⁴ Kendileri için yazılan senaryonun figüranı olmalarında, uluslar arası politika ve devlet yönetimi konusunda deneyimsiz ve bilgisiz olmalarının⁵⁷⁵ da etkisi vardı. Yıllardır siyasetin içinde olan İngilizleri ve Fransızları kullanacaklarını zannetmişler, fakat kısa bir zamanda onların dümen suyuna

---

569 Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İrfan Yayıncı, İstanbul, 1995, Sayfa: 185

570 Turan, Ömer; Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu, Yeni Şafak, Sayfa: 109

571 Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İrfan Yayıncı, İstanbul, 1995, Sayfa: 183

572 a.g.c., Sayfa: 70

573 a.g.c., Sayfa: 45

574 Armaoğlu, a.g.c., Sayfa: 441

575 Koloğlu, a.g.c., Sayfa: 146

uymak zorunda kalmışlardı. Kısacası, Arap devleti ve bağımsızlık amacıyla çıktıkları yolda kullanılmışlardı.⁵⁷⁶

İngiltere bir yandan Şerif Hüseyin'e Arap krallığı vaat ederken bir yandan da Filistin'de Yahudi yurdu kurulmasını kabul ediyordu.⁵⁷⁷ Şerif Hüseyin ve oğullarının gözünü hırs o kadar kapatmıştı ki bu durumu dahi kabul ediyorlardı.

---

576 Yeni Türkiye, Sayı: 31, Sayfa: 241

577 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, Sayfa: 150

İsyan ve Müslümanlar

Tarihçilerimizin geneli I. Dünya Savaşı'nı anlatırken Şerif Hüseyin İsyanı'nı Arapların geneline teşmil etme gayreti içindeler. Hâlbuki Arapların geneli Şerif Hüseyin İsyanı'nı tasvip etmediği gibi Türk ordusunun yanında olmuştur. Şerif Hüseyin'i ise destekleyenlerin geneli dinî ve millî düşünceden uzak, işi çapulculuk olan ve parayı verenin yanında olan bedevilerden oluşmuştur.

Sadece Mekke'deki Şerif Hüseyin ve etrafındaki bedevi Araplara münhasır kalan, Irak, Suriye, Lübnan, Yemen, Filistin ve Araplarla meskûn başka bir yerde rağbet görmeyen bu isyan, beklenen ilgiyi görmediği gibi aksine husumetle karşılanmıştır. Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan bu ayaklanma, Afgan ve Hindistan Müslümanları tarafından şiddetle tenkit edilmiş ve ayaklanma, İngilizler tarafından kışkırtılan kişilerin gerçek bir ihaneti olarak değerlendirilmiştir. Arap Yarımadası dışında kalan Suriye ve Irak halkları, isyanın Arap milliyetçiliğinin tabii bir neticesi olarak algılanamayacağını belirterek Osmanlı kuvvetlerine karşı isyanda bulunmaktan imtina etmişlerdi.⁵⁷⁸

Musul'a inceleme yapmak üzere giden Milletler Cemiyeti temsilcisi Kont Teleki'nin Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliğine gönderdiği rapordan bir kesit: "Komisyonun Musul'a vardığı 27 Ocak gününde Mösyö Ruddulo ve M. Şarrer refakatinde şehirde gezmek arzu ettim. Evimizden çıkarken, resmî elbisesini giyinmiş bulunan Cevat Paşa (Cevat Çobanlı) bana refakat etmeyi teklif etti. Bu resmî elbisenin halk üzerindeki tesirini görmek istediğimden paşanın bu teklifini büyük bir memnuniyetle kabul ettim... Arap olduklarını zannettiğim otuz kadar şahıs paşanın etrafını sararak ellerini öptüler ve bir taraftan da "Yaşasın Türkiye." diye tezahürat yaptılar. Arkamızdaki kalabalık ve

---

578 Hülagu, Metin; Pan-İslamist Faaliyetler, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1994, Sayfa: 141

tezahürat daha da arttı...”⁵⁷⁹ Musul’un Türkiye’den ayrılmak istemediği o gün bilinmekteydi. Lozan’dan sonra da Musul Türkiye’yi istiyordu. Fakat İngilizler her yola başvurarak onların sesini kesiyordu. Yıldırma, dayak, işkence, hapis vs.⁵⁸⁰ Neden? Petrol için.

Revale aşiretleri baş şeyhi Nuri Şa’lan ayrılıkçı liderlerden bir kısmını tutuklayarak Cemal Paşaya teslim ettiğini Cemal Paşa, hatıralarında anlatıyor.⁵⁸¹ Türkçülüğü ile tanınan Cemal Paşa yine hatıralarında, “Şam ulemasıyla daima iyi münasebette bulundum ve hakiki ulema arasında Osmanlı hilafetine ihanet edebilecek bir zata tesadüf etmedim.” diyor.⁵⁸²

Şeyh Sünûsî 15 Kasım 1920’den itibaren Ankara’ya gelerek milli mücadele adına çalışmaya başlamıştır. Ankara’da Mustafa Kemal tarafından karşılanmış ve kendisine halkı millî mücadele konusunda bilinçlendirme görevi verilmiştir. Sünûsî, Eskişehir’den Diyarbakır’a kadar birçok yeri dolaşmış ve halkı mücadeleye çağırın vaazlar vermiştir.⁵⁸³

Mustafa Kemal’in Şeyh Ahmed’ül Şerif el Sünûsî Hazretleri’ne mektubu:

“Gelişiyile onurlandığımız mutlu bayramın (Ramazan Bayramı) kutlanmasını ve bu yolla ulusun ve ülkenin mutluluğu ve kurtuluşu için bol dualarımızı içeren yüce telgrafımız Meclis Genel Kurulu’na sunulacaktır. Gösterilen yüksek duygulara özellikle teşekkürlerimi ve karşı kutlamalarımı sunar, İslam’ın kurtuluşu amaçlarına yönelik olan bugünkü savaşçıların başarılı olmaları için dualarımızı beklerim. (TBMM Başkanı Mustafa Kemal Ankara, 25 Haziran 1921)⁵⁸⁴

Kuzey Iraklı Uceymi Sadun Paşa (Arap) 1919 Haziranında Diyarbakır’a kadar gelip kolordu komutanına, hilafete bağlılığını bildirmiştir.⁵⁸⁵

---

579 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 239

580 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 238

581 Kutay, a.g.c., S: 10478

582 Kutay, a.g.c., S: 10462

583 Koloğlu, a.g.c., Sayfa: 197-198

584 Onar, Mustafa; Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, Cilt:2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, Sayfa: 261

585 Koloğlu, a.g.c., Sayfa: 128

Mustafa Kemal'in Erzurum Valiliği'ne Amasya'dan, 15 Haziran 1919'da çektiği telgraf;

"Irak Şeyhülmeşayih Uceymi Paşa Hazretlerine;

Diyarbakır'a geldiğimizi öğrendim. Geçen savaşta (I. Dünya Savaşı) İkinci Ordu Komutanlığı ile Diyarbakır'da ve Dördüncü Ordu Komutanlığı ile de Halep'te bulunduğum zamanlarda asil soyunuza özgü yiğitliğinizi ve kutsal halifelige bağlılığınızı duyunca, görmediğim saygın kişiliğinize karşı yüreğimde büyük bir sevgi doğmuştu. Bütün İslam'ın iki göz bebeği olan Türk ve Arap uluslarının bölünmeleri yüzünden ayrı ayrı güçsüzleşmelerine karşı el ele vererek Muhammed ümmetinin özgürlük ve bağımsızlığı uğrunda savaşmak bizler için Tanrı buyruğudur. Ulusların soyluluk ve geleneklerini koruyup kutsal halifelik çevresinde toplanarak Müslüman olmayanların tutsaklığından kurtulmaya yönelik çabanızla soylu kişiliğinizle birlik olduğumu iletirim. Bu konudaki yüksek görüşlerinizin On Üçüncü Koldu aracılığıyla ulaştırılmasını, karşılıklı görüş bildirmenin ergin değerlendirmenize bırakarak saygular sunarım."⁵⁸⁶

Mustafa Kemal'in Amasya'dan 21 Haziran 1919'da, Uceymi Paşaya çektiği telgraf:

Birinci Dünya Savaşı süresince devlete bağlı kalmış ve pek büyük görevleri yapmış olan Irak aşiretleri başkanlarından Uceymi Paşa Diyarbakır'a gelmiştir. Kendisi, halifelik makamını, dışişleri bakanlığı aracılığıyla anlaşık temsilcilerin engellemelerine ve görüşmeyi kesmelerine karşın kırk beş günde çözümlü deve üstünde geçerek Iraklıların hakiki vicdanını uygarlık ve insanlık dünyasına sonsuza kadar halifelik makamına bağlı bulduklarını, bunun yansız hükümetlerce bir kurul gönderilerek incelenmesini ve ancak ondan sonra Irak'ın geleceğine karar verilmesini belirtmiş ve istemiş ve aldığı vekillik tutanağı örnekleri de telgrafta gönderdiği..."⁵⁸⁷

Bir yanda isyan eden Araplar; diğer tarafta ordumuzun komuta kademesindeki Araplar vardı.⁵⁸⁸ Osmanlıya karşı bir araya gelip ayrılıkçı planlar yapan Araplar olduğu gibi onları şiddetle kınayan Araplar da vardı.⁵⁸⁹ Milli mücadele yıllarında da benzer bir tablo yaşamadık mı? Bir tarafta düşmana karşı savaşanlar, bir tarafta millî mücadelecilere karşı isyan edenler ve askerden kaçanlar vardı.

586 Onar, a.g.c., Sayfa: 73

587 Onar, a.g.c., Sayfa: 82

588 Belen, a.g.c., Sayfa: 371

589 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:4, Genelkurmay Ba-simevi, Ankara, 1979, Sayfa: 10-11

İbni Suud Arabistan'da önemli bir güçtü. Osmanlı, daha savaştan önce İbni Suud'a Necd bölgesinde fiili bir bağımsızlık tanımış⁵⁹⁰ ve İbni Suud, Osmanlı ile çatışmamaya özen göstermişti.⁵⁹¹ Osmanlıya karşı savaş ilan etmedi.⁵⁹² I. Dünya Savaşı'nda Osmanlıya karşı mücadelesi görülmedi.⁵⁹³ Hâlbuki bu kişi I. Dünya Savaşı'ndan sonra Şerif Hüseyin'i Mekke'den çıkarmayı başaracaktır. Gücü küçümsenecek bir lider değildi. Cemal Paşa hatıralarında İbni Suud'un Osmanlı ordusuna yardımcı olduğunu bile belirtmektedir.⁵⁹⁴ Bu kişi Şerif Hüseyin ile birlikte hareket etseydi, isyanın boyutu çok daha büyük olabilirdi. Hele hele de isyana birkaç çapulcu değil de Arap halkının tamamı destek verseydi karşımıza çok daha vahim tablolar çıkabilirdi.

İbni Reşid de Arabistan'ın etkili liderlerinden biriydi. I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı'nın yanında yer aldı.⁵⁹⁵ Şerif Hüseyin'i ne İbni Suud ne de İbni Reşid desteklemiştir. İbni Reşid iyi bir Türk dostuydu. Mekke Emiri Şerif Hüseyin, İbni Suud ile Asir'deki Seyid İdris ve Yemen'deki İmam Yahya ile anlaşmazlık hâlindeydi. Zaman zaman da aralarında çarpışmalar olurdu.⁵⁹⁶

Arap liderleri kendi içinde mücadele hâlindeydi. Emirlerindeki be-devileri ve diğer insanları karşılarında gördükleri diğer Arap liderlere karşı savaştırıyorlardı. Yani eli silah tutanların önemli bir kısmı kendi milletine silah çekmekten çekinmeyecek bir psikoloji içindeydi. Yıllardır süregelen iç mücadeleler bu türlü bir ruh hâli oluşturmuş olabilir. Böyle bir ortamda bu gruplardan herhangi birinin Türklere karşı harekete geçirilmesi zor olmasa gerek. Anadolu Türk beylikleri, bir zamanlar kendi aralarında çok çetin mücadelelere girmişlerdi. Karşılarındakinin Türk olmasından çok hangi beyliğin mensubu olduğu ve o anda kimin kime karşı savaştığı önemliydi. Bu bir milliyetçilik meselesi değildi. Hepsi de Müslüman ve Türk idi.

Piyade Tuğbay Gazi Mehmet Seyhun, hatıralarında Yemen civarında etkili olan İmam Yahya'nın I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlıya

---

590 Bayur, a.g.c., Sayfa: 203

591 Bayur, a.g.c., Sayfa: 199

592 Armaoğlu, a.g.c., Sayfa: 441

593 Bayur, Hikmet; Türk İnkılap Tarihi, Cilt: III, Kısım: III, TTK, Ankara, 1951, Sayfa: 119

594 Kafkas, a.g.c., Sayfa: 69

595 Bayur, a.g.c., Sayfa: 122

596 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, Sayfa: 17

sadık kaldığını, hatta Osmanlıyı destekleyip, İngilizlerin taleplerini reddettiğini dile getiriyor.⁵⁹⁷

Şerif Hüseyin'in kardeşi Şerif Nasır Bey, isyan günlerinde Şerif Hüseyin için, "Biraderim hakkında ne söylerseniz söyleyiniz buna tamamıyla müstahaktır." demiştir.⁵⁹⁸

Bedeviler için öncelikle menfaatleri vardır. Kim daha çok para verirse onlar o taraftan olurdu. Sina Cephesi'nde Türk ordusu bedevilerden faydalanmıştır.⁵⁹⁹ Bu insanlar dinlerine pek bağlı olmasalar da Sina'da Türklere sadakat göstermişlerdir.⁶⁰⁰ Fakat Şerif Hüseyin'in emrindekilerin büyük bir çoğunluğunu bedeviler oluşturuyordu. I. Dünya Savaşı esnasında Türk ordusunun içinde Arap birlikleri de görev almıştı. Arap erlerden oluşan tümenler vardı.⁶⁰¹ Çanakkale'deki 25. tümeni Araplar oluşturuyordu.⁶⁰² Osmanlı Devleti'nin savaş yıllarındaki casusluk teşkilatı olan Teşkilat-ı Mahsusa'nın bünyesinde Arap uyruklu insanlar vardı.⁶⁰³ Teşkilat-ı Mahsusa adına ölümü göze alarak casusluk yapan Mısırlı Hüseyin El-Riyad Türk değildi.⁶⁰⁴ Bunun yanında, Şerif Faysal ve diğer asilerin Türklere karşı yaptıkları planları Türk komutanlara haber veren Araplar da vardı.⁶⁰⁵ Yani, Türklere karşı savaşanlar olduğu gibi Türklerin yanında yer alanlar da vardı.⁶⁰⁶

İngilizler, Mısır'ı sömürdüğü ve yoğun propaganda yaptıkları hâlde bölgenin Osmanlı halifesine bağlılığını söküp atamamışlar, Arap hilafeti konusunda Mısır ileri gelenlerinin çoğundan destek bulamamışlardır.⁶⁰⁷

Cezayir halkı, Anadolu zaferini ve Yunanlıların mağlubiyetini sevinç gösterileriyle karşılamıştır.⁶⁰⁸

---

597 Seyhun, Müşerref; Katıldığım Dört Savaş ve Yaşam Öyküm (Piyade Tuğbay Gazi Mehmet Seyhun), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, Sayfa: 10

598 Kafkas, a.g.c., Sayfa: 34

599 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt: 4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979, Sayfa: 31

600 a.g.c., Sayfa: 31

601 a.g.c., Sayfa: 80

602 a.g.c., Sayfa: 336

603 Kutay, Cemal; Necit Çölllerinde Mehmet Akif, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992, Sayfa: 159

604 Hiçyılmaz, Ergün; Başverenler başkaldıranlar, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1993, Sayfa: 65

605 Çulcu, Murat; Vecihi Bey'in Anıları, Arba Yayınları, İstanbul, 1993, Sayfa: 74-75

606 Hiçyılmaz, Ergün; Osmanlı'dan Cumhuriyete Gizli Teşkilatlar, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1994, Sayfa: 46

607 Koloğlu, a.g.c., Sayfa: 121

608 Koloğlu, a.g.c., Sayfa: 193

Teşkilat-ı Mahsusa Reisi Kuşçubaşı Eşref, hatıralarında: “Başta Mekke Emiri Şerif Hüseyin olarak, muharebenin en buhranlı devresinde ordumuzu arkadan vurma hareketlerini, Kanal Seferi sırasında sabotajları, Yemen’de en elverişsiz şartlar içinde mücadele eden Ali Said Paşa ordusuna yiyecek götürme katarları talan eden Urban hareketlerini tespit ettik. Biz de kendimize yardımcı, tertemiz, vefalı Araplar bulduk. Rahatça söyleyebilirim ki halkın büyük kısmı, bizimle beraberdi. Karşımızda olanlar, daha çok politikacılar, siyasi kanallardan menfaatlerini temin etmek isteyenler, yabancı propagandalara alet olanlardı. Bunlar, Arap halkının daha sonra da başlarına bela oldular ve halka huzur yüzü göstermediler.” diyor.

Arap liderlerinden İdris’e karşı verilen savaşta Arap askerler de Türkler tarafında mücadele veriyor,⁶⁰⁹ kendi milletinden olanlara karşı Türklerin yanında yer alıyorlardı.

Prof. Dr. Şükrü Hanioğlu, 27-03-2005 tarihinde, Zaman Gazetesi’nde, “Dört yüz yıllık bir ilişkiye basit bir ihanet söylemiyle yaklaşıyoruz. I. Dünya Savaşı’nda Kafkasya’da ilerleyen Irak taburlarını, Balkan Harbi’nde İstanbul’u Bulgar işgalinden koruyacak son müdafaa hattı olan Çatalca’yı Anadolu askeriyle beraber savunan Suriye taburlarını nasıl açıklayacağız?” demektedir. Aslında bu dört yüz yıllık dönemde, Araplarla Türkler arasında anlaşmazlık yok değildi. Fakat bu büyük kinler oluşturmamayan aile içi kavgaları gibiydi.”⁶¹⁰ diyor.

Ermenilerin geneli I. Dünya Savaşı’nda aleyhimize hareket etmiştir. Fakat Fahrettin Paşanın anlattığı hatıra oldukça ilginç: Fahrettin Altay’ın birliğinde Arşak isimli ve Ermeni asıllı bir yedek subay varmış. İngilizlerden esir almak gerektiğinde 30 erden oluşan birliğin başına o verilmiş ve başarılı olmuştur. Hiç zayıf vermeden İngiliz karakolunu basarak oradan 12 esir almayı başarmıştır. Bu esirler vasıtasıyla İngilizler hakkında bilgi alınacaktı.⁶¹¹ Fahrettin Altay’ın görev yaptığı aynı birlikteki Arnavut asıllı tabur komutanı İsmail ise İngilizler tarafına geçmiş ve siperlerin müdafaasını gösteren haritayı da onlara vermiştir.⁶¹² Arapların isyanını önlemek için ölümü göze alarak Necit

---

609 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, Sayfa:105

610 Türk-Arap İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, Sayfa:92

611 Sorgun, Taylan; İmparatorluktan Cumhuriyete, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, sayfa: 129

612 Sorgun, a.g.c., sayfa: 129

Çöllerindeki kabilelerle görüşen Mehmet Akif Ersoy da Arnavut'tur.⁶¹³ Akif, Çanakkale Zaferi'ni duyduğu gece "Çanakkale Destanı'nı yazmadan canımı alma..." diyerek dualar etmiştir. Bu duasını ağlaya ağlaya yapmıştı. Bu destanı yazmak çöl yolculuğunda nasip olmuştu ona.⁶¹⁴

Arapların Türk ordusunu desteklediğini gösteren örnek oldukça fazladır. İngiliz istihbaratı bile Arapların çoğunun Türklerin yanında yer aldığını rapor etmiştir.⁶¹⁵ Fakat madalyonun diğer tarafı da var. Ahmet Emin Yalman anılarında, "Savaş yıllarında Avusturya'dan kilosu 5 kuruşa alınan şeker, kilosu 300 kuruştan halkımıza satılıyordu. Ve bu işte de başrolü İttihatçıların Maarif Nazırı Şükrü Bey oynadı." diyor.⁶¹⁶ Irak cephesinde, Türk ordusuna karşı aslen Türk olan Paçacızade Mezahim'in hainliği görüldü.⁶¹⁷

Terhisi geciken erlerimizden bazıları zorla tezkeresini alıp kaçabiliyordu. Hatta bunun için isyan edip tümen komutanı Süleyman Şefik Paşanın evini bile sarmışlardı. Çarşığı yağma etmişler ve zorla tezkerelelerini alıp uzaklaşmışlardır.⁶¹⁸ Milli mücadele yıllarında da istiklal mahkemeleri askerden kaçan binlerce Türk askerini yargılamış, bunların bir kısmı da idam edilmişti.

Savaş yıllarında Faysal'ın yanında yer alan ve 1933'te Faysal'ın Musul'da yaptığı büyük katliamın telkincisi olan Nuri Said Paşa bir Türk'tür.⁶¹⁹ Bu kişi İngilizler tarafından satın alınmış ve Arap liderlerle hareket edip Osmanlı askerine karşı savaşmaktan çekinmemişti.⁶²⁰ Öyle bir zaman gelmiş, Amerikalılar adına çalışmaya başlamış ve bunu canıyla ödemiştir. İngilizler onu bir gece yarısı öldürüp, cesedini köpeklerle yem yapmışlardı. Irak başvekilliğine kadar yükselmeyi başaran bu adamın sonu berbat olmuştu.⁶²¹ Askerlerimizin açlıktan yürüyemez hâle geldiği bu savaş esnasında, orduya ait buğdayı satan ve böylece mal mülk sahibi olan komutanlarımız da vardı.⁶²² Savaştan kaçan ve fırsatı ganimet bilerek devletin ve milletin malına tecavüz ederek zengin

---

613 Kutay, a.g.c., Sayfa: 144

614 Kutay, a.g.c., Sayfa: 89-90

615 Kafkas, a.g.c., Sayfa: 105

616 Yalman, a.g.c., Sayfa: 356

617 Hiçyılmaz, a.g.c., Sayfa: 48

618 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:6, Genclkurmay Basımevi, Ankara, 1978, Sayfa: 103

619 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 249-250

620 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 236-237

621 Karadağ, a.g.c., Sayfa: 237

622 Çulcu, a.g.c., Sayfa: 39

olanlar arasında Türkler de vardı. Milli mücadele yıllarında Düzce'de, Hendek'te, Bolu'da, Konya'da, Afyon'da, Yozgat'ta isyan edenler de Türk idi. Neden Çopur Musa'dan dolayı tüm Afyonluları, Çapanoğullarından dolayı tüm Yozgatlıları suçlamıyoruz? Mantıksız ve haksız bir suçlama olurdu. Fakat onların isyanından dolayı bugün Bolu'yu, Konya'yı, Afyon'u ve Yozgat'ı suçlamıyoruz da Şerif Hüseyin'in çıkardığı isyandan dolayı tüm Arap âlemini suçluyoruz. Çünkü böyle olmasını isteyenler var. Türkiye ile Arap dünyasının iyi ilişkiler içinde olmasını istemeyenler var.

I. Dünya Savaşı Türklerle Arapların yol ayrımı oldu. Araplar bağımsız olacaklarını düşünürken kendilerini İngilizlerin ve Fransızların sömürgesi altında buldu. Türkiye ise Orta Doğu'yu rahat sömürmek isteyen İngiltere ve Fransa'nın başına sardığı Yunan ve Ermeni galesi ile uğraşmak zorunda kaldı. 1923 yılında kendisine gelmeyi başaran Türkiye'de bundan sonra da hummalı bir inkılap başladı. Araplarla Türkler arasına inşa edilen duvar biraz daha yükseltilmiş oldu. Araplar ise mandater sistem aldatmacası altında Avrupalılar tarafından sömürüldü. Türkiye'nin 1923-1940 arasında Arap âlemini sömürmekte olan Avrupalılarla dost gibi geçinmesi Arap âlemi tarafından hoş karşılanmadı. Türkiye ise Arapların tepkisini önemsemedi bile. II. Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin saldırgan tutumundan dolayı Türkiye'nin Avrupa'ya ve Amerika'ya daha fazla yakınlaşması aradaki mesafeyi biraz daha açtı. Hele hele de 28 Mart 1949'da Türkiye'nin İsrail'i tanınması Araplarda şok etkisi yaptı.

Araplarda milliyetçiliğin başladığı dönemlerde Türklerde de milliyetçilik hareketleri başlamıştı. Sanki aynı el her iki milleti birbirinden uzaklaştırmak için düğmeye basmıştı.

Avrupalı devletler, I. ve II. Dünya Savaşı'nda karşı karşıya geldiler. Öncesinde de birbirlerini yercesine savaşlar yaptılar. Ne oldu? Şu anda aynı çatı altındalar. Kendi aralarında değişik birlikler oluşturmuşlar. Ya biz? Araplar bizi arkadan vurdu, onlar en kötü günlerimizi fırsat bildiler vs. diyerek hâlâ oyuna geliyor ve koskoca Arap âlemini dışlıyoruz.

Arap isyanını İngiliz casusları övünmek için, mağlup paşalarımız yenilgiye bahane gösterebilmek için, dış mihraklar Araplarla Türkler arasına soktukları ayrılık tohumlarını daha da yeşillendirmek için, Cumhuriyet devri aydınımız da inkılapların verdiği havaya kapılarak abartılı bir şekilde anlatmışlardır. Ve İttihatçılar için de Hicaz'ın terk edilmesine güzel bir bahane olmuştur.

Kaynakça:

- Akgündüz, Prof. Dr. Ahmet-Öztürk, Doç. Dr. Sait; Bilinmeyen Osmanlı, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1999
- Alkan, Ahmet Turan; İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset, Cedit Neşriyat, Ankara, 1992
- Almaz, Ahmet; Atatürk'ün Hatıraları, Oku Yayınları, İstanbul, 2003
- Akşin, Sina; Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987
- Armaoğlu, Fahir; Siyasi Tarih, A.Ü. SBF Yayını, 1973
- Atay, Falih Rıfkı; Zeytindağı, MEB Yayınları, İstanbul, 1986
- Bardakçı, İlhan; İmparatorluğa Veda, Hülbe Yayınları, İstanbul, 1985
- Bayur, Hikmet; Türk İnkılap Tarihi, Cilt: II, Kısım: III, TTK Yayınları, Ankara, 1951
- Bayur, Hikmet; Türk İnkılap Tarihi, Cilt: III, Kısım: III, TTK Yayınları, Ankara, 1951
- Belen, Fahri; 20nci Yüzyılda Osmanlı Devleti, Remzi Kitabevi, 1973
- Bozdağ, İsmet; Osmanlı'nın Son Kahramanları Batı Trakya Türkleri ve Medine Müdafaası, Emre Yayınları, İstanbul, 1996
- Cebesoy, Ali Fuat; Misak-ı Milli, İstanbul, 1989
- Cem, Hasan; Dünyada ve Türkiye'de Masonluk, Yeni Çığır Basımevi, 1976
- Çavdar, Tevfik; İttihat ve Terakki, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991
- Çavdar, Tevfik; Talat Paşa, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995

Çulcu, Murat; Erkan- Harb Binbaşı Vecihi Bey'in Anıları – Filistin Ricatı, Arba Yayınları, İstanbul, 1993

Djuvara, T.G.-Arslan, Emir Şekip; Türkiye'yi Parçalamak İçin 100 Plan, Damla, İstanbul, 1979

Duda, Ord. Prof. Dr. Herbert W.; Hilafetten Cumhuriyete Geçiş, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989

Eroğlu, Prof. Dr. Hamza; Türk İnkılap Tarihi, Savaş Yayınları, Ankara, 1990

Gümüş, M. Sıddık; İngiliz Casusunun İtirafı, Hakikat Kitabevi, İstanbul, 1993

Günay, Tuncer; Misyonerler ve Fener Rum Patrikhanesi, Berikan Basım Yayın, Ankara, 2002

Heyd, Uriel; Türk Ulusçuluğunun Temelleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002

Hiçyılmaz, Ergün; Başverenler başkaldıranlar, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1993

Hiçyılmaz, Ergün; Osmanlı'dan Cumhuriyete Gizli Teşkilatlar, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1994

Hülagu, Metin; Pan-İslamist Faaliyetler, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1994

Kafkas, Mehmet; Geçmiş Bilmek 1, Nil Yayınları, İzmir, 1996

Kafkas, Mehmet; Milli Mücadelede Öncüler 1, Nil Yayınları, İzmir, 1991

Karabekir, Kazım; Gizli Harp İstihbarat, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998

Karabekir, Kazım; İttihat ve Terakki Cemiyeti, Emre Yayınları, İstanbul, 1995

Karadağ, Raif; Petrol Fırtınası, Divan Yayınları, İstanbul, 1991

Kıcımın, Naci Kaşif; Medine Müdafaası, Sebül Yayınevi, İstanbul

Kili, Suna Prof. Dr.; Atatürk Devrimi, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1998

Kocabaş, Süleyman; Osmanlı İhtilallerinde Yabancı Parmağı, Vatan Yayınları, İstanbul, 1993

Kocabaş, Süleyman; Tarihte Türkler ve Almanlar, Vatan Yayınları, İstanbul, 1988

Koloğlu, Orhan; Abdülhamit Gerçeği, Gür Yayınları, İstanbul, 1987

Koloğlu, Orhan; Gazi'nin Çağında İslam Dünyası, Boyut Kitapları, İstanbul, 1994

Koloğlu, Orhan; İttihatçılar ve Masonlar, Gür Yayınları, İstanbul, 1991

Knightley, Philip-Simpson, Colin; Lawrence'nin Gizli Hayatı, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1994

Kösoğlu, Nevzat; Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1990

Kuran, Ercüment Prof. Dr.; Türkiye'nin Batılılaşması ve Millî Meseler, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara, 1997

Kurşun, Zekeriya; Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti, Vehhabi Hareketi ve Suud Devletinin Doğuşu, TTK Yayınları, Ankara, 1998

Kutay, Cemal; Necit Çöllerinde Mehmet Akif, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992

Kutay, Cemal; Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, Cilt:17, Alioğlu Yayınevi, İstanbul

Mango, Andrew; Atatürk, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004

Mardin, Şerif; Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992

Nur, Dr. Rıza; Lozan Hatıraları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991

Onar, Mustafa; Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, Cilt:2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995

Ortaylı, İlber; İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Hil Yayın, İstanbul, 1987

Ortaylı, İlber; Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, Kaynak Yay., İstanbul, 1983

Öke, Prof. Dr. Mim Kemal; Saraydaki Casus, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1991

Özalp, Teoman; Atatürk'ten Anılar, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1998

Öztuna, Yılmaz; Büyük Türkiye Tarihi Cilt:7, Ötüken Yayınları

Seyhun, Müşerref; Katıldığım Dört Savaş ve Yaşam Öyküm (Piya-

de Tuğbay Gazi Mehmet Seyhun), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000

Sibai, Dr. Mustafa; Oryantalizm ve Oryantalistler (Mücteba Uğur), Beyan Yayınları, İstanbul, 1993

Sorgun, Taylan; İmparatorluktan Cumhuriyete, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998

Stoddard, Philip Dr.; Teşkilat-ı Mahsusa, Arba Yayınları, İstanbul, 1994

Tekin, Emrah; Gizli Ordular, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998

Tepedelenlioğlu, N.Nazif; İlan-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamid, Yeni Matbaa, İstanbul, 1960

Turan, Ömer; Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Orta Doğu, Yeni Şafak

Turan, Şerafettin; Türk Devrim Tarihi, C:1, Bilgi Yay., 1991, İstanbul

Tunçay, Mete; Çağdaş Türkiye, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992

Ülken, Hilmi Ziya Ord. Prof.; Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, İstanbul, 1992

Ünal, Tahsin; Türk Siyasi Tarihi, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998

Vakkasoğlu, Vehbi; Tarih Aynasında Ziya Gökalp, Cihan Yayınları, İstanbul, 1984

Yalman, Ahmed Emin; Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, İstanbul, 1997

Yıldız, Selim; Osmanlı, Nesil Yayınları, İstanbul, 2003

Yılmaz, Yrd. Doç. Dr. Faruk; General Allenby'nin Hatıraları, Berikan Yayınları, Ankara, 2003

Yörükkan, Yusuf Ziya; İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001

Zakzuk, Prof. Dr. Hamdi; Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı, Işık Yayınları, İzmir, 1993

Ansiklopedi-Dergi-Gazete

Aksiyon, Sayı: 436

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:16

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:25

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:26

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:27

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:28

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:29

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:31

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:32

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:33

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:34

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:35

Bellekten, Sayı:199

Bellekten, Sayı:200

Bellekten, Sayı:203

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt:6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978

Günümüz Din ve Fikir Hareketleri Ansiklopedisi, Risale Yayınları, İstanbul, 1990

İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt:17

Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı; Mim Kemal Öke, M. Lütfullah Karaman; İrfan Yayınevi

Orta Doğu ve Geleceği, Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1992

Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı:24

Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı:20

Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı:23

Türk-Arap İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976

Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996

Yeni Türkiye, Sayı:31

Zaman Gazetesi, 18-02-2004

İNDEKS

A

- Abdullah Cevdet 19-20, 45
Abdülaziz 64, 80, 82
Afrika 70
Ahmet Emin Yalman 28, 37, 56, 109, 121
Ahmet Refik 30
Ahmet Rıza 30, 34
Ahmet Vefik Paşa 41
Akif 10, 17-18, 63-64, 99, 119, 121, 125
Ali Fuat Cebesoy 44, 109
Ali Said 120
Allenby 21, 81, 96, 126
Alman 7, 9, 11, 13-14, 17-18, 26-27, 33, 37-38, 41-42, 49-51, 53-60, 63, 65, 81-82, 95, 97, 99, 101, 103, 106, 108, 110, 124-125
Almanlar PB 4, 5, 17, 27, 37-38, 50, 53-54, 56-60, 81, 95, 101, 103, 106, 124
Almanya 9, 13-14, 17, 26-27, 33, 37-38, 42, 49, 53-60, 82, 108
Amasya 117
Amerikan Koleji 89
Anadolu 12, 33, 39, 44, 53, 55, 61-63, 73, 76, 90, 108, 118-120
Aram Efendi 34
Arap 5, 7-11, 15, 17-25, 28, 33, 35, 39-44, 46-47, 51, 54, 56, 61-65, 67-77, 79-83, 86, 88, 90
Arap Milliyetçileri 73
Arap Yarımadası 10, 107, 115
Arapça 10, 18, 40-41, 43, 46, 62, 68-70, 90-91, 108
Araplar 7, 22, 24-25, 39-44, 47, 51, 56, 62-63, 67-73, 76, 79-80, 82, 95, 98, 103, 106, 110, 115, 117, 119-120, 122
Arnavut 18, 23, 34-36, 41, 120-121
Asım Bey 17
Atatürk 12, 20, 35, 46, 58, 74, 116, 123-125

- Avcı Taburları 35
Avrupa 13, 20, 29, 40, 42, 44, 53, 55, 58, 60, 86, 93, 122
Avusturya-Macaristan 14, 49, 59
Azınlık 90
B
Bağdat 55-56, 82
Balkan Savaşı 10, 17
Basra 18, 30, 61, 71, 107
Basri Paşa 101-102
Bedevi 10, 61, 64, 67, 70, 74, 82-83, 98, 105, 110-111, 115, 118-119
Bedeviler 67, 83, 98, 105, 110-111, 115, 119
Berlin 53, 56
Beyrut 62, 68, 90, 98
Birüssebi 96
Bosna Hersek 59
Bulgaristan 14, 26
Buşir 18
C
Caus 7, 10, 20, 29, 31, 33, 42, 51, 56, 62, 70, 75-77, 79-83, 87-89, 96, 98-99, 101, 110-112, 119, 122, 125, 127
Cavit Bey 71
Celal Bayar 35
Cemal Paşa 13-14, 20, 50, 59, 100-103, 105, 107, 116, 118
Cemalettin Afgani 47
Cezayir 70-71, 119
Cidde 64, 102, 105, 111
Ç
Çanakkale 15, 71, 81, 106, 119, 121
Çin 104, 122
D
Darbe 25, 28, 34-35, 46
Deutsche Bank 56
Diyarbakır 45-46, 90, 116-117
Dönme 20-21, 41, 47, 93-95
Dönmeler 21, 94
Dr. Abdullah Cevdet 19-20, 45
Dürzi 61, 70, 74, 80
Düyün-ı Umumiye 16

E

- Edirne 25
Emanuel Carasso 15, 20, 34, 94
Emperyalist 88
Endülüs 70-71
Enrika 9, 26, 28
Enver Paşa 22, 26, 54, 58, 60, 73, 106
Ermeni 9, 11, 15-16, 22-23, 31, 33-34, 39, 59, 61-62, 70-71, 76-77, 87, 89-90, 93, 120, 122
Ermeniler 9, 15, 23, 31, 39, 87, 89
Ermenistan 31
Erzurum 90, 117
Esad Toptani Paşa 34
Eşref 18, 46, 63, 100, 110, 120
Eşref Kuşçubaşı 46, 100, 110

F

- Fahrettin Altay 11, 72, 120
Falih Rıfkı Atay 13, 22, 109-110
Faysal 100-102, 104, 107-108, 110, 119, 121
Filbi 80
Filistin 9, 20, 22, 31, 33, 42, 44, 59, 61-62, 81, 90, 93-96, 106, 109, 111-113, 115, 124

G

- Gabriel Noradungyan 16
Galata 37
Galip Paşa 102-106, 111
Gazze 12, 81, 96
Gerald Lowther 23
Girit 26, 109
Goeben 15
Goltz 38, 57

H

- Hakkı Paşa 71
Halep 44, 109, 117
Halide Edip Adıvar 89
Halife 27, 34, 36, 49-51, 69, 81, 106, 108, 112, 117, 119
Halil Paşa 82-83
Halit Ziya Uşaklıgil 59
Hamdi Çavuş 37

- Hareket Ordusu 35-36, 38
Harita 16, 44, 84, 109
Harp 13, 15-16, 55, 58, 81, 88, 95, 124
Harrison 82
Herzl 20, 33, 93
Hicaz 7, 10-11, 25, 30, 44, 53, 61, 64-65, 83, 97, 99-109, 111-112, 122
Hindistan 10, 17, 42, 53, 115
Hülagü 71
Hüseyin Cahit Yalçın 43, 47
Hz. Ali 61
i
İbni Reşid 51, 64, 83, 118
İbni Suud 51, 64, 82-83, 97, 99, 110, 112, 118
İbrahim Temo 19, 94
II. Abdülhamit 7, 30-31, 33-34
İmam Yahya 51, 64, 110, 118
İmhoff Paşa 55
İngiliz 7, 10-18, 23, 27, 30-32, 37-38, 42-43, 50-51, 53-56, 59-63, 65, 68-71, 74-77, 79-83, 87, 90, 95-101, 103-104, 106-108, 110-112, 115-116, 119-122, 124
İngilizler 11-12, 15-18, 27, 30, 32, 42, 50, 54-56, 59, 69-70, 75-77, 79-81, 90, 96-98, 100-101, 103-104, 106-108, 112, 115-116, 119-121
İngiltere PB 4, 5, 9, 14-18, 23, 26, 29-30, 32-33, 38, 42, 51, 53, 58, 68-71, 74-75, 77, 80, 82, 97, 113, 122
Irak 12, 18, 44, 62, 71, 75, 86, 106, 108-112, 115, 117, 120-121
İslam 22, 32, 34, 39-40, 43, 49-50, 61-64, 69, 72, 86, 88, 90-91, 108, 111, 116-117, 125-127
İsmail Canbolat 21
İstanbul 4, 7, 10-17, 19-21, 25-26, 28-30, 32-33, 35-42, 44-47, 49-50, 53, 55-56, 58, 60, 63-64, 67-73, 76, 79-82, 87, 93-95, 97-101, 104-105, 107-112, 115, 119-120, 123-128
İtalya 16, 19-20, 26, 59, 72, 94
İtilaf 14
İttihat ve Terakki PB 4, 5, 11, 14, 19-21, 23, 25, 27, 30, 32-33, 35, 41-42, 50, 57, 76, 94-95, 109, 123-124
J
Jön Türk 26
Jön Türkler 14, 23-24, 30-31, 33-34, 37, 42, 54, 60, 76, 109, 123
K
Kafkasya 58-60, 120

- Kamil Paşa 38
Kanal 11-14, 27, 120
Karadeniz 12, 14
Karbonari 19, 94
Katolik 61, 67-68, 90
Kazım Karabekir 15, 58, 95
Kazım Özalp 12, 35
Keldani 80
Kelly 82
Komitacı 21
Kudüs 11, 59, 79, 81, 96, 108
Kut 27, 30, 49-51, 59, 79-82, 85, 98-99, 103, 106, 108, 110-112, 116-117, 127
Kutsal Cihat PB 4, 5, 27, 49-51, 99, 106
Kürt 45, 47
L
Laiklik 24, 44
Latin 24, 43-44, 61-62
Lawrence 62, 79, 82-83, 111, 125
Leachman 82
Liman Von Sanders 49, 106
Londra 16, 25, 37, 69, 71, 96
Lozan 16, 20, 32, 44, 94-95, 116, 125
Lübnan 61-63, 73, 90-91, 115
M
Mahmut Celalettin Paşa 30
Mahmut Şevket Paşa 36, 38
Marne Muharebesi 27
Maruni 61-62, 68
Mason 9, 16, 19-24, 47, 57, 93-96, 123, 125
Masonlar PB 4, 5, 20-21, 23, 57, 93-96, 125
Medine 15, 64-65, 79, 101-102, 105-106, 108, 111, 123-124
Mehmet Akif 10, 17-18, 63, 99, 119, 121, 125
Mehmet Emin Yurdakul 43, 47
Mekke 64, 69, 82, 97, 100-102, 104-106, 108, 111, 115, 118, 120
Meşrutiyet 19, 23-24, 28, 35, 43, 46, 107, 123
Metr Salem 20, 94
Milli Mücadele 89, 116-117, 121-122, 124
Milliyetçilik 24, 39-40, 43, 46, 62, 67, 85-86, 90, 118, 122

- Mısır 11, 13, 58, 69-70, 76, 80, 104, 119
Misyoner 56, 59, 77, 85-87, 89-91, 124, 128
Mithat Şükrü 19, 21
Musevi 41-42, 51
Mustafa Kemal 12, 24, 44, 54, 109, 116-117
Musul 32, 44, 53, 109, 115-116, 121
Müslüman 17-18, 21, 24, 27, 32, 34, 36, 39-40, 42, 49-51, 61-62, 67-68, 70, 72, 81, 83, 85-88, 98, 107, 115, 117-118
Müsteşrik 86, 88
N
Necef Gölü 16
Nikola 17
Nöyyi 16
Nuri Said Paşa 121
O
Orta Asya 13, 27, 42, 44
Ortodoks 61, 68
Oryentalist 39, 80-81, 88, 126
Oryantalizm 39, 81, 88, 126
Ömer Seyfettin 47
P
Pantürkizm 42-44, 57, 59
Parvüs 41
Pasiç 17
Petrol 32, 53, 56, 59, 75, 116, 124
Prens Sabahattin 23
Propaganda 21, 25, 30, 33, 44, 51, 57, 64, 68, 70, 72-73, 76, 93, 107-108, 119-120
Protestan 68, 90
R
Refik al Azm 72
Rıza Nur 16, 20, 32, 44, 94
Romen 39, 71, 87
Rum 8-9, 12, 16, 18, 21-24, 26-27, 34, 36, 38, 43, 51, 54, 59, 61-62, 67-68, 70, 73, 81-83, 85-86, 88-91, 98, 100, 103-105, 108-109, 111, 117, 124
Rumlar 36, 88, 111
Rusya 9, 14, 42-44, 51, 55, 58, 60, 96
S

- Sait Halim 14, 109
Sarah 80-81
Savaş PB 4, 5, 9-13, 15-18, 20, 26-27, 29, 32, 36, 43-44, 49-51, 55, 58-60, 62-63, 65, 70-71, 74, 76, 81-83, 91, 94-97, 99, 106-112, 117-122, 124-125
Schlieffen 27
Seferberlik 13, 15, 58
Selanik 19-21, 24, 35, 42, 94
Shakespear 82, 99
Sidney Reyi 80
Sina 14, 23, 42, 109, 119, 123
Sissina 23
Sivas Kongresi 89
Siyonist 33, 80, 94-96
Sofya 17
Souchon 14
Sömürge 9-10, 17-18, 27, 30, 32, 37, 39, 50-51, 53-55, 63, 70, 74-77, 79, 85-89, 99, 107-108, 122
Suriye 25, 44, 56, 61-63, 68, 70-75, 90-91, 98, 100, 107, 109, 111-112, 115, 120
Süveyş 11, 30, 60
Süveyş Kanalı 11, 30, 60
Ş
Şam 19, 34, 59, 64, 79, 105, 116, 119, 125
Şarkiyat 79
Şemsettin Sami 40
Şerif Hüseyin PB 4, 5, 7-8, 21, 25, 47, 64, 67, 74, 82-83, 97-113, 115, 118-120, 122
Şeyh 11, 18, 33, 56, 64, 76, 79, 82, 91, 116
Şeyh Sait 11
Şii 61-62
T
Taif 104-105, 111
Talat 14, 20, 28, 30, 34, 43, 94-95, 108-109, 123
Talat Paşa 14, 20, 30, 34, 43, 109, 123
TBMM 116
Tekin Alp 41, 43
Teşkilat-ı Mahsusa 18, 46, 51, 63, 98, 100, 109, 119-120, 126
Tevrat 89

- Tokatlıyan 34, 37
Toros 59
Trakya 16, 123
Türk 6, 8, 10-16, 18, 22, 24-26, 32-35, 39-47, 49, 55-56, 59-65, 67-72, 74, 76-77, 79-81, 83, 87, 90, 96-108, 110-113, 115, 117-128
Türk Yurdu 42
Türkçü 25, 40, 43, 45-46
Türkiye 11-12, 14, 17, 20-22, 29, 33-42, 44-46, 49-50, 54-56, 58, 62, 64, 68, 70-73, 76, 80, 85-87, 89-91, 94-96, 100, 109, 113, 115-116, 122-128
Türkler 9, 13-14, 18, 23-24, 30-31, 33-34, 37, 40-42, 44, 54, 59-60, 63, 69, 72, 75-76, 79, 81, 86, 94, 109, 111, 120, 122-124
Türkoloji 40, 43
U
Uceymi Sadun Paşa 116
Ulusçuluk 67
Urban 102, 120
V
Vahhabi 80
Vambery 29, 42, 80
Vecihi Bey 54-56, 58-59, 119, 124
Vehib Paşa 101, 104
Venizelos 17, 76
Von Kress 11, 13
Y
Yabancı Okullar PB 4, 5, 89-91
Yahudi 9, 15-16, 20-23, 25, 31, 33-34, 36, 41-43, 47, 59, 61-62, 80-81, 93-96, 110, 113
Yahudiler PB 4, 5, 9, 21, 23, 31, 33, 36, 42, 47, 61, 93-96
Yemen 44, 64, 72, 74, 99, 109-110, 115, 118, 120
Yezidi 62
Yıldız 23, 30, 35-36, 51, 126
Yıldız Sarayı 35-36
Yorgi 45
Yunanistan 23, 26, 109
Yusuf Akçura 42
Yusuf İzzeddin Efendi 54
Z
Ziya Gökalp 40-41, 43-47, 109, 126
W
Wassmus 18